

בית האוצר

אשר פתח לכל דורשי לשון הקדש
שמואל דוד לוצאטו

איש טריאסטי.

לשכה ג.

העריכו בני שד"ל

והוציא לאור

שארת יאר אייזיק גראבער

(בהוצאות המוציא לאור).

קראקא

שנת תרמ"ט לפ"ק

בדפוס של ה"ה יוסף פישער נ"י.

בית האוצר

אשר פתח לכל דורשי לשון הקדש

שמואל דוד לוצאטו

איש טריאסטי.

כולל

הקדמת כנור נעים, מאמר תולדות מלאכת השירה, עשרת אגרות
בין קדמיאל לחקרניאל.

לשכה ג'.

העריכו בני שד"ל

והוציא לאור

שאלתיאל אייזיק גראָבער

(בהוצאות המוציא לאור).

קראקא

בדפוס המשובח של הנגיד ה"ה יוסף פישער נ"י.

שנת י'תרמ"ט לס"ק.

הקדמת המעריכים.

חלק קטן מחבור א' של האסיפה הזאת יצא לאור בשנת תקפ"ה ועליו תראה מה שנכתב באגרות איטלקיות י"ח וכ"ג. הראשונה נדפסה ברשימת מאמרי שד"ל ז"ל המפורים עמוד א'—ג', ועיין מה שנכתב שם בעמוד ג'—ד'; השנייה נדפסת ב Epistolario italiano, francese, latino di S. D. L. עמוד ל"ח—ל"ט. בראשונה החבור השני היה לו להוֹכֵל בהקדמה למבחר השירים, שהמחבר חשב להוציא החוצה ע"י אנמון שמיד בשנת תקפ"ג (א"ט נ' מ"ו עמוד קכ"ח שורה פ"ו). אמנם הערה קכ"ז עמוד כ"ז מרשימות א"ש הנעתקות, מספרת שמאמר על השיר העברי נכתב בניסן תר"ד.

ושם עמוד כ"ט מספר ה' תמצא דבר מה בענין החבור השלישי. ואנו מודים למחוקק הנכבד אייזיק גראָבער, שנדבה רוחו אותו להוציא לאור גם שלשת החבורים הללו וה' יהיה עמו בכל מעשיו.

פאדובה חשון תרמ"ט.

לבני שד"ל
בנו יוסף.

SAMUELIS DAVDIS LUZZATTO

tergestini

BIBLIOTHECAE

in qua

tria hebraica eius scriptae potissimum poetica
philologicae continentur.

FASCICULUS III.

quem

Seia Da Lii Filii ordinaverunt

et

Eisig Gräber

Impensis Propriis publicavit.

Jaroslavii.

KRAKAU

Typis Joseph Fischer.

1889.

הקדמה

ל כ נ ו ר . נ ע י ם .

הצעיר המחבר

לנכח אחיו בני גולת איטליה מרצה.

הקנאה והתאווה והכבוד מוציאים את האדם לאור עולם. יש אדם שעמלו
בהכמה, שקרא הרבה, ושנה הרבה ושמש תלמידי הכמים הרבה, ידע את כל
אשר נעשה, ספרי היים וספרי מתיים פתוהים לפניו; ועבר עליו רוח קנאה לאמר:
אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה, לא שלותי ולא שקטתי ולא נהתי, יגערני
ומצאתי; ועתה למה אגרע מהיות גם אני כאחד אנשי השם, אשר מלאו פני
חבל תנובות חבונתם, ויהללום בשערים מעשיהם היקרים? ולא נתן ה' לי לב
לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע, רק לשמוע בלמודים, ולא אוליד גם אני
ילדים? לכן יאזור מתניו, לא יתן שנת לעיניו, לעפעפיו תנוסה, קנאת סופרים
תרבה חכמה; יקנא החוקר בגדולי החוקרים, יקנא הסופר בהשובי הסופרים,
יקנא המשורר בנכבדי המשוררים, יעלו אבר כנשרים, המה הגבורים.

ויש אשר יהיה הענן על פני לבבו הערל, לא לבו הלך בדרך חכמה
זהושיה, רמות לאויל חכמות, רק ראמות וגביש ישחה, ואחר כל ידוק ידרוש,
כל היום יחרוש למען ספות הרוה, כל היום התאווה תאוה, לצבור כסף בעפר,
זהרוץ ישא רגליו וילך ארצה בני קדם, לקחת לו משם מעט צרי ומעט דבש,
זהוא בלווי הסחבות ילבש, ויתכסה בהם בשמלה חדשה; ילקט שבילים בעמק
רפאים, יגנוב אמרים, יקבץ פזורים, יעתיק ספרים, יחדש הבלים, תענוג אוילים;
ירבר באזני עם הארץ, ויעש מטעמים כאשר אהב, לפי המקום ולפי הזמן; ועל
גפי מרומי קרת, יתן ויכתבון מליו בעט ברזל ועפרת, לשלול שלל ולבז בז,
למלא טרף חוריו ומעונותיו גנבה, למלאות משאלות לבו לטובה, להעביר הנשמה
המשכלת אל הרוח המתאוה, וביר השפחה הגבירה להפיל, השפלה הגבה
והגבוה השפיל.

ויש מתעשר ואין כל, ותבונה אינכם רואים זולתי קול, נבזה וחרל אישים,
גפל אשת כל חזה שמש, אשר בחשך שמו יבוסה, באות נפשו שאף הרוח
לעלות על שפת לשון, ישיחו בו יושבי שער; לכן שעפיו ישיבוהו, יבין בחשך
מלאכתו, ויוצא אותה החוצה, ימהר יחישה מעשהו למען נראה, לא בדעת ולא

שבר על שבר נקרא, עברה גוררת עברה, ולרגלי שכחת הלשון, בא יבא בריצה מעוט הקריאה בספרי בני עמנו, חדשים גם ישנים אין קורא בהם; כי איכבה ימתק על חך איש קרוא דברים לא יבין לבו? אך אוהבי הקריאה רבים; כל היודע ספר, איש ללשונו, יבקש לו מנוח לעת מרפה מעצבון מלאכת עבודתו, בחברת הסתים הנכבדים אשר שרחו פרי עמלם, מטהה שלוחה לרור אהרון. ואף כי האנשים אשר חלק ה' להם עשר ונכסים וכבוד, איש ירידם לא אסורות במאסר העבודה, הלא אלה כלם או מרביתם, מבהר ערותם מתנה נתונים למכתבי תושיה.

ועל מי יתענגו, ומי ומי ילדי שעשועיהם? כלם ילדי נכרים, אשדודים עמונים מואבים מצרים; והחזיקו אלף אנשים מכל לשונות העם בכנף איש יהודי לאמר: לכה אתנו, נפת שפתינו הגע על פיך, ושכה עמך ובית אביך. — יפתוהו ונפתה; רין אחריהם כצבי, והגה ברבריהם יומם ולילה, לוית הן יהיו לראשו, ענקים לגרדותיו; והנפילים בני ענק אשר היו תפארת עמנו לא ישא את שמותם על שפתיו, כי כבר פה וכבר לשון הוא בלשון יהודית, הוא, אשר בשם איש יהודי יכונה. —

זה לנו היום שלש מאות שנה, אשר החלו גוי הארץ לתת לבם אל לשוננו, ומן אז ועד עתה לא חדלו הכמיהם לעמול בלמודה בכל מאמצי בהם, ולחשוף יערות רבש במעמקי סתריה ובמצולות ספריה; והספרים אשר כתבו באלה, כבירים במספרם, כבירים בכמותם, ונכבדים במעלתם: ואנהנו... אנהנו השלכנוה אחרי גונול הלא נבלם?

ונקל זאת בעיני, ועתה החרשתני, לו רק הרפה היא לנו; אפס כי מעים הקריאה בספרי בני עמנו, אשר בא להגל שכחת הלשון, ספין היה לתורתנו, כלי מלחמה, לנתוש ולהרום ולהאביר מלבות בני יהודה האהבה והיראה לתורת ה'.

מי בער לא ידע, כי למורי ימי הילדות לא יעצרו בה להסירים שרשי תורת אלהינו בנפש בנינו, עד עץ החיים הזה הנמוע בקרבם, שאן קדים וסעיות תימן לא יירא עוד? גבהו דרכי התורה, עמקו יסודותיה, תלאה רוח ילד כהניג עריהם, קצה כבודה יבחן, וכלו לא יבחן; כי לא לבני גילו בלבד סמיונים שולחה. והיה אם יגדל הילד, ולפי רוב השנים, כן ירבה לשקד על הלתותה יום יום, וכאשר רוח תבונתו עצמה ירבה, כן ירבה להעסיק הקיר ברבריה וברברי מבאריה, או גם היא תעסיק בנפשו שרש למטה יצין ופרח, בל יסב לעולם.

אפס אם מדי בואו באנשים, לתורה ולתעודה יפנה הנער עקב למד ילדותו יטוש, ואל כל ספר ידו לא תגע (אשר כה משפם הנער ומעשהו בידו מהור בעיניו, כי ספר לא למד קרוא לא ידע) או אז... תם לריק כהבם מלמדו להועיל! זרעתם לריק זרעכם, זורעי לצרקה! אתם מאן ופעלכם מאנה כל למודיו כחלום יעופו, סופת התשוקות תחלוף, תאבד כל וכד לס; והכרם סדי מספר אשר שמר על לשונו ולבבו לא הבין, הם יהיו בעוטיה! מהתלד השבי לך ונוקש במ ונפל.

בתבונה, לא במשפט ולא באמונה, יבין, ידבר עתה, בגאווה ובגדל לבב, בכל תושיה יתגלע, שפה ברורה לא ידבר, מן כאחר העם יחשב, רק בלשון חכמה ישא משל, ומליצה חידות לה יצורד פתאים, בפלאי פלאים, ונפל בעצומיו הלכאים; הדיקה נפשו מבינה ותושיה, קיש קיש קריא, ותוצמא מהניא, איש שפתים יצדק, כבוד חכמים ינחל, ומי יודע החכם יהיה או סכל? עשה יעשה תם יכול ויכל, משנה עור בדרך, וענו כל העם ואמרו אמון.

אתה עתה ברוך ה', כבוא־הספר הזה אליך, הלא תבקש לעוני ולחטאתי תודע, ודרשת וחקרת ושאלת בלבבך, מבטן מי משלש אלה יצוא הכנור הזה אשר אנכי נתן לפניך היום: החרתה אותו גאוה, אם ילדתו תאוה, ואם הקנאה באנשי השם היא אמו.

ואלם כי תשא עיניך, ידידי, ותראה (או לעינים שכך רואות) איכה ישבה בה, בימים האלה ובזמן הזה, השפה האלהית, האמה העברית, והיא סתת בקך וחת, ואין דורש ואין מבקש; הלא יצא כנגד צדקי לפניך, ובחנת וחת, כי לא להתכבד בעיני עם הארץ יבקש, ולא להרחיב את גבולו יתאוה, הלא בקנאת אדם יעשה מעשהו, האיש אשר יבחר למנת חלקו מלאכת עבודה אשר אין לה תועדק, והוא נמבזה ונמאסת בעיני בני דורו.

ועתה קרא בצדק! אם לא חמדת הכבוד המדומה נבלי וכנורי העיריה, הלא אל בצעזעזי עיני ולבי בתוצאי פרי עמלי התוצה, ופעלי פגול הוא לא יצא, הן לבקשי וחתן לסמו; אף לא בערה בקרבי קנאת אנשים, ומי יקנא במקם שאין אנשים? ואתרי, אשר השלכתי את נפשי מנגד, ואלך מנגד לכל דרכי הרב; האף אין זאת, כי קנאת ה' צבאות תעשה זאת? אך זאת אשר ההיכה בנפשי עת, והאמר אלי: מה לך נדרם? איככה תוכל וראית באברן סלחתי? הן התחזק לעמוד בפרץ, ואם עפר אתה לא תירא ולא תחת, באשר ה' אתך, תבוקן כליותיך, ובך את כל מעשה ידיך; זאת עשה: הנבל וברז העיריה יפצו מנגינותיך תוצה, והיה כנגן הסנגן, וראו כל עמי הארץ את ידך תפארת ליהן אבותיהם, ויכלטו מעונותיהם, ודרשו את שלום אמם השכולת מנגינותיה, ייצו אליה בצואה, יעשו שרי זקוניה, והיתה נושאת חן בעיני כל חמה, הנה אשר היתה שוכמה, עזובה ועצובת רוח, וימרו בה הבנים, ויפנו אליה קרי לא פנים, אין מהזיק בידה מכל בנים גדלה, כבודה לכלמה יאהבון רק יבקשו סב בלה.

אך אדרית אראפק? ועצור במלין מי יוכל? וכדי בזיון וקצף, לעם דפנר ידיו, אשר בימי הרעה, בהתקשר אפסי ארץ, בהתאכזר יושבי חלד, לחדודי בדידי אבותי, להשביעו תורת אלהיו, טו נתן למכים, ורכושו למשמה, וכל בשרי למאכלת אדם, וישם פניו בהלמיש, ממקומו לא ימיש; וכשוך חמת וסעדיה יטבה צדקה ודחה עליו, וינתקו מוסרות משממה, וחרצבות כסילות דפנרו או יצנה ידיו, נמיו רגליו, מדרכי זקניו ימיש וימש חשך, רחוק מלבם ים ימישם נביה במיו, ודבר ה' אליו כדברי הספר החתום, גם כי ירבה ופרי ארצי שמי.

הנערים והמה נעורים ורקים מכל; ותחת אשר לפנים היו בנינו כנטיעים מגדלים בנעוריהם מטע ה' להפאר, ראום זרים ויאשרום, הכמים ונבונים ויהללום, ⁽¹⁾ ומקצתם בחצרות אלהינו יפריחו, כארזי הלבנון ידמו בגדלם, המה הגבורים אנשי השם, בתורה בתבונה ובדעת, ביראת אלהים ובאהבת האדם, עושי המר משפט וצדקה בארץ, זכר צדיקים לברכה; ועתה—עלי תשתפך נפשי, קירות לבי הוצה לי לבי, ואיך אחריש?—אין דורש ואין מבקש, כשלה ברחוב תורה, הזילו הורה וחדרה, ויסירה מגבירה; ואיך יעצור כה ילד קטן להבין ולדעת רום יקרה, ולהשתוקק אליה תשוקת נפש ולהתאזר היל ועצמה וגבורה, עד יכתיר קדקדו בנורה וכתרה, והוא רואה אותה נמבזה ונמאסת השך משהור הארה? ואף אם יהיה אחד מעיר, אשר נגע האלהים בלבו ונפשו מהורה, ולאמרת ה' תשוקתו בוערה, על מי יפנה לעזרה? ואיה מורה לפני הדרך הישרה? ועל מי יתענג לחברה? ואיה משען ומשענה לעתות בצרה? ואין דורש ואין מבקש!—

רב לי יגון ואנהה, רב! עתה ארף ידי. הי אל! ישראל קרושים הם, לא יטשו תורת אמם, לא ישכחו את לשונם; ואם יום או יומים ירפו ידיהם ממנה, הלא מקרה הוא, אין זה מרוע לב, רק מעט שנה מעט תנומה, דבר שאין לו קימא, לא ייעפו ולא ייגעו מעיריהם, קרובים הם לכל קוראיהם. אפס כי זה דרך האדם וכה משפטו, לרגל ההולכים לפניו יתנהל לאשו, וכאשר זאת תורת החמר לאהוב המרגוע, ובלא מניע לא ינוע, גם הנפש לא תמלא רוח עצה וגבורה, לעזוב ארה אשר בו הודרכה, ולנשוש מנהגה אשר בו נמשכה, אם לא יעירה מעיר, אם רב ואם צעיר, ויקשה עליה לשוב ללכת בדרכה הראשון, אשר סרה מעליו מתמול שלשום, אם לא יקרה לקראתה המניע הראשון.

זאת אשיב אל לבי: ולא מחכמה דאיתי בי, אתברך בלבבי לאמר אני אפתנו את ההמון הגדול הזה, אפתה וגם אוכל להרים את הדשן מעל אהבה מסותרת, והיתה בלבו כאש בוערת; אמנם חסדי ה' כי לא תמנו בימי הרעה, המה יעמדו לנו בימי המרגוע, ישלח עזרו מקדש על רמה ותולעה, אמת מארץ תצמח מן האזוב אשר יוצא בקיר, וצדק משמים נשקף ויעשה פרי תבואה, ומלאה הארץ דעה.

הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו, איש ערל כי יעמוד, יחנן קולו לפני עדת ה', למען יחזקו בתורת ה' — וגם בכל זאת, לו יאבו לשמוע לו, ונכלמו מעונותיהם ולקחו מוסר, התרשתי. —

כן הדבר: ענינים נפלאים באמונות ובמצות יש בתורת האלהים, הנסתרים מעינינו עד היום; ספורים יש בספרי קורות אבותינו, לא ידענום עד הנה על נכון; ומליצות יש בדברי נביאינו ומשוררינו, לא מעמנו מימינו מתק דבשן.

אם לשלומי אמוני ישראל אין הדבר הזה צריך לאות ומופת, ידעתי אללי לי! ידעתי, כי רבים בדור הזה החכמים בעיניהם, שתו בשמים פיהם, יביע

¹⁾ Vergogna! un ragazzo ebreo di dodici anni sa più della Scrittura santa che mille cristiani. L., Avv. Costantini, Lett. Crit. Tom. III.

ואף כי ביום פגוע יפגעו בו אנשים רקים ופוחזים, רקים מהכמה וממסר, ונהפויים לשפוט שפוט בדברים לא ידעו, ביין שגו ובשבר תעו, ואל אלים לאל ישימו (עינים להם ולא יראה, כי בשקוציהם נפשם חפצה), או על עבדיו הנביאים תועה ידברו, ברבבות קדמונים יתנו דפי, אנשי מרמה היו בעיניהם (וכל אדם ידמה שאר האדם כנפשו), היעמוד לב הנער חזק מצור לעמת לוחמיו אשר סבבוהו, והוא עיר פרוצה אין חומה לו סביב? כל אשר למד לא יצילהו ביום צרתו; ואשר לא למד, מאליו למד לא יוכל.

ונוסף על זאת, ספרי נכר אשר יקרא יום יום בהם ובהם לבדם, הלא גם המה יתנו ידם לכבות את האהבה ולהרפות את היראה לתורת בני עמו; ומה גם כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב, חלא נקל לו להבטל בספרים מצודדי נפשות, אשר לכלמת הדור החולף רבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם; ואי לו האחר שיפול בשחתם בימי נעוריו, והוא לא נסה ללכת בגדולות ובנפלאות, מהמדי התורה לא חזר, ואת מבאריה הרבים והנכבדים בל ידע! בי ה'! היעמוד לב הנער חזק מצור? הישמור אמרתך ובריתך ינצור?

על זאת אספרה ואילילה, מעי מעי אוהילה, נשפך לבי בקרבי, כי מרה מרינו. כי אראה האיש הישראלי נכזה בעיניו נמאס, הוריד לארץ נורו, כבודו לעפר ישכן, וישה אדם וישפל איש, ללחוך את עפר הארץ, ועיניו לא ישא אל תפארת בית ישראל; יבוש, כי יסור לכל הדתות רתו; יהפיר, כי ברה כחמה אמונתו, אין בה דבר אשר יעמוד השכל על ימינו לשטנו, כאשר בשאר האמונות כלנה; יכלם, כי קדמון לכל עמים עמו, כי תמו נכרתו לאומים רבים ועצומים ממנו ויאבר כל זכר למו, והוא לבדו נשאר כי ה' אלהיו עמו; ופניו יהורה, כי שרתי בלשונות לשונו, כי עתיקי הספרים ספריו, כי על קדמוניותיו לא תכסה עלטה, לא האפיל עליהן הזמן במליתו וערפל התולתו, לא נעשה בן לבל גוי; וראש לו הפוי, כי נכבדי המליצים מליציו, ונשיאי המשוררים משורריו, בכל הכמי הגוים ובכל לשונותם מאין כמוהם. ⁽¹⁾

והוא בעניו ושפלותו, לא תאר לו ולא הדר רק כקוף בפני אדם, מתרפה ממלאכתו אשר היתה תהלתו, ויוצא בעקבות זרים למצוא חן בעיני צעירי העם (כי אמנם מלכים ויועצי ארץ יודעי דעת ומביני מדע בוו יבוזו לדור תהפוכות— בבנים לא אמן במ לא יאמינו); המר ימיר את שמו ואל ילדיו יקרא שם אחר, ושם ישראל לא יזכר, כי קטן יעקב בעיניו; רשיון יבקש ממלכי הארמה לדבר לפני האלהים בלשון אחרת, והמה בצדקתם ינצלו נפשו, הקים מומות אולתו לא יתנוהו; וישה אדם וישפל איש!

התורה תגרת שק, כי מפי עוללים ויונקים הורד עוזה, כי יתאחר המוקדם ויוקדם המאוחר, נעשה עקר טפל וטפל עקר, וזה לא יעלה בידם, ויגדלו

¹⁾ Cognoscant omnes, qui sacris libris delectantur, illos coeteris omnibus scripturis, ut Beda et Cassiodorus adfirmant, non solum auctoritate, quia divina gaudent, vel utilitate, quia ad vitam aeternam nos dirigunt, sed etiam venustate et nitore sermonis praeeminere.

Ant. Pintianus, in prael, Isag. ad S. Bibl. intell.

ורביעית, יש אשר הוא מכדיל בין האדם והחיה באשר כה בו להשלים נפשו ולעלות מעלה מעלה¹; ולא זכר האיש הזה כי כה בו גם כן להשהות נפשו ולדרת מטה מטה.

הלא אלה ראשי הדעות אשר בין הפילוסופים בהקירה היקרה הזאת, כי אמנם לפרטם כלן יאריך הדבור. הצד השווה שבהן, כי לא מצאנו להם בדבר הזה מאמר צודק מכל צדדיו, והלוק מספיק בכל פרטיו. הלא מעתה ידידי החוקר, אם מהקר הוקרים מכוב ובשקר, לכה נא אתי אל מקום אחר שמע נא את אשר הי אומר:

ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו. והנני רואה אותך ידידי החוקר מצחק בקרבך על הלומותי ועל דברתי והייתי בעיניך כמתעתע אם אומר לך כי הכתוב התמוה הזה אשר כסה הבלים נאמרו בפירושו, הוא יורה החבדל המכדיל באמת בין האדם והבהמה. ואולם שמע נא מלי וכל דברי האזינה.

צורת הגוף לא תקרא צלם, אך תאמר, כדברי הרב המורה בראשית ספרו, כי יאמר על איש אשר צורתו נאה, יפה תאמר, לא יפה צלם; אבל יקרא צלם כל דבר העשוי לדמיון דבר אחר, כמו הציור הכתוב על הנר, אשר הוא בדמיון צורת אדם מיוחד, והשם נגזר מן צל, כי כן הצל מצייר צורה אשר היא בדמיון הגופות העכורים, והוא היה אבי הציירים; ועל כן שם צלם בלשון העברים לא יורה לבד על ציורי חגשמים, כי גם ישמשו בו להורות על כל דבר אשר איננו רק דמיון ולא אמת, כאשר אמר רוד אך בצלם יתהלך איש, ופירש דבריו באמרו אך הבל יחמיו, הנה כי צלם הוא הבל, כלומר דמיון לבד. וכן בדברי אסף: כחלום מהקיץ ה' בעיר צלמם תבונה, אשר זה טעמו: ה'! הנה לפניך כל הצלחת הרשעים איננה רק כחלום בעת היקיצה, כי כאשר האדם בהקיצו יכיר וידע כי כל הזיוגותיו חלום והבל היו, כן אתה ידעת כי הצלחתם הבל. וכן אתה הקורא, בהעיר צלמם תבונה, גם כי לא תבין הדבר לעת עתה, ותחשוב שלות הרשעים שלוח באמת, הנה כאשר תעור משנתך תבזה צלמם, כי תבין כי אך צלם ההצלחה ודמיון ההצלחה היא הצלחת הרשעים, לא הצלחה באמת; וכן תרגמו רבנו משה בן מנחם (Schattenglück) צל ההצלחה.

והנה התורה אומרת כי נברא האדם בצלם אלהים, כי הוא דמיון האלהים, צל האלהים; ועדיין אין אנו יודעים באיזה דבר הוא הדמיון הזה בין האלהים והאדם², אפס כי אחרי ראותנו כי עד שלש פעמים נכתבה הסליחה הזאת בתורה (ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו, ויברא אלהים את האדם בצלמו, כי בצלם אלהים עשה את האדם), ובכלן לא נאמר לא ה', ולא ה' אלהים, רק אלהים, הנה לנו ללמוד כי הדמיון הזה אשר בין האדם לבוראו הוא באותו ענין אשר בעבורו נקרא הבורא בשם הזה.

¹ Jean Jacques Rausseau.

² אחד מתלמידי חמד לי כי לא יחק היות הדמיון הזה מלד לנרם כגוף, כי מהמך הכחוב שחמד בללם אלהים בלל חומה, זכר ונקמה בלל חומה, ובלל כי גם כן גם הנקמה

ירברו עתק, והיה הרבר הזה להם לזרא; ועמהם דן אנכי, ואעידה לי עדים נאמנים.

הלמוד הראוי לאדם מכל שאר הלמודים, הוא האדם, אמר אחד מתשובי המשוררים⁽¹⁾, ובאמת למה יקרא אדם איש אשר לא ידע מה הוא האדם? כי על כן רבת הקרו חכמי דור ודור לדעת ולהבין גדר האדם הזה, ובמה יבדל משאר נפש חיה; ומשם נפרדו והיו לארבעה ראשים.

הראש האחד יחשוב כל החיה וכל הבהמה נעדרי החיים וההרגשה, כלים מעשה ידי אמן. היו הבהמות בעיני האנשים האלה, עינים להם ולא יראו, אזנים להם ולא ישמעו, לא ירעבו ולא יצמאו, לא יכאבו כי תכס, לא יעלו כי תפנקם, ולא חלק ה' ההרגש והמדע, האהבה והשנאה, והתנועה אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת, כי אם אל האדם לברו⁽²⁾; וכל זה מבואר הבטול.

והכת השנית נותנת חיים לכל בריה והרגשה כאשר לאדם, גם ידיעה בכל הדברים אשר בעפר יסודם, אך לא שכל גמור, ולא ידיעה בכל אשר הוא נעלה מן החומר, ולא תבונה לדעת טוב ורע צדק ועול, ולא להפשיט המקרים מנושאייהם והצורות מהמריהן⁽³⁾; והחלוק הזה חסר בכל חלקיו, כי הנה המצא ימצאו קצת בעלי חיים ישיבילו בתהבלותם יותר ממקצת בני אדם, ומה גם כי אין להם מלמד ומורה ויועץ כאשר לנו; והדברים הנעלים מן החומר אין ידיעתם כללית במין האדם, ואף גדולי החכמים לא יעמדו בסודם; וכן ידיעת הטוב והרע אפשר לבעל הדין להביא עדים על המצאה בבעלי החיים, ואם נאמר לו היותה בהם בתולדתם, אין שערי תשובה נעולים בפניו לאמר כי גם באדם בתולדתו היא; וכן הפשטת המקרים והצורות תמצא מצד אחד גם בבהמה ובהיה, כי הנה האריה יטרף בן אדם גם בטרם יטעם טעם בשרו, כי ידן מטעם בשר המלה והגרי אשר טעם על בשר האדם אשר לא טעם מימיו, כי כבר הפשיט בלבו צורת החי דרך כלל, ויאמר: כל מתנועע מאליו הוא טוב למאכל; ומצד אחר לא תמצא בכל בני אדם ולא ברובם, וכמה וכמה מן המין האנושי לא יעלו על לב לעולם בכל ימי חייהם החיות מופשטת מן החי, הלובן מופשט מן הלבן, וביוצא ברברים האלה!

והכת השלישית לא נתן בין האדם והחיה הבדל במין, כי אם בפקות ויתר, ויאמרו החכמים האלה כי החיים כלם בעלי נשמה משכלת ככל האדם, אפס כי שכלם טפל משכלנו, ודעתם קצרה מדעתנו⁽⁴⁾; ואין זה חלוק מספיק, כי לא יתבאר על ידו מאין ימשך השווי העצום אשר בדרכי כל אישי מין ומין כמיני בעלי החיים, ואחרי היות בהם לב מבין, אם מעט ואם הרבה, איך לא יהיה ביניהם חלוק הדעות הנמצא בין אישי האדם מפאת שכלם?

⁽¹⁾ The proper study of mankind is man.

Pope

⁽²⁾ מחבר Descartes ותלמידיו.

⁽³⁾ דעה כז הקדמים האקדמיים Scolastici, ובענין המושכלות המופשטות הסכים עמהם

כז Locke.

⁽⁴⁾ דעה כז האחרונים.

ובכל הארץ ובכל הרמש הרומש על הארץ; כי להיותו כולל כחות כל ההיים למיניהם, גם בכלם יוכל לדרות, כי עליון על כלם הוא.

והיות האדם בעל הכחות כלם הוא גם כן הנותן לו היכולת להשלים נפשו ולעלות מעלה מעלה, וגם להשהות נפשו ולדרת מטה מטה; כי לא יבצר ממנו כל אשר זומם לעשות, כי הרשות נתונה בידו והבהירה ברצונו, לא נעשה כן לכל הי. (1)

הלא את כל זה למדנו משתי מלות הכתובות בתורה, וזה יהיה לאות ולעד על הדבר אשר אמרתי בראשונה, כי ענינים נפלאים יש בה בעניני האמונות והידיעות היקרות, הנסתרים מעינינו עד היום; ואנחנו לא נאזר מתנינו לדלות מים חיים אלה מן המעמקים אשר נחבאו שמה?

ועל אות פליאות חכמה אשר אמרתי כי עוד תמצאנה שמונות בספרי התורה גם בעניני המצות והחקים, אעידה לי ענין מגרש ערי הלויים.

הנה הוא אומר: ומגרש הערים אשר תתנו ללויים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב, ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה, ואת פאת נגב אלפים באמה ואת פאת ים אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך: זה יהיה להם מגרשי הערים, וכמה ישתומם על הכתובים האלה מי שלא יבינם! וכמה ילעג עליהם זר יהיר לץ שמו! וכמה ישמח בהם המבין מודם!

הנה גלוי וידוע לדורשי קדומות, כי Romulus בבנותו עיר רומי הניח סביבותיה מקום פנוי, Pomoerium שמו, קצתו מן הבתים לחומה אשר לא יבנה בו, וקצתו מקיר העיר וחוצה, אשר לא יעבד בו ולא יורע, ועתה הנה הכתובים מתבארים כשמש בחצי השמים; כי הנה צוה בתחלה להניח מגרש מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב, והם הבינו כי היה להם להניח מגרש גם מחוץ לעיר, מחוץ לבתים, לפני מן החומה (כי ידעו המנהג הנרוג) רק לא ידעו כמה אמות יניחו; על כן הוסיף בכתוב השני ופירש ומדותם מחוץ לעיר אלפים באמה, ולא אמר מחוץ לקיר כאשר אמר בתחלה מקיר העיר וחוצה, כי מקיר העיר וחוצה אלף אמה היו, אך היו אלפים אמה מחוץ לעיר, מחוץ לבתים.

ועל הדברים הנפלאים אשר אמרתי כי עוד בידנו להוציא לאור בעניני קורות אבותינו ויתר הספורים הטובאים בספדי הקדש, אביאה למופת מעשה הנביא אשר בא מיהודה עם הזקן אשר השיבו.

והנה נא ראשונה, לא אדע איך יתישב בלב כל הכב לב שיתפתה נביא

(1) הענינים הקדמונים רמזו לפעמים במליהם ובאנדרחיהם דברים נכוחים למבין. והנה כן היות האדם בעל הכחות כלם נחל אלס דרמו בספור פרומטיאוס בן יפת. אמרו כי החיב הזה יצר אדם בחכמה עסר מן האדמה, וכאשר בא לחז בו האדמה, לקח חלקים דקים מכל החיב ומכל האדמה, ועשה מהם נחמה האדם, הלא האדם איך רמזו בזה כי נשמה האדם כוללה כחות כל החיב לנפיהם. הלא אלה דברי נעים זמירות רומי כורליוס ספר ח' בורה י"ג:

Fertur Prometheus addere principi

Limo coactus particulam undique

Desectam, et insani leonis

Vim stomacho apposuisse nostro.

אין בין חכמי ישראל מחלוקת על היות השם הזה ענינו בעל הכחות בלם¹ והנה כן האדם אשר הוא בצלם אלהים הוא בעל הכחות בלם, וזה פתרונו.

כל מין ומין ממיני בעלי החיים נמצא להם בתולדתם הכנה טבעית למדה מיוחדת, לא יהליפות ולא ימירו אותה בשום פנים, לא מאליהם ולא על ידי למור: לא תטוש הנמלה חריצותה, לא תבגור היונה באמונתה, לא תסור מן הארי גבורתו, ולא מן התרנגול זרמתו, לא יניח החמור סבלנותו, ולא הסוס גאותו, לא יתרפה העכביש מארונג קוריו, ולא יעזוב הקסמור בנין הדריו, הדבירה תעשה לה ערי עד נפת צופים, והתפרפרות והעטלפים, ישבנו תמיד בהורי עפר וכפים, גם הסידה בשמים ידעה מועדיה, ותור וסוס ועגור שמרו את עת בואנה, חק וזמן נתן להם ולא ישנו את תפקידם, כי האל אשר בראם נתן להם הכה וההבנה ההיא ולא זולתה.

והאדם לא כן, אינו בעל תכונה מיוחדת, אין לך מדה ממדות בעלי החיים, טובה תהיה או רעה, אשר לא תמצא באחד האדם; גם איש אחד בעינו יתהפך מתכונה לתכונה, יעזוב מדה אחת ויקנה מדה אחרת; ולולא הי' טבע האדם כהני על המדות כלנה, לא היה מתהפך מימיו. והנה הוא בעל הכחות בלם, והוא אם כן בצלם אלהים, דמיון האלהים, צל האלהים; כי אמנם כנבזה שמים מארץ כן גבהו דרכיו מדרכיני וכחותיו מכותיני.

ויען היה חכבון באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו שיהי האדם בעל הכחות בלם, הנה על כן סמך ואמר וירדו ברגת הים ובעוף השמים ובבהמה

בלם נבדלו; ואם נזכר הכזר היא בלם, איך הוזה האקבה גם היא בלם? ואיך יהיו בני דברים הבונים זה מזה דומים כניהם לדבר אחר? וזכון הדבר.

1) כזר בלם הכזר למיך הכזרי צהלת המאמר הרביעי, כי נבזה השם הזה בלשון דבים בעבור חמונת הגוים הקדמונים שהיו עובדים הכחות הסרטיים המהיגים את העולם, ולא פנו אל הכח הראשון אשר ממנו כל הכחות האלה, אם בעבור שלא הודו בו ולא האמינו מלאכותו, ואם שהודו בו אך היה רחוק צעיהם בחושיל עבודתו וחשבוהו נעלה ומרומם מהגוים כזו, על כן לא היו עובדים דבר אחר, אך דבים, מקוראים אותם אלהים, והוא שם כלל כולל הסבות מאין חלוק, אלה דברי רבי יהודה הלוי; ועליהם יש להוסיף, כי כאשר עמדו העברים והכירו אחדות האל והבגלוהו בצלמים, לא הרחיקו השם הזה שם היוהו בלשון דבים, ולא שמו את לבושים מלשון הגוים רק בענין הפעלים המשמשים במאמר אלל השם הזה, כי הסת ביאמר עובד האלילים כה יעזון אלהים, יאמר העברי כה יעשה לי אלהים; והיתה נזירה בזה להגיד כי האל הזה הוא הס עובדים איננו אלה על דבר מיוחד, ואינו בעל כח אחד לבד, כמו שהיו אלילי הגוים, שהיה אללם אלה אחד על הדגן, ואלוה אחר על החיוב, אחד על האהבה ואחד על המלחמה, ואין אחד מהם עושה שתי שליחויות; אבל אלילי העברים הוא כולל בעצמו הכחות המיוחדות לכלל האלילים כלם, הוא בעל הכחות כלם, ובאחדותו צאקוס האלילים כלם הוא עומד והנה הוא האלילים כלם.

וכן המצינו בלשון העברי לקרוא למי שהוא אדון יחיד על עבדו או על קניינו בלשון דבים, אדונים, בעליהם להורות כי אין לעבד ההוא אדונים אחרים זולתו, כי הוא אדונו כלם; ואם היה נקרא בלשון יחיד אדון, כזר אפשר שיהיה הוא אדונו וגם זולתו אדונו, וכן כי בעליך עובדך הי' נבזהו שמו כל בנעלים וכל עושים שיש לך אינס זולתי הי' נבזהו; והנה הרבני עצמו מורה על האחדות הגמורה, והדבר המתמיד ככל יובן מהוס לגש כאשר הבינו.

גהי נהיה אמר שדוד נשדונו, חלק עמי ימיר, איך ימיש לי, לשובב שדינו יחלק.
לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה', וכמה נבוכו המפרשים בפסוק ביום
ההוא ישא עליכם משל!

והתבונן נא ראשונה, כי מלת משל נקודה במעם רביע, ומלת נהיה בפשטא,
אשר אין כחו ככח הרביע, ותבין כי אין בכתוב הזה מדברי הנביא רק חמש המלות
האלה: ביום ההוא ישא עליכם משל, אמנם ונהה נהי נהיה הם דברים החוזרים
למטה, והם הם תחלת המשל אשר ישא לא דברי הנביא (שאם היו דברי
הנביא, הלא היה למלת נהיה להנקד במעם מפסיק יותר ממלת משל, כזה:
ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה ונהי נהיה).

והנה המקרא הזה כולל משל, ואיננו כולל נהי וקינה, כי ונהה נהי נהיה
מדברי המשל המה; ומעתה יצא לנו הכתוב הזה מאפלה לאור גדול.

יאמר הנביא: כי ביום ההוא אשר יקים ה' את מחשבתו אשר חשב להשמיד
ולאבד את המשפחה הנזכרת החומדים שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו
ואיש ונחלתו, ישאו אז בני אדם מעליהם המשל הזה; ולא אמר: ישא עליכם
משל, כאמור בבלעם וישא משלו, כי בלעם היה פותח במשלים חדשים לא נשמעו
עד היום ההוא, אך המשל האמור במקום הזה הוא משל קדמוני (על כן באו דבריו
סתמים יותר מיתר דברי מיכה, כי אינם דברי הנביא), גם איננו משל שלם, רק
הוא פסוק אחד משירה ידועה אצלם, והעתיק הנביא דבר אחד מדבריה המוב לענינו.

ואלת דברי המשל אשר ישאו בני אדם על משפחת החמסנים בכוא פקודתה:
זנהה נהי נהיה אמר שדוד נשדונו, חלק עמי ימיר: איך ימיש לי! לשובב שדינו
יחלק. וזה מעמם הלא בא היום אשר יבכה ויגהה בתאניה ואניה הפריץ העריץ
אשר אמר בלבו כי שדותינו כבר שדוד נשדדו ממנו לצמיתות, ולא ישובו לידנו
לעולמים; והוא האיש אשר היה ממיר חלק עמי, ונוטל בחזקה כל חלקה מיכה
מיד בעליה, ונותן תחתיה אחרת גרועה ממנה: איך ימיש לי! הלא זה פלא, איך
ימיש מה שגזל ממני ויסור מידו וישוב לי; עד כי המעול והחומס ההוא יצטרך
לחלק שנית את שדינו, להשיב שדה שדה אל בעליו הראשונים; עד פה מן
המשל הקדמוני, ועוד יוסיפו בני אדם ויאמרו לנכח החמסן: לכן תחת אשר היית
ממיר חלק עמי, לא סוף דבר שתצטרך להשיב את הגזלה אשר גזלת ואת העשק
אשר עשקת, כי גם יכרית ה' את כל ביתך, עד כי גם אשר היה לך בנחלת אבות
לא יהיה לך יורש שיירשנו; לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה'.

והנה התבאר הכתוב דבר דבור על אפניו והתבאר מעם בעל המעשים, אשר
שם ונהה נהי נהיה מדברי המשל עצמו ולא מדברי הנביא; יען וביען אם היו
המלות האלה מדברי הנביא, הנה ימשך שיהיה המשל הזה קינה ונהה ונהה אין
בו דבר לקינה, כי אם לעג וקלס ורנה כאבוד רשעים.

יברח מנשק ברזל תחלסחו קשת נחושה: אם יברח הרשע ויהפך פניו מן
החרב, הנה תחלסחו קשת נחושה ותמחצו מאחוריו בחץ שנון; שלף יצא מנה,
ואם שלף האיש את החץ ויוציאהו משרדתו, עדיין לא ירמא לו, כי וברך ממי יתנו
יחלוק עליו אימים: החץ אשר בא בגופו היתה בו מרורה וארס; וגם אחרי צאתו

אלהים לשמוע לאיש נכרי לא ראה אותו ולא ידעו בלתי היום, למרות דבר ה' אשר דבר אליו, ולהאמין כי ישוב ה' ונחם מדברו, וישיב מצותו אחר. וזאת שנית, הנה כתוב: ויאמר לו גם אני נביא כמך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר השיבחו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים כחש לו; וכבר גלוי הדבר וידוע (אחרי אשר גלחו המדקדק הגדול רבי יהודה בן זאב באוצר השדשים אשר לו) כי לא יקרא מכחש רק הכופר בדבר אמת ואומר על ישנו איננו, והוא הפך המכזב הכוזב שקרים ועושה אינו ישנו; והנה הזקן הזה במה שאמר אל הנביא שהוא כי ה' שלחו להשיבו אל ביתו מכזב היה ולא מכחש.

והנה הטענות האלה גם שתיהן נכונות וצודקות, אין להן מדחה, ועל כרחנו נלמד כי לא אמר הזקן אל הנביא לבטל נבואת עצמו בעבור נבואת זולתו, רק דבר אחר אמר לו אשר לא היה מזהיר עליו; ועוד מלבד זאת דבר אחר אמר לו אשר היה כפירה בדבר שהוא אמת, עד יצדק לאמר בו כחש לו ולא כזב לו. והנה לפניך פתרון החידה, קחנו ועיניך שים עליו.

אמר הזקן אל הנביא כי מלאך דבר אליו בדבר ה' לאמר השיבחו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים, בלי שידעו כי ביתו בבית אל, ואחר כן כחש לו, וכפר ואמר שאין ביתו בבית אל, כי אם בעיר אחרת; וזה יקרא באמת כחש. ואז הנביא אשר בא מיהודה בדברים האלה אמר בלבו: אם אמת הדבר, שאין בית האיש הזה בבית אל, הנה מה טוב שאשוב עמו לאכול ולשתות; ואם בית אל ישיבני, לא אוכל לחמו ולא אשתה מימיו, ולא יהיה עלי חטא; כי אמנם החזרה לבית אל לא נאסרה עליו, רק כי בשונו אתור מבית אל לא ישוב בדרכו הראשון, וילך בדרך אחר, כאשר עשה. ובכן הלך אחרי הזקן, עד אשר הגיע לביתו אשר היה בבית אל; ובדיעו שמה וראה היותו בבית אל, הנה היה עיף ויגע, ולא משל ברחו שלא לאכול. אך האלהים בקרובו מתקדש, ולא נשא פנים לעייפות כחו; רק להודיע לבאי עולם את המורא הגדול הראוי לדברי קדשו, וכי אין לסור מהם לא מרעב ולא מצמא ולא מעייפות, עשה המוספת הנורא ההוא, שיעמוד האריה אצל הנבלה ולא יאכל ממנה; למען ידינו בני אדם קל וחמר בעצמם, ויאמרו: ומה הארי הזה, אשר אין משפטו רק לדרוס ולאכול, הוא נמנע במצות בוראו מנגוע בנבלה הזאת הנופלת אצלו; נביא ה' על אחת כמה וכמה, שהיה לו להמנע מאכול מאשר הובא לפניו, אחרי אשר שמע מפי אלהיו ההזהרה מאכול במקום ההוא! ומה האיש הזה אשר לא חטא כי אם מרוב עייפות, כה נענש; אנחנו המסירים אותו בענלי זהב, לכבוד מלך רם לבב, על אחת כמה וכמה!

ועל דבר הטליצות הנחמדות אשר אמרתי המצא עוד היום בנבואות נביאינו; לא נגע מתקן על חבנו עד הנה, יהיה לאות ולעד אחד מן המקראות אשר במיכה, נביאי המפרישים בפתרונו מאד: ומה מתקן דברי הנביא, ומה נמלצו אמרותיו, בדקדוק כל תבניתו וכל איתותיו! עליהן אין להוסיף, ומהן אין לגרוע.

אמר הנביא: הוי חושבי און ופועלי רע על כל משכבותיו, כאור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם, יחמדו ישרות וגילו ובתים ונשאו, ועשקו גבר וביתו ואיש וגחלתו. לכן כר אמר ה': הגני חושב על המישפחה הזאת רעה, אשר לא תמישו משם ציאריהם ולא תלכו רומה, כי עת רעה היא, ביום ההוא ישא עליכם משלו ונהח

הרבה נדחקו המפרשים בבאור הכתוב הזה, מבלי נתון לב לפיסוק טעמיה. כי חשבו אשר שתה אפרוחיה חוזר לאת מזבחותיך, ואין ספק שאם היה הדבר כן לא תאר לו ולא חדר אל המקרא הזה; ואמנם מעב עולה ויורד אשר על תבת אפרוחיה העומד בספרי אמית במקום האתנה, הוא יודיענו כי שני מאמרים הם, וכבר הסכימה בדבר הזה דעת אחד מקדמוני המפרשים זכרונם לברכה, הלא הוא רבי יהודה בן בלעם, ופירש הכתובים כן: נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ואל מזבחותיך ה' צבאות, ואני מתנודד ולא אמצא מה שאחפוץ, והנה הצפור מצאה בית וקן, ואני אינני מוצא. והנה אמת כי הפירוש הזה נותן במקראות האלה טעם לשבח, ואולם עדיין לא התבארו לנו כל מלותיו וכל אותיותיו בדקדוק וצמצום, כי מה ענין לבי ובשרי ירננו אצל נכספה וגם כלתה נפשי, וזה שני דברים הסותרים זה את זה. זה רנה וזה קינה? ומה טעם את מזבחותיך? והיה דינו למזבחותיך אם הוא חוזר לנכספה וגם כלתה נפשי; מלבד כי רחוק הוא משם יותר מדי.

ואחד ממשכילי העמים¹⁾ תרגם את הכתובים האלה על הדרך הזה: נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה', ומתי יבא יום אשר לבי ובשרי ירננו אל אל חי? הלא כמו הצפור אשר תמצא לה בית ודרור תמצא לה קן, כן היו לי לבית ולקן מזבחותיך ה' צבאות.

ועדיין אין מקרא מדויק, כי הלא כן היו לי מזבחותיך היה לו לומר, גם מלת מצאה איננה עולה יפה, ונראה כי נכון היה על פי הפירוש הזה לאמר: גם צפור תבקש בית ודרור קן לה, ואני (אבקש) את מזבחותיך: כי אמנם אין טוב לאדם להתכרך בלבבו לאמר: הבינותי כתוב אחד, בהגיעו לתת טעם לדברי הכתוב דרך כלל, כל זמן שלא תעלה בידו לתת טעם נכון לכל תבותיו וכל אותיותיו בתכלית הדקדוק; ואינני אומר זה לפי מה ששמעתי מקדמוני, כי אם לפי מה שראיתי בעיני.

ועתה ראה גם ראה איך כל דברי הכתובים האלה על מקומם יבואו בשלום. את מזבחותיך ה' צבאות מלכי ואלהי פונה הוא למעלה אל לבי ובשרי ירננו אל אל חי, והמעם: נכספה וגם כלתה נפשי ללכת לחצרות ה', שאוכל, בהגיעי לשם, לרנן אל אל חי בלבי ובשרי (שיהיו פי ולבי שוים) בהיותי את מזבחותיך (אצל מזבחותיך) ה' צבאות מלכי ואלהי, וכדברים האלה ארנן: גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה: כלומר, בהיותי אצל מזבחותיך תעלוזנה כליותי כמשוש צפור במצאה בית ודרור כי תמצא קן לאפרוחיה, על כן אומר לה' ואומר: הנה בא היום אשר מצאה לה הצפור בית, ודרור קן לה לתת שם אפרוחיה²⁾ והנה התבארו הכתובים בתכלית הדיוק, ויצא מעטם נחמד ונעים.

¹⁾ Saverio mattei.

²⁾ בחרגוס הספלה אשר לי (אשר עשיתי בשנים שעברו) נקספה אחד מכבדי עירנו אשר היה מבקש מי שיטה שכו לסכול, לא במחיר ולא בשחר, מאל המלכה הזאת אשר פקד עלינו המלך החסיד אשר בללו נחיה ואנכי לא מריחתי החלותי וכליותי, והגביר ההוא הוציא לאור החלק הראשון, ואחרי כן לא ידעתי מה היה לו, כי החלק הבני לא ראינו עד הנה, וגם בית האוצר.

מבשרו לא יצאה מרורתו וחנה האיש מוכח מכה ארסית, כאדם נשוק הנחש, והארס שהוא הוא לו רמזיד כלהט חרב וברק חנית, ובכל מקום אשר ילך יהלוך עליו אימים, מכה המרורה והארס הנשאר בקרבו; עד כי כל חשך ממון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח: בכל מחבוא שיסתר שמו האש הארסי אשר במעיו, אשר הוא אש לא נפח שאיננו צריך לנסיחה כי לעולם לא יכבה, היא תאכלהו; והנה ידע שריד באחלו, אוי לו לכדי מי שיסאר עמו בביתו כי הוא דר בכפיסה אחת עם נשוק נחש או בלב רע. וכל הדברים האלה הם משל. ומה הוא הנמשל? ימה הוא הארס הזה האוכל את הרשע בכל מקום שילך, ובכל מחבוא שיסתר? הוא מרורת החרטה: יגלו שמים עוננו, וארץ מתקוממה לו: אין לך דבר, אין לך אדם, אין לך מקום, אשר לא יזכירו את אשר העוה השמים יגלו לפניו עונותיו והארץ תתקומם נגדו לענות בו פשעיו; יגל יכול ביתו נגרות ביום אפס: גם עשרו ויבושה תבואותיו ויכול ביתו, גם אלה ביום אפס, ביום אשר תוקד בקרבו אש חרטה, והארס המטית יעלה חמרתו באפס, כלם יגלו אליו נגרות, יזכירוהו פשעיו, ויגלגלו על לבו זכרון עונותיו חבילות חבילות, כאבנים הנגרות במורד. הנה כל זה חלק אדם רשע מאלהים, אשר היה רשע לאלהים, (כמעט ולא רשעתי מאדתי) וזאת נחלת אמרו מאל: זה לו חלק אשר היה מתאמר ומתפאר בלבו נגד ה' והיה בוזה יראתו (כמעט יתאמרו כל פועלי און) — ומה נכבד היום המאמר הזה!

ובספר תהלות, הספר השגור בפי כל, כנקלה כנכבד, כיהודי כנכרי, אשר למבאיו אין מספר, ולמתרגמיו אין חקר, כמה וכמה מליצות נעימות נראות בפגרים מתים, באין מבין! ואעירה לי שנים עדים:

הראשון: מאמר ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים, אשר נסתרה דרכו מעיני המתרגמים והפותרים, ולא מצאו בו כי אם אריכות דברים, והוא באמת מלא חכמה וכליל יופי.

המזמור הזה כתבנו אחד מהמשוררים על שלמה (כדעת הראב"ע), והגישור מנחה אל דוד בזקנותו, והוא תפלה על הצלחת בנו המולך תחתיו; אפס כי פך ישיבהו המלך, ויאמר קצת בחיי? הכנים בתוך דבריו המאמר הנעים הזה; כי הנה בו ימשיל המשורר את המלך דוד אל השמש, אשר הוא בעצמו עצם מאיר, וכן דוד בזכות עצמו עלה לגדולה, והמשיל את שלמה בנו אל הירח המקבל אורו מהשמש, כי כן מלכות שלמה ירושה היתה לו, ועוד כי לא יאיר הירח עד בוא השמש, וכן לא ימלוך הבן עד מות אביו; והנה אמר לנכח דוד: ייראוך עם שמש ייראו בני אדם אותך בעוד השמש מאיר, כלומר בעוד בחיים חיתך, ואחר כן ייראו את בנך, והטעם כי לא ימרו בו שלמה בחייו, כאשר עשה אבשלום; אך לא הפין המשורר לבאר דבריו ולומר ואחרי מותך ייראו את בנך, לבלתי בוא לפני המלך בדברי עצב ויגון, רק אמר ולפני ירח דור דורים, כלומר, וזרם יאיר לנו הירח (מה שלא היה רק אחרי בוא השמש, כשכב אדוני המלך עם אבותיו) יעברו דורי דורית, ומקץ דור דורים נירא את הירח.

והשני: מאמר נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבן וכשרי ירגנו אל אל חי: גם צפור מצאח בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה, את טובחותיך ה צבאות מלכי ואלהי.

הנה זה חמש מאות שנה ועוד, כבר כתב רבנו בחיי (פרשת עקב): ייש הפרש גדול בין המלות, ויש בחלוקי הלשונות ידיעה מופלאה, חכמה מפוארה.

וגם מאז ומקדם, חכמי המשנה והתלמוד גם המה לא חדלו לפעמים להבדיל בין הלשונות הנרדפים, ולבאר איך המלות השונות על ענינים שונים תורנה, וכבר מצאנו להם שהבדילו בין גשך לתרבות (פרק חזכו נשך), בין נדר לנדבה (מגלה נקראת), בין מורא לכבוד (קדושין ל"א), בין חליפה לתמורה (פרק הוזהר היתה בזה), בין אחר לאחרי (במדברס), בין רקיע שחקים ערבות וחבריהם (חגיגה י"ב), בין שוא לשקר (שנוטה סרס שלישי), ובין רמה בים לירה בים (מכילתא).

גם אחריהם גדולי חכמי ישראל, ואף אותם שלא היתה חכמת הלשון אומנותם, רובם, אם מעט ואם הרבה, שתו לבם להציל את הנדרף: רבנו חננאל (הבילו רבנו בחיי), הבדיל בין מי למימי; חכמי התוספות (פ"א ל"ו), הבדילו בין קש לתבן; רבנו משה בן נחמן, בפירושו על התורה, חילק בין ריב ותלונה, מקניהם ובהמתם, מחר ומתן, מות ואסון; בעל העקרים (מלמד ז' פרק כ"ז), בין שקר לכזב; רבנו נסים בעל הדרשות, בין בגלל ללמען (ד"ט ט"ז), ובין לו ואליו (בסוף הספר); הרב החזקוני, בין בשמים וסמים, ובין יום ויומם; דון יצחק אברבנאל, בפירוש התורה, בין גוע מת ונאסף אל עמיו, האמין לו והאמין בו; רבי עובדיה ספורנו, בין גוי ולאום, אפוא ואיפה; ובעל מעשי ה', בין כושח לחוסה; ועוד כאלה תמצאנה בנגד המפרשים והחכמים כלם, דרשות וחקירות בהבדלת הנרדפים, רק לא הרבה במספר, ולא אחד בהם אור מתניו לבקש את נדרף בכל מקום שהוא, ולא אחד בהם ייחד על הדברים האלה ספר מיוחד; מלבד כי רבים מן הקדמונים קיימו וקבלו בדעתם ענין כפל לשון במלות שונות, ונעלם מהם מה שכל האחרונים מודים בו, בעקבות אביר המליצים Blair, כי לא תמצאנה כלשון מן הלשונות (ואף כי כלשון הקדש) שתיים מלות, תהינה שוות בענינן אשה אל אחותה שווי שלם, והראשון בין חכמי ישראל אשר מלאו לבו לגזור המשפט הזה, הוא אחד ממדקקי אשכנז. רבי ראובן בן אהרן הלוי שמו, אשר כתב זה שמנים שנה, בספרו עבותות אהבה (דף מ"א) בדברים האלה לאמר: לא אאמין לעולם שיהיו שני שרשים או שני משקלים יורו על דבר אחד בעינו.

ואולם האיש אשר שם נפשו על החקירות האלה, ואשר החל לכתוב עליהן ספרים מיוחדים, גלוי וידוע היותו החכם הנודע בשערים רבי נפתלי הירץ וויזל ז"ל. איש אשר רוח בו רוח דעת ויראת ה', ותבונה עמוקה ודעת רחבה, וחריצות אשר אין עמה מרפה, והשתדלות אשר לא תשוב מפני כל; הוא פתח לנו הפתח הגדול הזה, ואם אמנם לפעמים (כמשפט כל חקרי לב הכובשים דרך חדשה) נטו אשדיו מקו האמת, הלך בדרך מרחוק, תהלתו עומדת לעד, על אשר זכה ומלא ספריו מה אל סה חכמה ומוסר, יראת ה' ואהבת האדם, ועל אשר זכה את אחרים אשר הלכו בעקבותיו, וזריחו אור גדול גם לספרי הקדש גם ללשון הקדש.

ומי לא ידע את יקר תפארת המלאכות הנכבדות אשר יצאו לאור אחר עמוד הצדיק ההוא? נתיבות השלום, מנחה חדשה, הטאסף, אוצר השרשים, זולתם, מה יקרו ומה נעמו בבאור הכתובים ובגלוי תעלויות הלשון! לא יסולז בכתם אופיר, בשהם יקר וספיר.

הן כל אלה עדים נאמנים, על הסנינים והמטמונים, ובשמים וזנים, וגמעי
נעמנים, המונים המונים, בבתינו צפונים, נתונים נתונים, לגדולים ולקטנים, החסין
ימלא את ידו ומשל במכמנים, לרעות בגנים, וללקוט שושנים; ואנחנו ישנים.
דשנים ורעננים, ומטלכת כהנים, סרבים וסלונים, אוהבי מעדנים, רודפי שלמנים,
כי פסו אמונים, ואין זכרון לראשונים, ופרדם רמונים, יעלה קמשונים, ואנחנו ישנים,
דשנים ורעננים.

רבות שמעתם עד כה, ידידי הנכונים, שוחרי תושיה, מגלי עמוקות, על דבר
עושר כבוד ירושת פליטה אשר הניחו לנו אבותינו להתגדר ולהתגדל בה, ולמצוא
נועם לנפשינו: רבת שמעתם, ידידי, והנה לא הוגד לכם החצי.
הלשון הזאת היפיפיה, האמה העבריה, מקץ שנים שמנה מאות אשר שמו
גדולי החכמים עיניהם ולבם עליה, ויתורו אותה ויתאו גבוליה, יעלו הריה, ירדו
בקעותיה, פסגו ארמנותיה, גם צללו במתק מימיה, לסקל מסלותיה, להאיר מחשביה,
לגלות סתריה, ולחשוף תעלומותיה, הנה בכל זאת, המכוסה מפנה והמופלא, רב
מאר עוד היום מהנודע והנגלה, ובאמת הנגלות במלות בחילות חבילות סגלות
גדולות מור ואהלות, בשמות ובפעלים ובמלות, הנעולות וכבולות, במחשכים
במצולות, במעוות צורים ובמחלות, מיום גלות.

וראשונה, הנה חקירת הברלת הלשונית הנרדפים, הנראים כמורים על דבר
אחר בענינה, למצוא החלוקים הדקים המברילים בין ענין תבה אחת לענין רעותה,
הוא ים גדול רחב ידים, ראווה הראשונים, ויראו מגשת אליו; וזה חמשים שנה
בלבד אשר מלא לב בני האדם, לצלול במימיו האדירים ולהעלות פנינים בידם.

העקק ממנו לא כחל בדי, כי היה דבר האים נחון מאד, והנה הייתי נעתי בני עמי כחמשה, ולא עלי חלונות: כלן הזה חרמתי:

Brama, anzi anela l'anima mia di rivedere gli atrii dell' Eterno; onde
cantare col cuor sul labbro ad onore del dio immortale, giunto ch'io sia
presso i tuoi altari, o Eterno, Iddio degli eserciti, mio Re e mio dio (i ver-
si seguenti):

L'uccelletto — che le penne
Faticava mal sicuro,
Fido tetto — amico muro
Grato asilo alfin scopri;
E la rondin, che rivenne
Da' remoti adusti regni,
Trovò il nido, e i dolci pegni
Lieta omai covò, nutri.
(Chè non men son io felice,
Sommo Dio, qualor le piante
D'appressare alfin mi lice
Al tuo Tempio ed al tuo altar;
Di quel ch'esule e tremante
L'augellin vede beato
Il ricetto — il nido, il tello,
(che gli è dato — di trovar).

אלה יראת הרוטמות, רק יראת הנזק לבדה, אם לא נחפזין לסור מדרך הפשט אל דרך הדרשות הרחוקות והרחוקות; מלבד כי לא נתן קדר כלל ליראה. שאחריה ממיני או מלפני.

ואשר אני אחזה לך, כי יראה שאחריה סימן הפעול היא יראת היכולת, שאדם מחזיק את חברו חזק ממנו, ויכול להרע לו אם יחפזין. כי ירא אנכי אותי, לא ידעתי אם בדעתו להרע לך, אך ירא אני מנכורתו, שאם ירצה יוכל. אל תיראו את עם הארץ, אל יהיו גבורים בעיניכם, אל תאמרו כי חזק הוא ממנו, כי בהפך לחמנו הם. אל תיראו אותו, אל תחשבהו כמלך גדול ותקף מטר. כי יראתי את העם ואשמע בקולם, יראתי לעשות דבר נגד רצון העם, כי יפלת בידם לבלע ולהשחית, אם אתנגד אליהם בתחלת מלכותי. ולא יכול עוד להשיב את אבנך דבר מיראתו אותה שלחיותו שר הצבא, כל אשר יחפזין יעשה. הנה אדניו ירא את המלך שלמה, הוא ירא מיכלתו, שאם יאמר להמיתו אין מוחה בידו. אך איננו יודע מה בלב שלמה עליו, על כן ענה שלמה שאם יהיה לבן חיל אין בלבו לבתיר לו. גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע, לא אחשוב שיהיה יכולת לשום דבר רע להזיק אותי, כי אתה עמדי. לא תירא אותם ולא תחת מפניהם. כי בית מרי המה, אל תחשוב שיוכלו להזיקך, וכן תרב יראתם, ירא אני את אדוני המלך. ואחרי אשר חונתה מליצת ירא את על יראת היכולת, שמשו בה ג'כ בדרך השאלה על יראת הגדולה והרוטמות, כי אמנם היכולת והגבורה והגדולה והרוטמות ענגים קרובים המה. והנה טעם איש אמו ואביו תיראו, שיהיו גדולים וחשובים בעיניכם. וידו מעשיכם מוכיחים שאתם רואים בהם יתרון מעלה עליכם. והנה היראה הזאת קרוב ענינה לענין הכיבוד, אך יש חלוק ביניהם. המכבד רעהו, רעהו חשוב בעיניו, והוא מחשיבו כדבר שאין ראוי לזלזל בו. אבל אין צורך שיחשוב את רעהו גדול ממנו, כי אפשר שיחשיב את רעהו ויכבדהו ויחשיב את עצמו יותר מרעהו; ופחד זה גם הבורא אפשר שיכבד את בראיו, אמר כי מכבדי אכבד; אבל הירא את חברו, הוא רואה בו יתרון מעלה ורוטמות על עצמו. והנה כן יראתו את ה' היא בשנשים גנר עיניו גדולתו ועוצם יכולתו, ויהיה גדול בעיניו יותר מעצמו, ויותר מכל שאר הנמצאים, ויחיו כל מעשינו מוכיחים אמונתנו זאת.

אוצר החכמה

הירא מדבר, הוא ירא שמא יבואהו הדבר הרע, שמא ישיגהו, שמא יגיע עריו, והדבר הוא רע בטבעו; וכן הירא מחברו, הוא יודע שכונת חברו להרע לו. והוא ירא שמא תעלה בידו, והנה זאת יראת הכונה וההכנה. זמחית הארץ אל תירא, כי גם היא השלמה לך, ולא תהיה כונתה להזיקך; וכן ולא תירא משור כי יבא, שלא יהיה מוכן לבוא עליך. ואם היה אומר ואת חית הארץ אל תירא, ולא תירא שור כי יבא, היה משמע שלא ירא מיכלת החיה, ושאפילו תבא עליו יעמוד נגדה ברוב כחו, וכן שימלט מן השור גם אחרי בואו עליו; והנך רואה כי אין זאת כונת הסרשה, וכן לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם, לא תירא בלילה שמא יבואך פחד, ולא תירא ביום שמא ישיגך חץ מעופף; דברים שאם יבאו דרכם לחזיק, וכן ששמועה רעה לא יירא, וכן אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי ה' יסמכני לא אירא מרכבות עם אשר סביב שתי עלי, לא שלא יירא מיכלתם ויקוה שינצחם, שהרי לא עלתה על דעתו להלחץ אתם, אלא לשכב ולשון; אבל

וגם אחרי כל אלה; כי נקה בידנו ספר אהל מועד או ספר דברים אחרים. נמצא הלשונות הנרדפים רבים ועצומים כחול ימים, ועל כרחנו נאמר כי החכמים האלה כלם בחברות אשר חרשו בחכמתם, לא חסרו מהם עד חיוס כי אם ככלב המלקק מן חים.

גם אנכי נתתי את לבי על החקירות האלה, ותמצא המלאכה חן בעיני, ואעבוד בה בלב שלם ובנפש חסדה, עם היותה מלאכת עבודה פרך, ויהי ה' אתי, ואשים גבול לחמשים ומאתים לשונות, ולא אוכל לכחד תחת לשוני כמה ימצא בחקירות האלה מן הנועם והתענוג, בהגלות לנגד עינינו כמעט בכל מקרא מן המקראות דבר חדש לא שערורו הראשונים, ופראותנו עוצם מעלת הלשון הזאת, הרומזת על ידי מלה אחת ולפעמים על ידי אות אחת, על כמה ענינים מענינים שינים, ואעידה לי עדים נאמנים:

תהי, מרגל, שני לשונות הנראים כשני אחים תאומים, והנה עניניהם זה הפך זה ממש, הנה האיש אשר יתור יבקש השוב (לתור להם מנוחה, לתור לכם מקום לחנותכם, אל ארץ אשר תרתי להם), והלשון נגזר מן אתא ראה, וכן מצאנו דרך האתרים באלף; ובהפך, המרגל מבקש הרע (מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם, הלא בעבור לחקור ולהפוך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך, וירגל בעבדך אל אדוני המלך, לא רגל על לשוננו, והלשון נגזר מן רע גלה. והנה משה רבנו בשלחו שנים עשר אנשים לראות את ארץ כנען, ידוע כי לא לכך היה צריך, כי היותה ארץ זבת חלב ודבש, פי ה' דבר, והיות העם היושב עליה חזק או רפה, מה מעלה ומה מורידה, זה ילחם להם; אבל שלחם לתור את הארץ, למען יראו מעלתה ויספרו שבחה לעם הארץ, ויחזקו ידיהם ללכת אחרי ה'; והמה עשו ההפך, לפיכך אנחנו קוראים אותם מרגלים, גם כי בסדר שלה לא נקראו כי אם בשם תרים.

אבל בדברים כתוב ויבאו עד נחל אשכול וירגלו אותה, כי באמת כן היה הדבר, שעשו מעשה מרגלים, לא תרים, על כן כתוב שם וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות, והנה למראה עינים העקר חסר; כי מה שלא אבו לעלות, לא היה מפני שאמרו טובה הארץ, כי אם בעבור אמרם אספ כי עז העם, ועל פי דרכנו אין המקרא חסר דבר, כי באמרו וירגלו אותה, כבר הודיע שהוציאו עליה שם רע, והנה לא נשאר לו להגיד רק את הטוב שאמרו, על כן הוסיף ואמר ויאמרו טובה הארץ, להזכירם כי אמנם לא הכחישו מעלתה.

אפנים לא סוף דבר כי כל שרש ושרש חלוק ונבדל משרש אחר בענין הוראתו, כי גם פעל אחד בענינו יורה לפעמים על הוראות שונות, כפי השתנות מלות המעם או האותיות המשמשות, אשר הוא נקשר בהן עם השמות.

בארבעה דרכים מצאנו פעל ירא נקשר עם השם: ירא את, ירא מן, ירא מפני, ירא מלפני; וכבר כתב דבי נפתלי ואחרים אחריו, כי יראה שאחריה סימן הפעול איננה רק יראת הרוממות, לא פחד ממש; לא כן יראה שאחריה מן, והנה מצאנו פי ירא אנכי אותה, בעשו; אל תירא אותה, בעוג; אל תיראו את עם הארץ, בשבעה עממים; וכן לא אירא רע, חרב יראתם וחרב אביא עליכם; ואין בכל

ידע גם הוא ממה יירא, ועל כרחו יירא כראותו אותו. ויירא שאל מלפני דוד, ועל כן ויסירוהו שאל מעמו וישימהו לו שר אלף, כי לא היה יכול לעמוד לפניו על כן הרחיקו מאתו, לא שהיה ירא ממנו באמת סן ידע לו, שאם בן למח ישימהו שר אלף? והלא זה כנותן חרב בידו להרגו¹). וכן יראי האלהים אשר יראו מלפניו, הם האנשים אשר תאחזם רעדה בכל עת אשר יעלה שם ה' על לבם.

ואם ענינים רבים ונכבדים תלויים ועומדים בדרכים השונים אשר כל פעל נקשר בהם עם השמות, איה סופר איה שוקל חלוסי ההוראות אשר לכל פעל ופעל כפי התחלה הבנינים אשר הוא נבנה בהם?

הנה המדקדקים כלם, חדשים גם ישנים, נתנו גדר להוראות כל בנין ובנין, וכבר אמרו כלם פה אחד כי ההפעיל יוצא לשלישי, והפעיל מורה על חזק הפעולה וההתפעל על חזרת הפעולה בפועל, וכי הנפעל תולדות הקל וגם כי האפודי דרך קשתו כאויב על הדעת הזאת, וכי הפועל תולדת הפיעל, וההפעל תולדת ההפעיל; ואם אמנם כל זה אמת דרך כלל, אין כל זה מספיק דרך פרט.

כי הנה כמה וכמה שרשים ימצאו בנויים בשנים בנינים שונים, וענינם למראה עינים אחד הוא! וכבר עמדו אחרוני מדקדקי אשכנז על הענינים האלה, ואיש לדרכו פנו בהמצאת חלוקים חדשים בין בנין לבנין, אכן לא אחד בהם אשר ידבנו לבו להעביר תחת שבטו את השרשים כלם אחד לאחד, להורות האמת באצבע, לא בראיות שלש וארבע.

והנה מקץ שמנה מאות שנה שחכמי כל דור ודור יגעים ועמלים לבנות קרית לשון הקדש על תלה, עדיין הבנינים אינם מתוקנים, והפרוץ מרובה על העומד; ועדיין הבן שואל מה מעם בנוקב שם ה' כתוב ויניחוהו במשמר לפרוש להם, בקל, ובמקושש, כי לא פורש, בפועל הנגזר מן הפיעל? ומה מעם עת לחכוק, בקל, ועת לרחוק מחבק, בפיעל? ומה חלוק בין צאנכם יעשור, בקל, עשור אעשורו בפיעל, כי תכלה לעשר, בהפעיל? ומה הפרש בין אשה מבכירה, בהפעיל, לחדשיו יבכר, בפיעל; בנים גדלתי, בפיעל, ותגדיל חסדך, בהפעיל? ומה מעם כי נגב גנבתי, ונגב מבית האיש, ולא אמר נגנב? (ולא יכלה עוד הצפינו, ולא צפנו; וילכו וישמינו, ולא וישמונו? ומה מעם בכל ספרי הקדש בא שרש סתר בהפעיל, ומצאנו עם זה סתרי נדחם בפיעל?) ומה הפרש בין אלה אשר נחל משה ובין כי אתה תנחיל את העם הזה, קדש לי כל בכור, הקדשתי אותם לי? (לרומם את בית אלהינו, והרימו לבם איש אבן אחת?) ומה ענין כי ממנה לקחת, והנה שרף ושפך דמם מקשת אסרה ואחרים כאלה אשר הם מבנין פועל? ולא מצאנו מעולם השרשים האלה בפיעל. ומה ענין יקח, יתן, יקם, יתן וחבריהם אשר הם מן ההפעל? ולא מצאנו הלכית, הנתיך, הנקים, הנתיך מעולם, וגם ענין המלות האלה כאשר

¹ הכל מה שכתוב אחר כן ויוסף שאל לירא מפני דוד עזה, הוא ככל חבריו יראה על הנאי, כי אחרי ראותו כי לא עלתה בידו להפילו ביד פלשתיים בהחבולת הערלות, וכי בהפך הדבר הזה עצמו הוסיף לו על תפארתו הפארתה, לא ידע עוד איך יתהוה עמו וחמיד היה דואג שמה בדבר אשר יזיד עליו להאכידו ירבה לו בהפך כבוד ושא, והנה היה נכון בכל עזותו, בעבור היראה הזאת אשר על הנאי; כי אמנם לא היה ירא ממנו יראה מוחלפת, כי ידע חוס לבנו, ועולה לא נמצא בו.

אמר שאיננו ירא שיבאו עלינו, אף על פי שהם סביבותיו בכונה להשחיתו, כי ה' יסמכהו, ולא ישיגוהו; וכן היה, כי בברחו מפני אנשלוס בנו, לא נלכד ולא בא בידו. וכן ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד, לא אירא שישגיני מי שכוונתו להרע לי, שהרי בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי צרי ואויבי לי חמה כשלו ונפלו, ואיככה ישיגוני? אל תירא מפחד סתאום ומשואת רשעים כי תבא, כי עליהם תבא, ולא עליך. לא תירא לביתה משלג, השלג הוא משל על הקור, והקור לא יבא לבית אשת חיל, כי כל ביתה לבוש שנים. ולא תיראון מהם, ה' אלהיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם, והנה לא יבאו עליכם ולא ילחמו בכם⁽¹⁾, לא שאם ילחמו בכם לא יהיה בהם כח להרע לכם; וכן לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה. וכן אל תיראו מעבדי הכשרים, אל תיראו פן יבאו עליכם, אף על פי שאם יבאו לא תוכלו להם. והנה כל ויראת מאלהיך ענינו דע כי כונתו ורצונו לענוש המטרים, וראוי שתירא פן יבואך העונש.

^{אוצר החכמה} הירא מפני חברו, אין יראתו יראה מוחלטת, אך היא על תנאי: הוא ירא שמא חברו ירע לו אם ימרה את פיו, או אם יעמוד אצלו; ויכול הוא להתרחק ממנו, או להשמר מהמרות את פיו. כי יראתם מפני האש ולא עליהם בהר, יראתם מהתקרב אל ההר, מרם תיראון מפני ה' אלהים, עדיין לא תהיו נזהרים מהמרות. אל תירא מפניהם (יהושע י"ח), אל תירא מהלחם בהם. ויירא מאד מפני אכיש, נתירא מהתודע אליו שהוא דוד הגבור. וייראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט, יראו מעשות דברים לא טובים אפילו בסתר, כי בחכמתו יגלה נסתרות; לא שיראו ממנו בהחלט, כי בהפך היה ראוי להם שישמחו יעלצו בהיות להם מלך חכם לבב, אבל היתה יראתם יראה על תנאי, שאם ירעו לעשות לא יהיה דבר נעלם ממנו. רד אותו אל תירא מפניו, אל תירא מלודת אתו. אל תירא מפני הדברים אשר שמעת, אל תירא מהתחזק נגדו, ואל יבעתוך דבריו להרפות ידיך ולהיות לו לעבד. כי יראו מפני הכשרים, משבת בתוכם. אל תירא מפניהם, אל תירא מהתנבאות אליהם. וכן כלם אינם רק יראה על תנאי. וכן וישמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל המצפתה ויעלו סרני פלשתים אל ישראל וישמעו בני ישראל וייראו מפני פלשתים, נתיראו מעמוד שם קהל גדול יחדו, כי הנה לא עלו עליהם הפלשתים רק כי שמעו כי נקבצו, ואם היו מתפרדים היו סרים מעליהם. הירא מלפני חברו, הוא ירא בשעה שחברו עומד לפניו, ולא

(1) וזה גם כן עומק כונת מלח לעיניכם, כלומר באהם לא פעלם דבר, אבל ה' נלחם לכם, ואחם הייתם עומדים ורואים, כאדם הרואה מריבת זרים, ועומד ומביט, בלי שיתעבר על ריב לא לו. וכן חלגמתי בחרנוס ההפלה בשוני חם שבוהם לעיניכם (Atando voi sem-plici speitatori), כי למראה עינים מלח לעיניכם דברי מותר היא, כי איך יגאלנו ולא נראה לחננו בגלולתנו? ייתי ולא נהמיניה? ואלא למי חביה הגלולה? אבל הכונה באמת כי יבזב שבוהנו ויגאלנו מבלי שנעשה לחננו מזדנו דבר מאומה, כי אם נעמוד ונראה, והוא יעשה. וזה עקר גדול ראוי לידע ולהודיע ולהודע, כי הגלולה אשר לחננו מקוי, לא בחיל ולא בכח ההיה, כי אם ברוחן יחבדך, כימי נאחמו מארץ מזרים יראנו נפלאות.

חרים אותו ממקום נמוך למקום גבוה. ונבין גם כן כי להיות ההרמה ממקום למקום על כן יבא עמה זכרון המקום אשר ממנו יורם החסין, כמו מאשפות ידים אביון, הרימותיך מן העמר; או המקום אשר אליו יורם, כמו ממעל לככבי אל ארים כסאי. אל תרימו למרום קרנכם; לא יבא דבר מזה אצל לשון רומם, מאחר שאין הוראתו הגבהה מקומית, רק הגבהה בעצם; ואין להשיב מאשר כתוב מרוממי משערי מות, כי באמת מליצה צחה היא, וזה טעמה: הוא מגביה קומתי יותר מגובה שערי מות, והנה לא אובל להכנס בהם. והתבונן בחכמת הכתובים, איך השתמשו בענין גידול הצמחים בענין פיעל, ואמרו תהום רוממתהו, ובענין גידול הקרנים בבנין הפעיל, יורם קרן לעמו; והפעם, כי גידול הקרנים הוא בדרך גידול הצמחים, וכל זמן שהם גדלים, מה שזיה לעלה למטה מעלה מעלה, מחמת החלק החדש הצימח תחתיו, ששבה אותו ואומר לו גדל, והנה יפול בזה לשון הרים, המורה על הגבהה מקומית כי מה שהיה למטה סמוך לקדקד, ירחק ממנו ויעלה למעלה; אבל הצמחים אין גידולם בדרך זה, כי הצמח כלו הוא בדמותו כצלמו בזרע אשר יזרע, וכאשר יגדל לא יעלה מה שהיה למטה למעלה בתוספת שתתוסף בו מלמטה, אבל הנמנע כלו מראשו ועד רגליו הוא מתפשט מכל צד, והנה בזה יצדק לשון רומם שענינו הגבהה בעצם הגוף, אבל מה שכתוב תרוממנה קרנות צדיק, בבנין פועל תולדת הפיעל, לא נאמר על גידול הקרנים בטבע, כי אם על גידול והתרוממות שלא בדרך הטבע; כי אחרי אמרו וכל קרני רשעים אנדע, אמר כי לצדיקים יקרה ההפך, לא בלבד שלא תגודענה קרניהם, כי עוד תגבהנה בקומה יותר מבתחלה, לא בגידול מכעי ממטה למעלה, כי אם כתוספות מכל צד.

רפא, רפא; נרפא, התרפא: כל אחד משני זוגי הבנינים האלה כילל שני ענינים הרחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב.

שרש רפא בבנין הקל יורה פעולת הסרת החולי. כל הגורם שיסור החולי (בדעת, לא בלא דעת) רופא יקרא. יהיה זה על ידי רפואות טבעיות, או בדרך גם, אין דבר מכל זה במשמעות שרש רפא בבנין הקל, ולא יורה רק על הסרת החולי בלבד, לא על המעשים אשר קדמו לה (risabare, guarire היילען, נעוץ מאכען). לפיכך יאמר הלשון הזה בקדוש ברוך הוא (אל נא רפא נא לה); ויאמר גם כן בבני אדם, בזמן שיעלה בידם להבריא את החולה (עת להרוג ועת לרפוא, כי גדול כים שברך מי ירפא לך, והוא לא יוכל לרפוא לבם, ושם ורפא לה, כלומר הוא ירפא את עצמו); ומי שאומנינו בכך, ורגיל להעלות החולים מחוליים, גם אם לפעמים לא יעלה הדבר בידו, נדון על שם רובה, ונקרא רופא. מי שרופאים אותו, כלומר ששר ממנו חליו, תהיה רפואתו בכל דרך שתהיה, הוא יקרא נרפא (רפאני ה' וארפא); ויפול השריש הזה בבנין נפעל, לא על החולה בלבד, כי גם על אשר אין בו רוח חיים (וירפו המים, כאשר ישבור את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפא עוד); ואפילו על החולי עצמו יאמר (נרפא הנתק). השריש הזה בבנין פיעל יורה על ההתעסקות ברפואת החולה, בין שתועיל, בין שלא תועיל (medicare, curare קורירען) (רפאנו את בבל ולא נרפתה); ויפול לשון זה בבני אדם, וגם בקדוש ברוך הוא, בזמן שלא יסיר החולי במאמרו בלבד, אך יבחר להשתמש גם כן באחד ממעשי בראשית, כאשר מצאנו ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה

הנה לא יסבול כלל הוראת ההפעל, כי באמרו תנור וכירים יתן, מה צורך שיהיה זה נעשה על ידי שנים, האחד יצוה וחשני יתן?

והנה לנו בזה תשע הקירות נסלאות, ועלינו להבדיל תשע הבדלות גדולות, תכלול כל אחת מהן הבדלות רבות ועמוקות מאד.

^{ה'רמ"ב} הראשונה, מה בין קל לנפעל, וזה בכל חשדשים הנמצאים בשני הבנינים האלה, וענינם בזה נראה בעינים בזה, כמו הפך איש מעל מרכבתו נהפך אל הירדה וכאלה רבים.

השניה, מה בין קל לפעיל, כמו עת לחבוק ועת לרחוק מתבק, וכמוהו רבים מאד.

השלישית, מה בין קל להפעיל, כמו אך עשרתי כי יעשיר איש, עת לחשות
החשיתי מעולם, לוצג מלעיג, מורה מטרה, וכמלה רבים.

הרביעית, מה בין קל לחתםעל, כמו כי אבל עליו עמו, ויתאבל על בנו.
אדמו עצם מסנינים, אל תרא יין כי יתאדם.

החמישית, מה בין נפעל להתפעל, ונקדשתי והתקדשתי. בהתודע יוסף, אל תודעי לאיש, וכהנה רבות.

הששית, מה בין נפעל לפועל כמו ונאכל גדיש והסנה איננו אכל, וגם זה בשורשים רבים.

השביעית, מה בין נפעל להפעל, כמו יתן וינתן, יקם וינקם, ילקח וילקח, יתן וינתן, וחבריהם.

השמינית, מה בין פיעל להפעיל, גדל והגדיל, תיה ותחיה, ויחלף שמלותיו, והחליפו שמלותיכם; ואבדתם את שטם, והאבדת את שטם, ורבים זולתם.

התשיעית, מה בין פיעל להתפעל, כמו כי תאוו נמשך ולא תתאוו.

וּפֶן יִפְתָּה לִבְכֶּכֶם יְדֵי הַחוֹקֵרִים, לֵאמֹר דְּבָרֵי תְהוּ הִמָּה כָּל דְּבָרֶיךָ אֱלֹהֵי
אֶת צֶל הַהָרִים אֶתָּה רֹאֶה כְּאִנְשִׁים, וְאִנְחָנוּ לֹא נִיגַע לְרִיק וְלֹא נִלְדָּ לִבְחָלָה, כִּי
נִבְקֵשׁ לִמְצוֹא דְּבָרֵי חֶפֶץ, וּמֵאוֹמָה לֹא נִשָּׂא כְּעִמְלָנוּ; לִכֵּן הִנְנִי מֵבִיא אֵלֵיכֶם גַּם
הַפֶּעַם שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה עֲדִים, יַעֲדוֹן יִגְדוֹן כִּי לֹא דְבַר רְקִימָה הַחֲקִירוֹת הָאֵלֹהִי אִשָּׁה
אֲנִי נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם לְדְרוֹשׁ וּלְחַקֹּר:

הרים, ר'אם, השרש אחר, והפעולות רחוקות זו מזו מאד.

המרום מגדיל הדבר ומגביה קומתו, עד שהוא גדול בקומה יותר מבתחלה כגון לרומם את בית אלהינו, בנים גדלתי ורוממתי, צדקה תרומם גוי, סלסלך ותרוטמך, וכן אלהי אחממך, וחבריו, גם בי הם דרך השאלה; אבל חמרים נוטלי ממקום נמוך ונותן למקום גבוה. מבלי שיגדיל קומת הגוף כלל, כי תשאור קומת הגוף כאשר בתחלה, אלא יש הוא דם מצד גבהות מקומו; כגון חריטות ידי, וירב במסה, והרים את הרשן, והריטו לכם איש אבן אחת, וירם את אדרת אליהו, ואי עמים ארים נסי, והרים העטרה, וחבריהם, כלם ענינם הגבהות מקום, לא הגבהות בעצם. ומי שלא ידע החלוק הזה, אולי ירש והרים העטרה, שיגדלוה ויעשאוה, והוא הפך הכונה. והנה נבין ענין תרומה; כי הלוקח סמונו ונותנו לגבוה, הנד

מ א ר

תהלות מלאכת השיר

כתבו שדי"ל בשנת התקפ"ג כרי להקדימו לס' כנור נעים,
ואחרי כן נחם ולא השלימו.

מכל מלאכות האדם אחת היא מלאכת השיר, היתה לכבוד ולתפארת
אצל כל אומה ולשון, למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ, ולמקצה
השמים ועד קצה השמים.

עמים רבים נמצאו לא ידעו להוציא לחם מן הארץ, כל הכמה נעלמה
מהם, גם כתב אין אתמו; וגוי אחר לא נמצא אשר לא יכבד אלהיו בזמירות,
לא יהלל גבוריו בשירים, לא יחת ביום טובה בנגינותיו ולא ינהה בקינה
ביום רע.

דורות רבים קדמה מלאכת השיר למלאכת הכתב, וגם אחר המצא מלאכת
הכתב לא נכתבו הספרים במשך דורות רבים כי אם בשיר. החכמים אשר החלו
לכתוב ספרים במליצה נפרדת ולא במשקל, נודע שמם ונודע זמנם, וספרי שיר
יש בידנו הכתובים ארבע מאות שנה לפניהם.

בן הענין באומות העולם, ולא רהוק מזה מה שהיה בקרב בני ישראל;
כי אמנם הקדמון מכל ספרי הקדש, לדעת גדולי החכמים, הנה הוא ספר איוב,
אשר הוא שיר; וקדמון מאיוב יעקב, והוא ברוך את בניו בשיר; וקדמון מיעקב
נת, והוא ברוך את שני בניו וקלל את בן בנו בשיר, ויאמר:

ארור	כנען	
עבד	עבדים	
יהיה	לאחיו:	
ברוך	ה'	אלהי שם
ויהי	כנען	עבד למו:
יפת	אלהים	ליפת
וישכון	באהלי	שם
ויהי	כנען	עבד למו:

אמר ה' רפאתי למים האלה לא יהיה משם עוד מות ומשכלת (1) מי שתרפאים אותו, כלומר שעושים לו רפואות (מועילות או לא מועילות), הוא יקרא מתרפא (יושב יהודים המלך להתרפא ביזרעאל), ומח נורא ההפרש אשר בין לחרפא (נפעל) ובין להתרפא (התפעל)! כי השרש הזה בבנין נפעל יורה על סור החולי, ובבנין התפעל לא יורה כי אם על היות החולה ביד הרופאים; ולא כל המתרפאים נרפאים. על כן בקללות כתוב אשר לא תוכל להרפא; כי יוכל להתרפא, ולא להרפא.

וכן בשרש רצה, המקבל דבר בשמחה יקרא רוצה אותו, בקל, כמו ומנחה לא ארצה מידכם; הדבר המקובל ברצון יקרא נרצה, בנפעל, כמו ונרצה לו לכפר עליו; והמשתדל במעשיו לעשות עצמו נרצה לחברו, הוא יקרא מתרצה בהתפעל, כמו וכמה יתרצה זה אל אדוניו; ונוראות נפלאותי על כל המדקדקים הנכבדים אשר שמו פניהם אל הגהת התפלות, כהרזיה, הרי"ם, ורבי יהודה בן זאב, אשר כמה וכמה פעמים שלחו ידם במטבע שטבעו חכמים ראשוני ראשוני, אשר קמנם עבה מטנינו, גם בכל דבר חכמת בינה, ואף כי במשפטי הלשון אשר היתה לשונם — ועם כל זה לא נפקחו עיניהם על מה שאנו אומרים בתענית צבור (ואיננו מגוף התפלה, כי אם תוספת האשכנזים): מתרצה ברחמים ומתפיים בתחנונים התרצה והתפיים לדור עני כי אין עוזה, ולא ראו כי העבד הוא המתרצה אל אדוניו, לא הארון אל עבדו, הן לא נעלם ממני כי לקוחה היא אתנו המליצה הזאת מלשון ארמית, שאומרים בה אתרעי, והכונה בו כמו רוצה; אבל מה נעשה? ובלשונונו הכונה במליצה הזאת על ההפך, והאיש הישראלי בתום לבבו ובנקיון כפיו נמצא מחרף ומגרף (2).

והנה לא זה הוא המקום להרחיב פה ולהאריך לשון בפרטים האלה, כי רק על הכלל כלו יצאתי לדבר במאמר הזה; ואמנם על פי הדברים האלה אשר ערכת בזה, ועל פי רבות מאלה הכמוסות עמדי, אומר אני ביושר לבב, כי חקירת הבנינים מקצוע גדול בתורה, אין חקר אל הענינים אשר יובנו על ידה, המתוקים מדבש ונופת צופים.

ואולם רואה אנכי במקום הזה כי לא יבצר מאנשים חקרי לב להשיב על דברי.

(1) אחד ממפרשי החורס (בפרשה משפטים) חשב להבדיל בשרש הזה בין קל לפועל, לאמר כי כל רפואה ביד צר ודס היא בדגש, וכל רפואה ביד הקדוש ברוך הוא ברסה, והעם בזה כי הרפואה בצר ודס אינה חלא על ידי צר וערה, והוא שיסבול הסס לו המסקה המר חבל רפואה של הקדוש ברוך הוא בנחת, אין שם צר כלל, כי צרכה ה' היא העשיר ולא יוסיף על עמה.

(2) בסדר הפלה הגדפם עם הרגומי הגהתי: הרולה ברחמים ומהפיים בהמוניהם רלה נח וההפיים וכו', וזה לבדו הדבר אשר כתיב מדעיו.

הבגדים היקרים לנו, וצביעתם לצבעים שונים, מלאכות הזהב והכסף וכל אבן יקרה, בנין היכלי ענג וסיודם וציורם, ונשיעת הפרדסים הנעימים, וכהנה וכהנה מן המלאכות, אשר מגמתן תענוג האדם והנאתו.

והנה מלאכת השיר למי משתי המשפחות האלה תתייחס? לא לאהת מהן, כי אם לשתייהן יחדו, כי כן גם שתיהן בה, התועלת והתענוג.

היות השיר אחד מגדולי תענוגי הנפש, לא אדע מי יכחישונו. ומי מיודעי ספר לא ירגיש בנפשו ענג נפלא, מדי יקרא אמרים, אשר כה בהם, ככה המראה הלפושתי, להראות לאיש את אשר איננו לגד עיניו עד בלבו ירמה אשר בעיניו יראה ובאזניו ישמע דברים הרחוקים ממנו שלש מאות פרסה או שלשת אלפים שנה; אמרים אשר בשפה ברורה ובמשלים צהים, יפרשו הרברים לפני השכל כשמלה, עדי יגלו לפניו הנסתרות כנגלות, יבין בהן על בורין ולא יעמול, ויחוקו על לוח לבו כדבר אשר ירגיש בחושיו; אמרים אשר בלשון מפוארה יפארו כל דבר אשר ישיפו עליו, ירוממו מעלת הנכבה, יוסיפו הדר לנהדר, לשפלים יתנו חן, יפתירו הנגעים תחת לבוש מלכות, ובין החוחים יגלו שושנה? אמרים אשר בהם כל אלה, ונוסף עליהם נועם המשקל, המתוק לאזנים ונרשם בזכרון, מי מיודעי ספר לא בחן נעימותם? גם כי אמנם (ובזאת אל יחר אף קהל עדת האנשים יודעי ספר) לא מפיהם אנו היום, ולא להם לבדם נתנה העדות בדבר הזה; כי גם דלת העם הפורמים והיוגבים, גם הדיקים והפוחזים המאחרים על היין, גם העוללים והיונקים, יעידון יגידון אם בשיר שמחת לב.

אוצר החכמה

ואולם היות השיר רב התועלת מאד, הנסיון יוכיח.

מי שאל נא לדור ראשון, זקני העמים יאמרו לך, כי מראש מקדמי ארץ, בלכת קצת בני האדם תועים על פני האדמה כפראים במדבר, אין קבוצ ואין חברה, אין אחוה ואין תורה, איש את רעהו ירדופו, איש בשר חברו יאכלו בני השיר בנועם זמרתם הכגיעו עזותם, השפילו גאותם, ויביאום בבית החברה המדינית, לשבת יחדו בשלום ובמישור, איש את אחיו יאהבו, איש את רעהו יעזרו.

ואחד מן הגוים הקדמונים, כי מלחמה היתה לו עם גוי אחר, וישאל מאת שכניו איש היל להעמיד בראש צבאותם להיות להם לרועה, המה בקנאתם נתנו לו איש נכה רגלים אשר היה בעיניהם רועה אוילי, לא ידע לצאת ולבוא; והוא בגאון שיריו ובחוקף זמיריו חזק את לבבם למלחמה, נילכו ויצליחו.

כי אמנם זה משפט השיר, להיות דבריו נכנסים בלב ונרשמים בנפש; ואם נמצאו אנשים רקים אורעים, אשר לקהותו על לשונם ללמד את העם דברי הבל, או גם בן ארחות עקלקלות, עליהם תלונותינו, לא על מלאכתם, והנה השיר כלי הפך, הרעות אשר פעל ביד אנשי און אות על הטובות אשר יפעל ביד אנשים ישרים.

הלא מעתה, אם מלאכת השיר מלאכת התועלת ומלאכת התענוג כאחת, הנוסיף לשאול עוד מה זה ועל מה זה נעשה לה יקר וגדולה מכל מלאכות האדם? אחרי אשר בכל אחת מהנה אם תועלת ואם תענוג, בלי תתחברנה באחת מהן המעלות האלה גם שתיהן, כהתחברן במלאכה הלזו היקרה.

וקרמון מנח למך, והוא פיים את נשיו בשיר, ויאמר למך לנשיו:

עדה	וצלה
שמען	קולי
נשי	למך
האזנה	אמרת
כי איש הרגתי	לפצעי
וילך	לחבורתי:
כי שבעתים	יקם קין
ולמך	שבעים ושבעה:

הן אמת כי בעלי שנים השירים האלה לא מבני ישראל הם, אמנם הם עדות על השיבות מלאכת השיר בעיני בני ישראל, אחרי אשר לא נמנעה תורת האלהים מתת להם מקום באוצרותיה; וכמו כן ספר איוב, גם אם אולי לא היה הבית איש יהודי, הלא בהיותו שמור בכלל ספרי הקדש, במאה עדים יעמוד על יקר תפארת השיר בעיני כל בית ישראל.

החכמים היו מלמדים דעת את העם במשלים שיריים, המחוקקים היו אומרים תורתם בזמרה, כהני העמים היו משיבים לדורשיהם בדברי שיר, וגדולי המשוררים נקראו בפי הקרמונים אנשים אלהים ואנשי הרוח.

לא אשא על שפתי שמות כל המלכים האדירים אשר כבדו ונשאו את המשוררים, כי ידעתי יוכל אדם לענות אותי: מכבדיהם כבדו, ומחניפיהם נשאו; רק לא אכתה תחת לשוני את הצפיר השעיר מלך יון, אשר בבל מסעיו היו עמו תמיד שירי הומירוס, ותחת מראשותיו בלילות; וכי מצאו עבדיו בין שלל מלך פרס ארון מפואר כזהב ואבן יקרה, פקר עליהם לאמר: יד אל תשלחו בו, לי יהיה, ובו אשמרה ספרי המשורר.

וסוף דבר, דוד המלך בהגירו שבחי עצמו, אחרי הובירו מעלתו הרמה מצד היותו האיש אשר בחר בו האלהים להמליכו על עם סגלתו, לא בוש מהזכיר בי רב כחו גם כן במלאכת השיר: משיח אלהי יעקב, ונעים זמירות ישראל; השב מדרגת המשורר קרובה במעלתה למדרגת משיח ה'; ומה נבקש עוד מופתים על גדולת מלאכת השיר בעיני עדת ישראל?

אמנם אם בלב נבון נהפשה ונהקורה מה זה ועל מה זה נעשה יקר וגדולה למלאכת השיר על כל מלאכות האדם, הנה לא נפלאה היא ממנו ולא רחוקה. הלא ידענו כי המלאכות כלן לשתי משפחות נפלגו: המשפחה האחת מלאכות התועלת, והמשפחה האחרת מלאכות התענוג.

מן המשפחה הראשונה: עבודת האדמה, הדישה, השחינה, הלישה, האפיה והבשול, לצורך המזון; הנפוץ, הסריקה, המויה, האריגה, התפירה ועבוד העורות, להתכסות ולהתחמם; ובנין הבתים, למחסה ולמסתור; ותקון סמי הרפואה, ומלאכות אחרות זולת אלה, אשר תכליתן להחיות האדם, ולהצילו מן הפגעים. ומן המשפחה השניה: תקון המאכלים והמשקים הערבים לחך, אריגת

כי בעניני למוד הנה זו מעלה יקרה, כאמרם לעולם ישנה אדם לתלמידיו בדרך קצרה, וכדבר נעים ומירות רומי:

Liquidquid praecipies esto brevis.

הנה בהגדה השירית אין הדבר כן, יען וביען לא תתפעל נפש הקורא בדברים כוללים כאשר תתפעל בדברים פרטיים ומבוארים הדק היטב, וכל שיר אשר לא יביא התפעלות בנפש איננו שיר; והנה יצטרך המשורר לנתח הענינים ולפרוט חלק חלק מהם תכלית האפשר, וסימן לדבר הפורטים על פי הנבל. הלא תראה לשלמה בבואו להגיד כי תמי ימי הקיר, איך באר הדבר בכל פרטיו:

כי הנה הסתו עבר
הגשם חלף הלך לו:
הנצנים נראו בארץ
עת הזמיר הגיע
וקול התור נשמע בארצנו:
התאנה הנטה פניה
והגפנים סמדר נתנו ריח,

זרבות כאלה בשיר הנחמד ההוא.

ובן דוד, בבואו לצייר יום סופה וסערה, ברקים ורעמים, ומטר כותף האריך בפרטים ואמר:

קול ה' שובר ארזים
וישבר ה' את ארזי הלבנון:
וירקידם כמו עגל
לבנון ושריון כמו בן ראמים:
קול ה' חוצב להבות אש:
קול ה' יחיל מדבר
יחיל ה' מדבר קדש:
קול ה' יחולל אילות
ויחשוף יערות.

וכאלה לאין מספר במספר תהלות.

ובעל ספר איוב, ראה איך באר גבורת הסוס בכל דקדוקיה:

התתן לסוס גבורה
התלביש צוארו רעמה:
התרעישנו בארבה
הוד נחרו אימה:
יחפרו בעמק וישוש בבח

ואמר נעים זמירות רומי:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

^{אוצר החכמה}

ולא על כל המלאכות לברנה נשגבה מעלת מלאכת השיר, כי רמה קרנה גם כן על החכמות כלנה: הטה אוזןך ושמע, פקח עיניך וראה. בשתי דרכים החכמה נקנית: בעינים ובלב; בכח הזכרון ובשכל; בהרבות הקריאה ובהעמיק ההתבוננות.

יש חכמים אשר קנו כל חכמתם מאחרים, בתמידות קריאתם בספרים; וכן הטה רוב בעלי לשונות שונות, ורוב הבקיאים בדברי הימים לכל עם ועם, ויודעי מהקרי הארץ מדינה ומדינה ועיר ועיר, ורבים גם כן מבעלי חכמה השבע והרפואה, גם רבים מתופשי התורה, אם האלהית ואם האנושית: כלם אנשים אשר מלאו באוצר זכרונם הדברים הדרים, באספם חמרים מרבים הכתובים בספרים, וכלל גדול אצלם: כל המרבה בזכירה מחכים.

החכמה אשר זה תארה תקרא בלשונות העמים (Erudizione, Dottrina) ואני אקרא לה בשם מדע, גם כי באמת אין זה המדע האמור בספרי הקדש.

^{אח"כ 1234567}

ויש חכמים אחרים אשר לא קנו כל חכמתם מאחרים, כי לא הרבה קראו בספרים, רק למדו מתוכם התהלות החכמות ויסודותיהם, ואחר כן בעומק הקירותיהם הבינו דבר מתוך דבר. והמציאו מלבם חדשות לא שערום אבותיהם; וכן הטה רוב האנשים אשר גברה ידם בחכמות הלמודית, כהשגבן והתשבורת וההנדסה ותקופות השמים, ומאלה רבים בכל חכמה וחכמה. והמה בעלי ההמצאות בכל מלאכת מחשבת, והמעלים את החכמות אל מדרגה מן השלמות אשר לא עלתה לה לפנים. והחכמה אשר זה ענינה פילוסופיאה תקרא, ואני אקראה השכל.

הן אמת נכון הדבר, כי לא תשלם חכמת האדם באחד משני הפנים האלה לברו, כי אם בהברת שניהם כאחד, ובכל חכמה ובכל מלאכה טובים השנים מן האחד; כי בעל המדע, אף אם דברים הרבה ידע, פעמים רבות יזקק לדבר שלא למד, ויצטרך להקיש דבר לדבר, והוא לא נסה באלה, והרה עמל וילד שקר; כאשר יקרה להמון הרופאים ברפואת התלואים המתחדשים, אשר לא קבלו מרבותיהם משפט רפואתם. וכן בעל ההשכל, גם אם רבים הקרי לב אתו, פעמים רבות יגזור אומר רחוק מן האמת, ויאמר על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, וזה להעלם ממנו היסודות וההקדמות הנכונות והנסיונות המאומתים, אשר היה לו להשען עליהם בהקירותיו.

ואולם מכל מקום רבים הטה בכל חכמה וחכמה אשר גדלו ויצליחו באחד משני הענינים האלה בלבד, אם במדע לברו, ואם בהשכל לברו.

אפס מלאכת השיר לא תשלם על כל פנים באחד משני הענינים, ולא יצלה אדם במלאכה זו בלי יתחברו בו לאחדים המדע וההשכל גם שניהם.

כי הנה על מה זה יטיף המשורר מלתו, אם אין לבו מלא ידיעות מידעות ושונות?

כי אמנם, גם כי בדברים קצרים יוכל אדם לכלול ענינים נכבדים, וגם

וכן אסף, בהמשילו כנסת ישראל לגפן, האריך בספור קורות האומה
ברמיון עניני הגפן:

גפן כמצרים תסיע
תגרש גוים ותטעה:
פנית לפניה
ותשרש שרשיה ותמלא ארץ:
כסו הרים צלה
וענפיה ארזי אל:
תשלה קציריה עד ים
ואל גהר יונקותיה:
למה פרצת גדריה
וארוה כל עברי דרך:
יכרסמנה חזיר מיער
וזיז שדי ירענה:

וכן ישעיה:

כרם היה לידידי
בקרן בן שמן:
ויעזקהו ויסקלהו
ויטעהו שורק
ויבן מגדל בתוכו
וגם יקב חצב בו
ויקו לעשות ענבים
ויעש באשים:

וכן בהמשילו מלך עריץ לארזיה צייר לנו הארזיה בשעה שהוא מורף:

שאנה לו כלביא
ישאג ככפירים וינהום
ויאחז טרף
ויפליט ואין מציל:

וכל ספרי הנבואים מלאים ממשלים כאלה המבוארים בכל פרטיהם
בתכלית הדיוק.

ולא לבד בהאריך המשורר את לשונו בבאור המשל יפרט אותו בצמצום,
כי פעמים רבות גם במלה אחת או שתיים יבאר פרטי הענין.
ארזיה מיער, זאב ערבות, דוב אורב, דוב שכול, פרות הבשן, לבונה
בית האוצר.

יצא לקראת נשק:
ישחק לפחד ולא יחת
ולא ישוב מפני חרב:
עליו תרנה אשפה
להב חנית וכידון:
ברעש ורגז יגמא ארץ
ולא יאמין כי קול שופר:
בדי שופר יאמר האח
ומרתוק יריח מלחמה ¹²³⁴⁵⁶⁷
רעז שרים ותרועה:

ובמה ובמה כאלה בספר ההוא.

ובן יחזקאל כשבא לשאת קינה על העיר צור, ראה איך האריך בספור
כל מיני סתורה שהיתה סוחרת, ובספור כל הגוים וכל המדינות אשר היתה
סוחרת עמם.

והנה איך ימצא המשורר ידיו ורגליו לבאר כל דבר ודבר בכל פרטיו,
אם הפרטים ההם נעלמים ממנו? והנך רואה מה רבו הידיעות הצריכות למשורה,
למען יוכל להתרהיב פה ולהאריך לשון בכל ענין אשר יזדמן לפניו.
ולא זו בלבד כי צריך המשורר לדעת ידיעה ברורה ופרטית את הענין
אשר ידבר עליו, אבל צריך הוא שידע ויביר גם כן על בורים דברים אחרים
רבים הזורים לענינו, ואשר יוסיפו חוד והדר לשירו בהביאו אותם למשל ודמיון.
הלא ידוע כי אין שיר בלא משלים ודמיונים, והנה גם הדברים האלה אשר
יכנים המשורר בשיריו דרך משל בלבד, צריך הוא שיכירם בכל פרטיהם ושיבארם
בתכלית הדיוק, אם יחפוץ להזקק להתפעלות בנפשות.

הלא תראה בשירה האלהית, כשנמשלה ההשגחה העליונה אל הנשר, בא
פסוק מיוחד לבאר פרטי השגחת הנשר על גוזליו:

בנשר יעיר קנו
על גוזליו ירחק
יפרוש כנפיו יקחהו
ישאהו על אברתו:

ובן דוד, בדברו על הצלחת הצדיק, דמהו אל העץ, ובאר ענין העץ בפרטות:

והיה כעץ שתול על פלגי מים
אשר פריו יתן בעתו
ועלהו לא יבול
וכל אשר יעשה יצליח:

ואם לבני עמנו נשים פנינו, הלא עלתה מלאכת השיר בקרב העם הנבחר אל מעלה לא עלתה אליה בקרב שום אומה ולשון.
הנה גדולי ראשי ישראל, יעקב, דוד, שלמה, חזקיה, היו משוררים נפלאים, אין ערוך אליהם בכל משוררי העמים, בהוראת חכמי העמים עצמם; ומה נאמר על הנביאים שליחי עליון, כמשה, ישעיה, ירמיה, חבקוק, ואחרים? גם אנשים רבים ונכבדים היו בישראל, אשר נתנו נפשם למלאכת הזמרה והיה השיר אומנותם, כאסף, הימן, איתן וחבריהם; גם בעיני הנשים מצא השיר חן, והנה לנו הנה ודבורה, משוררות נכבדות מאד.

ואם אמנם לא רבים המה השירים אשר הגיעו עדינו מקדמונינו, כי בהשאינו אבדו ממנו, הנה אין ספק כי רבים במספר היו בעמנו בכל דור ודור המשוררים והמשוררות, אחרי ראותנו כתוב בספר דברי הימים: ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו, ולשון ויאמרו בקינותיהם מגיד כי כל האנשים והנשים האלה היו בעלי הקינות ההן, ומלבם הוציאו מלין, לא שהיו מזמרים בהן בלבד.

זאת פרשת גדולת מלאכת השיר העברי כל ימי שבת ישראל על אדמתם איש תחת גפנו ותחת תאנתו; ואולם כי שמן ויבעט ויגל יהודה מעל אדמתה, גלה כבוד מישראל, וביום ההוא נעלה השיר העברי מעל צבאות ה' אשר בארץ, ויעל מעלינו לרום שחקים. לא נשמע שיר ה' על אדמת נכה, ולא מצא לו מנוח כי אם בינות לכרובים וברבותים אלפי שנאן שרפים ואופנים ותיות הקדש, הנותנים כבוד לגבוה מעל גבוה, ומקרישים שמו בשיר אלהי.

ואולם לא רגע אחד נעלה מקרבנו השיר, וכמו אחרי בוא השמש יעמוד הנשף, אשר לאט לאט, יחשך ויהי לילה, כן אחר גלות הארץ בתהלת ימי הבית השני, פלטה נשארה למלאכת השיר העברי בקרב איש תבונה, בן סירא שמו; משורר אשר היה לשם ולתהלה בדורות הקדמונים אשר ראו את משליו ככתבים וכלשונם, ואשר גם היום, אחרי אשר הורקו מכלי אל כלי, לא נחרל ממצוא בהם תענוג ותועלת.

הלא זה אחרון משוררי ישראל, אחרי לא קם כמהו, ומן היום ההוא זחלאה. הלכה הלשון הלוך והשכח, ומלאכת השיר לא תזכר עוד. עתים מעתים שונים הלפו עלינו בבית השני, ימי שלום וימי מלחמה, ימי צרה וימי ישועה, ושירה אחת או קינה אחת לא נכתבה בכל הימים ההם; גם ביום כלה זנחרצה, בהשפך עלינו כוס המת ה', בבוא גוים מקדשו, גם ביום הרג רב, בנפול משמים ארץ בן הכוכב, איש לא נמצא על כל אלה ישא נהי.

אך לזאת לא נחרד הרדה גדולה, מדי העליתנו על לבבנו היות שפת ישראל בימים ההם ארמית, יונית ורומית, או גם כן בלולה משלשתן יחדו, והלשון העברית לא היה לה מקום כי אם בקדש, בלמוד התורה ובתפלה, עד כי אז הוחל לקרוא לה שם לשון הקדש⁽¹⁾, אחרי אשר הדלה מהיות לשון הול

(1) דברים רבים נאמרו על חזקת השם הזה לשון הקדש, וקראו ללשוננו מבלי להבין על הזמן אשר בו החלה להקרא בשם הזה, כי אמנם, בכל ספרי הקדש, לא נקראה כי אם

משבא תבא, קלו מני ארג, אם התרחצתי במי שלג, כמים עברו תוכור; אלה ואלפים בהנה מליצות קצרות, הכוללות בדברים אחדים באור פרטי המשל. והנה מבואר כי גם המשל ראוי לו שיהיה מבואר בכל פרטיו, והנה אין קץ אל הידיעות המצטרבות אל המשורר השלם במלאכתו.

ואם אמת כי לא תשלם מלאכת השיר מבלעדי שיעור גדול. ממה שאני קורא בשם בידע, הנה אין ספק כי גם בזולת השכל גדול לא יהיה אדם משורר; וכבר הורנו נעים וזירות רובי:

Scribendi recte sapere est et principium et fons.

כי הנה ראשונה, מי זה יתברך בלבבו לאמר כי אחרי עוצם הקריאה במפרים יעלה ויגיע בדבר זה לבדו להצליח במלאכת השירים? ואם עם רוב קריאתו ורוחב מדעו יהיה לבו עקר ושכלו בלתי מוליד המצאות חדשות, איך תמצא ידו להיות משורר? והראשון מתנאי המשורר הלא זה הוא שיהיה מחדש מדעתו רעיונות חדשים ובורה מלבו דברים לא שמעה און מעולם; ורק על מנת כן יקראו לו בשם (Poeta) אשר ענינו בלשון יוני עושה וממציא.

כי אמנם זה משפט המשורר המשביל המבין דבר מתוך דבר, המוליד ומביא מעלה ומוריד את רוח בינתו רצוא ושוב מענין לענין, עד יבהן כהרף עין התייחסות הענינים השונים זה לזה, כל ענין, אפילו קל שבקלים, אשר יושם לפניו לדבר בו, לא יבצר ממנו מהטיף עליו דברי הכמה לרוב מאד, אם לעמת כונה מיוחדת אשר לו לפי המקום והזמן, ואם לעמת הכונה הכללית, אשר היא תקון המדות; ונהפוך הוא באיש הסר לב, כי גם בענין יקר ונכבד ימצא עצמו כבר פה וכבר לשון, לא ידע מה ידבר.

וזאת שנית, כי לא לבד יצטרך המשורר להמציא מלבו עשתונות שונות בכל ענין וענין, כי יצטרך גם כן להלביש עשתונותיו בגדי תפארת, עד ישים אותן נושאות הן בעיני כל רואיהן. ונרשמות בנפש רושם עמוק, ומניעות אותה אל כל אשר יחפוץ; ומה רב ההשכל המצטרך לדבר כזה!

והשלישית, כי המשורר עומד תמיד במלהמה גדולה עם המשקל הלוחץ אותה, והוא צריך לנצחה ולבאר מהשבות לבבו באור שלם, כאלו ידיו לא אסורות ורגליו לא לנהשתים הגשו; ולא נגיע אל המעלה הזאת בלתי רוח בינה והשכל לא מעט.

והנה התבארה מעלת מלאכת השיר גם על ההכמות כלנה, בעבור היותה בלתי נשלמת בזולת מדע והשכל כאחת, ולא תצליח באחד מאלה לבדו, כאשר תצלהנה הכמות אחרות.

ומאשר מצאה הן מלאכת השיר בעיני חכמי עם ועם ודור ודור, הנה אין הקר ואין מספר אל המשוררים אשר קמו עד הנה, ואף כי לשוניהם אשר ילדו; ואם לא לרוב המספר ישעה לב משכיל, כי אם ליקרת הדברים ומעלתם, הנה בין המון המשוררים לא מתי מספר הסה הנכבדים והיקרים, אשר השיגה ידם לענג נפש הקורא וללמדו בינה ומוסר השכל; ואין זה באמת מן הדברים הצריכים ראיה.

תקותך לדור דורים:
לבך יהגה תבונה
פיך ידבר חכמות
ולשונך ירחיש רננות:
עפעפיך יישירו נגדך
עיניך יאירו במאור תורה
ופניך יזהירו בזהר הרקיע:
שפתותיך יביעו דעת
וכליותיך תעלזנה מישרים
ופעמיך ירוצו
לשמוע דברי עתיק יומין:

[אחריה 1234567]

הלא אלה עדים נאמנים, כי לא קצרה יד רבותינו במלאכת השיר, וכי לא היתה מלאכת השיר נמכזה ונמאסת בעיניהם, רק כי שכתת הלשון מקרב עמם מנעתם מהטיף להם שיר וזמרה.

ובשבה מלאכת השיר לא אכחד תחת לשוני כי אם מן הסבה האמורה נסוגו חכמינו אחור מדבר אל העם בצחות הלשון הראויה אל השיר. הנה לא חדלו מדבר אליהם יום יום בצחות המשל, המליצה והחידה, חידור הענינים, הגזמתם והגשמתם, אשר הם המה חומר השיר באמת. ומה המה רוב דברי ההגדה אשר להם, אשר משכו במ לב בני עמם לדרכי החיים? הלא דברי שיר המה, כאשר כבר הורנו נר ישראל בספר המורה (חלק שלישי פרק מג) ואלה דבריו: "נהלקו בני אדם בדרשות לשני הלקים: האחד ידמה שהם ביאור ענין הפסוק, ונלחם ומתגבר לאמת הדרשות ולשמרם, ושמשפטם כמשפט הדינים המקובלים; והשני מבוזה אותם ויחשבם לשחוק, אחר שהוא סבואר נגלה שאין זה ענין הכתוב. ולא הבינה אחת משתי הכתות שהם על צד מליצת השיר, אשר התפרסם דרכה בזמן ההוא".

אחרון האמוראים. בזמן, מר בריה דרבינא, השאיר אחריו ברכה, בתפלה השיריית אשר לו, השנויה בפי כל, יקרה היא מפנינים:

אלהי נצור לשוני מרע
ושפתי מדבר מרמה:
ולמקללי נפשי תדום
ונפשי כעפר לכל תהיה:
פתח לבי בתורתך
(ואחרי) [וב] מצותיך תרדוף נפשי
כל החושבים עלי רעה

והלשון אשר ידברו בה כל העם את כל הפציהם. ומי זה יתפלא מעתה, אם גם חכמי המשנה והתלמוד, עם רוחב חכמתם, ועם עומק ידיעתם גם בתהלוכות הלשון, לא שמו פניהם למלאכת השיר? כי הלא אם עקר מגמת השיר ללמד דעת את העם בדברים אשר יערבו על חכם, הטוב כי ידברו באזניהם שיר חסרה בלשון טפוארה, ואזניהם כברו משמוע? כי אמנם לא חדלו החכמים ההמה מהראות לדור אחרון איך גם במלאכת השיר גברה ידם, באמרים שיריים מתי מספר אשר מסרו לנו בתלמוד.

וראשונה בשירי תהלה הלא תראה (ענדה זכ"ד): וישרנה הפרות בדרך, ומה שירה אמרו? רבי יצחק נפתא אמר:

רני רני השמה
התנופפי ברוב הדרך
המחשקה ברקמי זהב
המהללה בדביר ארמון
המפארה בעדי עדיים:

ובשירי קינה עוד תשוב תראה (מועד קטן כ"ה): פתח עליה החוץ ינוקא:
גזע ישישים עלה מבבל
ועמו ספר מלחמות:
קאת וקפוד הוכפלו
[לראות] בשוד ושבר הבא משנער:
קצף על עולמו (וחמד) [והמם ממנו] נפשות
ושמח בהן ככלה חדשה:
רוכב ערבות שש ושמה
בבוא אליו נפש נקי וצדיק:

ועוד שם דברי הספר כאלה. ובשירי ברכה הגה לפניך (ברכות י"ז): כי הו
מפטרי רבנן מבי רבי אמי, ואמרי לה מבי רבי הנינא, אמרי ליה הכי:

עולמך תראה בחיך
ואחריתך לחיי העולם הבא

בגם יהודית, ולא נקראה לשון הקדש רק אחרי אשר חדלה מהיות לשון חול, כי נכחה מפי
סמון העם, כדרך שגם האומות קוראים Lingue dotte ללשון העבדית היונית והרומית, לא
שהיה בלשונות האלה חכמה, רק כי הן הנה לשונות הידועות אל החכמים לבדם. הלא תראה
בהרגוס ירושלמי (צרחשית ל"א מיז ומ"ה י"ב) שנקראה לשוננו לישן בית קודשא, לא לישנא
קדישחא כאשר היה ראוי לקרוא לה לו היתה קדושה בעצמה, חסם קראו לה לישן בית קודשא,
כי היא היתה הלשון אשר ידובר בה בכל מקום קדוש, בבית המקדש, בבית הכנסת ובבית המדרש;
יחפרו ויבטשו המדמים בלבותם לגרש אותה גם משם, אך בוחן לבבות הוא יבין ושומר ישראל
בוא ידעו, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיים לנגוף.

ואותך השלכת אחרי גוף? יענה האיש ההמוני: ראה דברך טובים ונכחים וכוונתך רצויה באמת, כי לא תחפזין הרע לאדם, גם לא לשונאיך, וכי רק הועיל מנמטך בעיוני ובמעשי, בחכמה, בתבונה ובדעת, ובכל מלאכה; אכן יראה כי נעלם ממך כי משלמי רעה תחת טובה רבו מאד על פני הארץ, ואולי מאומה לא תישא בעמלך אשר אתה עמל לטובת האדם, ולא זו בלבד, כי גם אולי שועלים קטנים בראותם רום מעלתך, אש הקנאה תבער בקרבם, ובראותם כי אין רע יורד ממעלתך כי גם שונאיך ומבקשי רעתך טובתם תדרוש רעתם לא תדרוש, יתנכלו לך גם יוכלו לך, ונמצאת חסיד שוטה.

אוצר החכמה

וגם לזאת ישיב אמריו איש האלהים, וכה יאמר: וכל החושבים עלי רעה מהרה הפס עצתם וקלקל מחשבתם: חלילה לי מחטוא בנפשי, כי כל אדם חייב בשמירת עצמו, ואף כי איש כמוני, המשוב ומיטיב לכל, לא לנפשו לברא יחטא אם לא ישמרנה, כי גם למין האדם כלה. אך מי יאמר כי השלכתי נפשי אחרי גוי, אם על ה' אשליך יהבי, ואדיו אתחנן, ובו אבטח, יסכל עצת שונאי ויבלע נכליהם, לא ירע אליהם, רק יציל את עבדו מידם; ולא לבד יעשה זאת, כי גם יעשה אותה מהרה; לא יתנם לעמוד עדי ובפתע ישברו, אך עוד העצה בלבם יסר עצתם, וזה למען לא ישאו על ידי עון אשמה; ואם כבר חשבו עלי מחשבות לא לבד יעצו העצה, אבל כבר המציאו אופני הוצאתה לפעל (כי כן ענין מחשבות המצאת האמצעיים להגיע אל התכלית, כמו ולחשוב מחשבות, וזה מאוחר אצל העצה, אשר ענינה ההסכמה הראשונה על סוף המעשה, לא על אופני עשותה), הנה אז זאת שאלתי וזאת תקותי, יקלקל אלהי מחשבתם, יהפוך את הקללה לברכה, ויהיה מה שחשבוהו אמצעי לרעתי אמצעי לטובתי (ואיה קלקול גדול מזה?), ובכן גם אם פעלו עולה אולי לא יהיה עונם גדול מנשוא, אחרי אשר לא עשו לי רק טוב.

נח"ח 1234567

המאמר הזה, אשר יקר תפארת גדולתו העיר את רוחי להאריך בבאורו, אם לתת כבוד לבעליו בסרט ולחכמי התלמוד בכלל, ואם למען דעת בני עמי מה הרברים אשר הם מבקשים מאת האלהים שלש פעמים ביום; הנה הוא אחרון מן המאמרים הנאמרים על דרך השיר העברי, אשר יסודתו ברחב הענינים וקוצר הלשון, ובנתוח הדבור לדלתות קצרות, העשויות לא לתענוג האזן, כי לא שוות תהיין במדתן, רק לחזק ההתפעלות בנפשו על ידי ברכים נוצצים, אך פתאומיים ורחוקים זה מזה, אשר יעשו רושם באישון בת עין הרבה יותר מלהברה גדולה ונמשכת.

וימת השיר העברי וימרוך תחתיו השיר הערבי, והיה זה חמש מאות שנה אחרי חתימת התלמוד, זה כשמונה מאות שנה, בימים אשר חשך כסה ארץ וערפל לאומים, ולישמעאלים לבדם תחת קליפיהם היה אור במושבותם, ויעלו מעלה מעלה הן בממשלה הן בחכמה.

והנה ידוע כי הנוצרים כלם למדו כל החכמות מן הערביים, וביום קנותם מהם את החכמות גם מלאכת השיר קנו מהם, ויעזבו כלם את דרכי השיר היווני והרומי אשר היו בלא חרוז ובלא מספר הברות, כי אם במספר מדות או רגלים,

מהרה הפד עצתם וקלקל מחשבתם:

ערה התחנה הקצרה הזאת על עוצם מעלת נפש בעליה; ותגל סתוך דבריה לב מהות נפש קדושה, איש אלהים.

תהלת דברי פיו יתחנן השלם הזה לאלהיו יצילהו מלשון הרע, דבר אשר עם היותו רע לאחרים בלי שיהיה טוב למי שתוטא בו, והנה ידוע כי אין אדם אשר לא יחטא בו; והנה ראוי לשפוך שיחה לפני האלהים, ישלח עזרו להמלט ממנו.

אך לא מזה בלבד יחפץ השלם הנצל, כי גם מדברי מרמה, אשר המה רע קל מן הראשון, והנמיה אליו חזקה מן הנמיה אל הקודם, להיות התכלית בו תועלת עצמה, לא להזיק בלבד ועדיין לא ישקוט האיש בשלא יזיק הוא לרעהו, כי גם ידרוש מאת אלהיו יוסיף לו אומץ לשאת מהבריו חמס ועול, גדופים ונאצות וקללות נמרצות, ולא יתרגו לבבו נגדם, לא להנקם מהם, אף לא להשיב חורפיו דבר, ואף בלבו לא ישנאם: למקללי נפשי תדום, ידום פיו לא אמר, אלא תדום נפשי, אפילו במחשבה.

וכל זה איננו שוה לאיש השלם, כי עדיין יוכל התרחק ממקלליו לבלתי שמוע קול לעגם, ואם יתרחק מהם לא יוכל עוד הועיל להם בדברי חכמה ומוסר ובעצות נכחות למען ייטב להם; הוסיף ואמר: ונפשי כעפר לכל תהיה, כעפר המזומן לכל, כל מבקשיו ימצאוהו, כל כף רגל תרמסנו. אך מי האיש יהיה באמת על התכונה הזאת? עם הארץ יענה: רק איש הסר לב, איש משועמם, אין דעת ואין תבונה בו, הוא יהיה כן.

והאיש השלם, התחשוב כי נכסוף נכסף להיות איש אשר כזה? לא כן; והנה הוסיף: פתח לבי בתורתך: שים אלהי את לבי פתוח לרוחה להבין אמרי בינה ולהשכיל באמתך, תחכמה והמדע יהיה נתון לי, אדברה בעדותיך פליאות חכמה, אוציא ממצפוני אמת נסתרת, אעבור בכל מדע את הגבול אשר גבלו ראשונים; ואף גם זאת אהיה עני ונכה רווח, מן הנעלבים ואינם עולבים, שומעים תרפתם ואינם משיבים, עינים להם ולא יראו, אזנים להם ולא ישמעו כל אשר איננו נוגע לדברי החכמה והיראה.

איש אשר כזה, יענה עם הארץ, אף אם אחר מני אלף אלפים ימצא, איש עיוני יהיה, אך לא איש מעשי; יהיה איש נטרר כל שעה במחשבותיו, וידיו אסורות ורגליו בנחשתים, לא יצלח למלאכה; ומה בצע בכל חכמתו וצדקתו, והוא איש עבר ובטל מן העולם? ולא המדרש הוא העקר, אלא המעשה.

ישתיק מרדן האיש השלם, ויוסף ויאמר: ואהרי מצותיך תדרוך נפשי: אם שאלתי הפליא חכמה הגדיל תושיה, לא שאלתי נפרדת מן המעשה, ידוע ידעתי כי כל התחבמות אשר אין תכליתה ההצבה והבאת התועלת אל הזולת, גאוה שמה ולא חכמה; אך זאת שאלתי, נפש משכלת, הדורשת חכמה לא לעצמה, כי אם לעשותה כלי חפץ, ישלם בה מעשה הצדקה והחסד.

המשקל גם הוא גלוי וידוע מה טובו ומה יסיו לתענוג האזנים: אך הרבה יותר מעל החרוז ישאו קולם המלינים עליי, לאמר עלובה עפה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה, אחרי כי רבי יהודה הלוי עצמו, אשר היתה המשרה על שבמו על כל משוררי בני עמו, הודה ולא בוש במספרו המסואה, מאמר שני מסימן שנים ושבעים עד סימן שבעים ותשעה, כי שתיים רעות יעשה: יקלקל הלשון ויפסיד הכונה; ומי יאמר לאיש אשר כזה: שקר ענית?

אמנם כי להוציא הדין הזה לאורה מבלי נמות ימין ושמאל מקו האמת, דאו לברר וללבן מה הכונה במלת משקל.

ועתה אם יהיה המכוון אצלנו במלה הזאת חשבון ההברות בלבד, כלומר שתשתיינה דלתות השיר זו לזו במספר הקולות אשר יבטא האדם בהנה, מי יאמר היות זה דבר יציק וידחוק את המשורר עד יוציאהו מדעתו? אחרי ראותנו העמים כלם איש ללשונו ישמרו ככל שיריהם את החק הזה, אין נקי ואף גם זאת לא יבצר מהם כל אשר יזמו לדבר עליו מכל הדברים אשר יוכל איש לדבר. הקדמונים אשר היו מונים לא את ההברות כי אם המדות או הרגלים, היה דרכם דרך צר הרבה יותר מדרכנו; ועם כל זה כמה שירים יקרים הניחו לנו בכל ענין וענין! גם שירי הקדש, אם נסמוך על דברי יוסף בן גריון וירונימוס, גם הם בעלי מדות. אף אני בימי ילדותי כמה יגיעות יגעתי למצוא משפטי מדתם, ואם עד הנה לא נחה שקטה רוחי במה שמצאתי, הנה לא מצאתי עדיין מה שיורה הוראה גמורה על העדר המבוקש; וכל עת אשר אני רואה רוב השמות המתחלפים אשר לשירי מספר תהלות, מבלי שיהיו כלם מורים לא על תכונת ענין השיר, ולא על הכלי אשר ילוה אליו, וכל עת אשר אני רואה את האמור בשלמה: ויהי שירו חמשה ואלף, ויהי שירה לא ויהי שיריו, הספקוק חוזר ונעור בלבי לאמר: אך אין זאת כי אם שהיו שירי אבותינו בעלי מדת, ומזה נמשך היות להם שמות משמות שונים כפי השתנות מספר המדות אשר בדלת, דלת מדלתותיהם, ועל פי זה יתבאר גם כן ויהי שירו חמשה ואלף, כי יספר בכלל שבחיו שעשה שיר גדול מכל השירים אשר נעשו לפניו (אשר על כן נקרא בשם שיר השירים) בעל חמשה ואלף מדות. וכבר היתה לי שמה, על פיה הצבתי דלתות שיר השירים, עד היות בו המספר הזה מן המדות אשר דמיתי בלכבי, לא פחות ולא יותר מאלף וחמש מדות; אפס כי עוד שנית אשוב ואומר: לא נחה שקטה רוחי במה שמצאתי, כי את האמת אהבתי; וימים ידברו.

ובשובנו אל אשר נסענו משם, והנה אמור יאמרו המלינים: לא על השבון ההברות בשירים תלונותינו, כי אם על המשקל אשר יסודתו על כוון מספר המלכים והעבדים, התנועות והיתדות, ועל כוון מקומותם למושבותם; כי זה הדבר אשר איננו לשום אומה ולשון, ואין כמוה לדוע, החוסם פי המשורר לכלתי יבטא מלות ידועות, או יען בא בהן חטף, או בעבור כי אין בהן חטף; עד יהיה החכם המשורר כאיש ערל שסתיים, יבטא בשפתיו מלות ידועות, ומלות אחרות לא יוכל; מלבד כי מה לנו ולצרה זאת? ומי הכניסנו בתגר זה? ומה מעם לכל הלחץ הזה? הלא גם תענוג גם תועלת אין בו. ולזאת אשיב:

כי בראיות גמורות הדבר ברור, כי אין השוא תנועה כלל, ושאין לו במבעו

ויקחו להם איש ללשונו את השיר הערבי המיוסר על החרוז ועל חשבון ההברות בלבר, באין חלוק בין תנועה ארוכה לקצרה כדרך קדמוניהם.

ויהי כמעשה כל העמים גם מעשה בני ישראל, גם הם נמשו דרכי השיר העברי, ויבנו שיריהם כמשפטי השיר הערבי, בחרוז ובמשקל.

החרוז הוא בלא ספק דבר אשר ינעם לאזן שמעת, ולו גם כן כח עצום להקל העבודה על הזכרון; וגם בעיני הנביאים עצמם לא היה נמבזה וגמאם, וכבר מצאנוהו בספרי הקדש כמעט בחמש מאות מקומות.

אך רבים ילוננו על ההמצאה הזאת לאמר: כי פעמים רבות תשים בסדר רגלי החרוז, ותמנעהו מכאן עשתנותיו כחפצו, גם תביאהו לפעמים לדבר דבר שלא מדעתו, כאשר הודה פעם אחת המשורר המפורסם בין האחרונים בגני הנעורים אשר לו וכה אמר: רוח החרוז הציקתני וערום כסיתי בגר.

ולזאת אשיב ולא אירא, כי על החרוזים תלונותינו, לא על החרוז, כי אמנם רבים הם החרוזים, ואם בחרוז אשר עלה על לב החרוז ראשונה אין די באר מחשבתו, יפנה על ימין או על שמאל אצל חרוזים אחרים עד אשר ימצא מבוקשו, ומובטח הוא שאם לא ישוב אחור לא ישוב ריקם; אך מה פשע ומה חטאת החרוז אם החרוז עצל הוא ומתרפה במלאכתו, ועל כל פנים יחפוץ להשתמש בחרוז אשר יעלה על לבו בתחלה, ולא ימלאהו לבו למחות מכתבו פעם אחר פעם ולהחליף את מחברתו עשרת מונים, עד יצא כנגד חרוזו, ולא ימה און לאזהרת נעים זמירות הרוסיים:

Carmen reprehendite, quod non

Multa dies et multa litura coërcuit, atque

Praeseptum decies non castigavit ad unguem.

ולא סוף דבר כי אין החרוז המצאה מזוקת, כי גם, בעדות נעים זמירות איטליה אחרי גסיון של חמשים שנה, החרוז מועיל מאד למשורר המשכיל, בהולידו בלבו מחשבות חדשות, ובשומו בפיו מליצות יקרות, לא עלו על דעתו לולא דוחק החרוז, וזה לשונו בקצורו לספר השיר להפילוסוף, פרק ארבעה ועשרים: „ברור הדבר, אין ספק בו, כי השכל העומד במצור ובמצוק החרוז, פעמים רבות כידורי אש „יתמלטו ממנו, כאשר יקרה אל האבן בעת יכו אותה, ויוציא זיקות אש הזמרה, „אשר אולי לא היה מוציא כהיותו בשלום ברשות עצמו, וכמו כן ברור הדבר, „כי יתחלף אומץ מחשבה אחת עצמה ותקפה ועוזה, בהיותה נאמרת בלי חרוז, „מאשר בהאמרה בשיר חרוזי, כהתחלף חוזק השלכת האבן כאשר ישליכה אדם „כידו לברד, מחוזק קליעתה בתוך כף הקלע, אפס כי יהיה הקולע אומן במלאכתו.“ אלה דבריו. והנה עקר המבוקש היות הקולע בקי באומנותו; כי אמנם כשם שהקולע הבקי הוא מושל על קרעו לקלע אל השערה ולא יחמא, והקולע אשר איננו אומן קלעו מושל עליו לשלח האבן החוצה מן המטרה; ככה החרוז השלם במלאכתו הוא ימשול בחרוז את כל אשר יחפוץ ימנו, גם הוא לו לישועה להוסיף אומץ למאמרו וכבוד והדר יעמרהו, ונהפוך הוא בחרוז אין בדבריו ולא מהיר במלאכתו, ימנו החרוז אל כל אשר יחפוץ, ישחית כל אמריו, באר כונתו לא יתננו.

מצאנו ארצה פְּנֵעַן, עשה פְּרִי בדגש, אם כן על כרחנו יש לנו לומר שאין השוא נחשב לתנועה אפילו בראש תבה, כי הנה אם יהיה השוא נע יהיה הטעם בתנועה השניה מן התבה, לא בראשה, ומה מקום לדגש?

תשיעית, ידוע כי שני טעמים רצופים יהיה הראשון נסוג אחור, כמו קָרָא לִילָה תחת קָרָא לִילָה; והנה מצאנו עֲשֵׂה פְרִי, קָרָא שָׁזָן גִּלְעָד, עָמַד וּבִילָה, יָגַל מָאֹד, ובכל אלה למה זה יסוג הטעם אחור? והלא יש בין טעם לטעם יתירות תנועות, אם שוא שבראש תבה נע.

עשירית, ידוע כי בתבה הסמוכה לחברתה תשתנה על הרוב אחת מן התנועות לשוא, כמו נָדִיב נָדִיב לֵב, מִשְׁפָּנוֹת, מִשְׁפָּנוֹת מִבְּמַחֲסִים; ואם השוא לעולם נח נכון הדבר, כי תבה סמוכה ראוי לקרוא אותה בחפזון, ועל כן אחת מתנועותיה עוברת מן העולם; אבל אם גם השוא יתנועע, מה ראית להמיר תנועה בתנועה? ולמה בשוא ולא בתנועה אחרת?

והעד האחד עשה, כי ידוע שכל תבה שיתוסף עליה תנועה, ובעבורה ירד הטעם ממקומו לתנועה אחרת למטה ממנו, תשתנה בו אחת מן התנועות לשוא; כמו פָּקַד פְּקַדְתָּם לא פְּקַדְתָּם; והנה אם אין השוא תנועה יהיה הדבר נכון, כי העברי אשר כה משמטו לבקש בדבריו הקצור, כאשר תתרבה המלה בתנועות ימין אחת מהן בשוא, כלומר יבערנה מן העולם; אך אם גם השוא תנועה, מיה הועיל בהמירו תנועה בתנועה?

והראיה השתים עשרה, היא האחרונה, תלקח ממלת יִשְׁתִּים, אשר יפלאו עליה המדקדקים כלם, על בוא כה דגש אחרי שוא שבראש תבה, והיא באמת זרות אשר אין כמוה; אמנם לקריאת בני אשכנז טעם גדול יש לדבֵּר, כי אמנם התייור הרפה קריאתה קרובה לקריאת השי"ן וזהו משתכח, מסתולל, ורעיהם, הנאים תחת מתשכר, מסתולל, להקל על הלשון, והנה אם תהיה תי"ו של שתיים רפה תעמודנה בראש תבה שתי אותיות דומות ואין רוח ביניהן, והיה הדבר קשה מאד, על כן נדגשה התי"ו להבדיל קריאתה מקריאת השי"ן.

ועתה אמנם ראוי והגון לכל איש משכיל מן המחזיקים בקריאה הספרדית להשיבני דבר לאמר: ישמעו אזניך מה שפיך מדבר; אמרת כי השוא מעולם לא יתנועע, כי נח הוא תמיד ושוא והבל כשמה ואיך אם כן תבקש טעם לדגשות תי"ו של שתיים? והלא לדברך אין לפני התי"ו ההיא שוא נע כי אם נח, ועל נכון יבא הדגש אחרי שוא נח. ועוד הנה בדברך תשובה גדולה הזכרתני, ההורסת בניך עד היסוד. איך תאמר כי כל שוא נח? ואיך לא תראה, אם מדקדק אתה, כי חלוק שוא נח ושוא נע נמוע הוא על כללי הדקדוק עצמם; וכמה מכוונות רבות ועצומות תולדנה אם נכחיש מציאות שני מיני שוא! אחר שוא נח ימצא תמיד דגש קל, ואחר שוא נע לא יראה ולא ימצא; האם היה זה במקרה כי אחרי שואים ידועים יבא דגש ואחר אחרים לא יבא? אבל המקרה לא ישמור חק ומשפט, ודבר זה שומר באמונה חקים ומשפטים רבים; ומי אם כן מאנשי לב יחתה במחתה אחת השואים כלם, ולא יחלקם לשתי מחלקות?

קול הברה כל עקר, לא כשהוא נח ולא כשהוא נע, ושאיננו מורה כי אם על דעדר תניעה, יהיא כשמי שוא והבל; והעדים המעידים על הדבר הזה רבים המה מביאים במקום הזה, וכבר הם גלויים וידועים לפניך ידידי הרכה יותר מאשר המה גלויים לאיש כמוני.

ראשונה, אם יש שוא שהוא נע, מה טעם לא יעמוד לבדו בתבה, כדרך כל שאר התנועות, אשר תתהיה מכל אחת מהן תבה שלמה, כמו: כי גם זה לך בן? ולמה לא נוכל לכתוב כמו בן שב רד רש זר בשוא לבדו? האם אין זאת כי אין לשוא קול הברה כלל, ואי אפשר לאדם לבטא בשפתיו תבה בלא תנועה?

שניה, אם השוא מתנועה, למה זה לא יפול המעם עליו? התנועות כלן מקבלות המעם, ומדיע לא יפול מעולם שום מעם על השוא?

שלישית, מה זה כי לא יבאו שני שואים בראש תבה? וכאשר נוכל לומר הדעת לרשע הרב הציץ וקשתי, מה לא נאמר נטעו בלבב ולדיכם ללמוד השבוע ולעשות? האין זאת יען כי מאד תכבד הוצאת שלש אותיות בראש תבה, ורוח לא יבא ביניהן?

רביעית, למה אחר כל תנועה תבא לפעמים אות נחה, ואחר שוא לא תבא מעולם; ומה נשתנה השוא, אם גם הוא יורגש במבטא?

חמישית, מפני מה השוא נבלע באותיות כל"ב שלפני ה"א הידיעה, ולמה לא יקרה כזאת ליתר התנועות? למה לא יבלע הצידי אשר במ"ם משמשת, והסגול אשר בש"ן? למה זה לא נוכל לומר שיוצא מִבֶּטֶן תחת שהיוצא מהבטן, כדרך שנאמר בַּהֲדָרָה לְיוֹתָם בְּבֶרֶךְ במקום כהדורך להויתם בהבד? מה הפרש בין זה לזה, אם יש שם שוא שהוא נע?

ששית, הנה ידוע כי בבוא וי"ו החבור בתבה שתחלתה אחת מאותיות בומ"ף ישתנה השוא הראוי לבא בו"ו החבור לשורק, כמו ובא, ופרעה, ומצרים; וכל כך למה? אם שוא שבראש תבה נע, למה לא נאמר ובא, ופרעה, ומצרים? אמנם לפי קריאת בני אשכנז הנה הדבר על טבונז, כי אם חיו הווי"ם האלה בשוא, כלומר בלא תנועה, תכבד הקריאה על האנשים מאד מאד.

שביעית, ידוע ברני בג"ד כפ"ת, כי תבה אשר בראשה שתי אותיות דומות, או שהאות הראשונה בי"ת והשניה פ"א, או הראשונה כ"ף והשניה ח"ית, אם הראשונה בשוא תרגיש, כמו נשכבה בב"שתנו, הלא פברבמיש, בהכבדי בפרעה, וחכמה פהבמת: מעתה לפי קריאת בני אשכנז יהיה החק הזה דבר נאה ומתקבל, כי קריאת שתי אותיות שוות או דומות במבטא בתחלת תבה, ובלא רוח ביניהן הוא דבר כבד עד מאד, ולפיכך הדגישו האות הראשונה, למען הכדילה במבטא מן האות שאחריה אשר היא רפה; אפס אם כבר יש בין שתי האותיות רוח, בהיות השוא מתנועה, מה טעם לחק זה?

שמינית, ידוע ברני בג"ד כפ"ת, כי תבה שמעמה למעלה ואין בסופה אל"ף ותנועתה האחרונה קמץ או סגול, ואחריה תבה שמעמה בתנועה הראשונה, תהיה אות בג"ד כפ"ת אשר בראש התבה השניה דגושה, כמו ארצה גִשֵּׁן, יעשה לו; לא כן אם יהיה טעם התבה השניה בתנועתה השניה, כמו מברכך ברוך; אבל

הנה המקרא הזה:

בהנחל עליון גוים

בהפרדיו בני אדם

יצב גבלות עמים

למספר בני ישראל:

אח"ח 1234567

אוצר החכמה

הוא בעל ארבע דלתות שוות על דרך האמת, אך אזנינו אנחנו בעלי הקריאה הספרדית רחוקות מהרגיש זה.

את כל זה ראו מיסדי המשקל, ויתחכמו במוב טעם ודעת לשים לו הק ומשפט, על פיו יצאו דלתות השירים שוות זו לזו במספר הברותיהן גם לקריאת הספרדים גם לקריאת האשכנזים; וזה יהיה בעשותנו הדלתות מכוונות גם במספר התנועות אשר בהן גם במספר החטפים, כי אז, תבטא בשפתך את השוא או תבלעה, תשוה תמיד כל דלת לחברתה, אין פחות ואין יתר.

אדון עולם אשר מלך

בטרם כל יציר נברא.

הנה אלה שתי דלתות, בנות שמנה הברות לספרדים, ובנות שש לאשכנזים, אך מורים אלה ואלה הוות מדה אחת להן, וכן עד סוף השיר. והנה התבאר כי לא ללא דבר המו שבמם אבות החרוזים לסבול המשקל הכבד הזה אשר חדשו מלבם.

ועדיין תלונות רבי יהודה הלוי לא סרו מכל וכל; כי אמנם ראשונה כדון היה צועק על המשקלים הגהוגים בימיו כי באמת רובם קשים עד מאד, עד היות הדבר קרוב לנמנע שלא יפסידו הכונה; והיה זה משני פנים: האחד ייב סמיכות היתדות כי היו סומכים אותם זה לזה יותר מדי, כמו כציונים:

ינעם לנפשי הלוך. ערום ויחף עלי.

חרבות שממה אשר. היה דבירוך:

מאין רוח בין יתר ליתר רק תנועה אחת ברוב המקומות, ושני תנועות במיעוט, וכן המשקל אשר שמשו בו יותר, הלא הוא:

שמע כולי אשר ישמע בקולות.

אשר באו בו שלש יתדות באחת עשרה נקודות, וכן האחר הנהוג אצלם:

היו זמירך. תקוקים על פני

תבל בעמ ברזל וגם עופרת.

באמש יתדות בתוך שלש ועשרים נקודות, ועוד כי באה בו יתר בסוף הדלו

זאת התשובה, והנה זאת תשובת התשובה.

ידוע יהיה לך המדקדק הספרדי או האישלוקי, כי מדקדקי אשכנז גם המרח כמוהם כמורך יבדילו בין שוא נע לשוא נח, וגם הם שונים לתלמידיהם את כל הכללים אשר אתה שונה בענין נוח השוא וגווע, ואף גם זאת לא יניעו שום שוא אפס ההפרש בין שני השואים על הדרך הזה יפרשוהו.

אות שואית, כלומר אות בלא תנועה, לא תוכל לעמוד לבדה, כי לא יוכל אדם לבטא אותה בשפתיו, והנה צריכה היא להשען על אות אחרת העומדת אצלה והיא אות נעה: מעתה, יש שתהיה האות השואית נשענת על האות שלפניה, כמו אֶפֶס־קָדַי, והשוא ההוא יקרא נח, והוא מענין מנוחה והפסק, כי קריאתו בהפסקה זכאלו תהיה המלה נחלקת לשתיים (לשון בעל המסלוק); ויש שיהיה השוא נשען על האות שלאחריו, כמו פֶקֶדַי, פֶקֶדִים וזה יקרא נע, כאלו הוא מתנועע ורחוש להתדבק באות שאחריו, זה ענין שני השואים, וסרו התלונות.

ועדיין יוכל בעל הדין לטעון ולומר: מי יאמר כי אין לשוא קול כלל? אולי קריאתו במהירות רבה, ותהיה תנועתו קטנה, ומכל מקום יהיה נרגש במבטא, ולא בקריאת בני אשכנז ולא בקריאת בני ספרד, כי אם בדרך ממוצעת בין אלה ואלה.

אמנם אין זאת, כי אם ככה תאמר לא הנחת חלוק בין שוא לחטף סגול; אך האמת כי השוא נח לעולם, והחטפים המרכבים קצת תנועה יש להם ולא תנועה שלמה, כי קריאתם בחפזון וחטיפה, כאשר יורה עליהם שמם, ועד התנועות לא באו, אבל נרגשים קצת במבטא, מה שאין כן השוא.

ואחרי הדברים והאמת האלה כנגה יצא משפט המשקל אשר יסודתו על כוון מספר התנועות והיתדות. כי אמנם אם בבואנו לתקן שיריב שקולים בחשבון ההברות נביא גם השוא, כשהוא נע, במספר, כמעשה קצת האחרונים, הנה לפי האמת לא תהיינה דלתות שירינו סכוונות, והקורא האשכנזי ירגיש מיד בקריאתו כי זו ארוכה מחברתה, צא וחשוב בארבע הדלתות האלה:

וְחִשְׁבִי שְׁמוֹ
וְכֹל בְּנֵי עַמּוֹ
יִגִּילוּ בְּקוֹמוֹ
עַל עוֹלָמוֹ לְמִלּוֹךְ:

הנה בדלת הראשונה שלש תנועות, בשניה ארבע, בשלישית חמש וברביעית שישה, ואיה הכוון? וגם אני ידעתי כי כן גם הצרפתים בלשונם כי יפגעו באות (e) אשר לא יהיה עליה טעם ולא תורגש במבטא, לא יגרעוה ממספר ההברות; אכן גם ידעתי, ומי לא ידע, כי בגלל הדבר הזה אך מעט יערבו שיריהם לשמע און, ואם אמרנו: אם כן לא נחשוב בשירינו רק את התנועות, והחטפים לא יבאו במספר; הנה לא יעלו שירינו לרצון לפני. בעלי הקריאה הספרדית, כי לא ירגישו באזניהם שווי הדלתות.

למראה עין? וגם בזה כבר פשט המנהג להחרוץ ידיך עם רגליך, ואין מערער בדבר. אמנם בחרוים שמעמם למטה עדיין מחמירים אנתנו יותר מעמים אחרים, כי לא נחרו בישור ובחמור יחדיו, גם כי באמת השווי החרוץ אין ראוי לו שיתחיל רק אחר מעם התבה, וכשם שתוכל לחרוץ יקשורו עם ישמורו כן הדעת ניתנת שתחרוץ התבות האלה יחדו גם בהיותן בלעדי ויין: יקשור, ישמור, וכן יעשו האיטלקים בלשונם, והם חורזים גם כן ידו עם רגלו, ויסתפקו בישווי התנועה לבה, כי לא יתחיל החרוץ רק אחר המעם, אמנם בני צרפת שומרים כמונו חלוקי החרוץ המשובח והראוי והעובר, ולא ייטב בעיניהם לחרוץ בישור ובחמור, כידו וברגלו, כי אם לעתות בצרה, ואשר ראיתי אני טוב בזה ללכת בדרך הבינונית, ולעשות גם בחרוים מלרע השווי החרוץ לא לבד בתנועה, כי גם באות אחת אשר לא כן האותיות הנחות היא, אמנם באות אחת ולא יותר; והנה תחרוץ בישור ובחמור, כי מלכד שווי החולם יש פה גם כן שווי הריש, אך לא תחרוץ ידו עם רגלו, כי לא יהיה בזה עוד שווי באות בלתי נחה.

ואתה אל תחשוב היות הדרך הזה אשר אנכי נותן לפניך היום דרך לא סלולה, לא דרכו בה עדיין חשובי המשוררים; כי אמנם הנה לפניך אחד מראשוני החרוונים ומן החשובים שבהם, הלא הוא הגאון רבינו יצחק בן גיאת, אשר בשירתו הנעימה אשר שר בלשון ארמית ליום הפורים בדרך הזאת הלך, לא סר ממנה; כי הנה החרוץ דגן עם למאן ועם זבן ועם עלן ועם תשכחן, וכן יקר עם קדר ועם חמר, ויין עם רברבן, ועוד יקר עם דר ועם בשר, וכן בשאר חרוי השירה החיא ישמר תמיד שווי אות אחת לבה, מלכד חרוץ כון שהחרוץ לכון עם מנכין ועם מפלכון, בשווי שתי אותיות, לרוב המצא החרוץ הזה בארמית.

והרביעית, כי למה לא נסתפק בשווי מספר היתדות בכל הדלתות, ונבקש גם כן שווי מקומות מושבותם? הן אמת כי לא עלתה כזאת על לב אחד מן המשוררים, לשמור מספר היתדות, בלי שישמור מקום מושבם: אך אם טובה בכל ענין הדרך האמצעית, הנה בין שומרי מספר החמפים ומקומותם, ובין אחרים אשר לא יחישו להם כלל, האיש אשר ישמור מספרם ולא מצבם, הוא יקרא: הולך בתוך.

ואולם אם גם אחד מן המשוררים, לא מן הראשונים ולא מן האחרונים, התעורר עדיין ללכת בדרך הבינונית הזאת, הנה כבר היתה לגדולי הראשונים דרך אחרת להרחיב להם ממצר המשקל, והיא לבלתי הביא כלל במספר את החמפים והיו בלא היו, ואתה אולי תאמר: האנשים העושים כזאת לא היו בלא ספק רק מבני אישכנו: אכן (ואל ירע בעיניך) האנשים האלה גדולי משוררי ספרד היו.

האזהרות אשר תחלתן שמוי לבי מענה ידוע ומפורסם היותן מלאכת עבדות המשורר הגדול הספרדי רבי שלמה בן יהודה גבירול, ואלה לפי הנראה מתחלתן, מיסודות על משקל יתר ושתי תנועות; אך כי תבקש המשקל הזה ביתר רבדי השירה מראשה ועד רגלה תוחלתך נכונה, כי כרגע יבאו כשנים בעיניך דלתות, תבקש להולמן ולא תוכל.

יכן גם בציונים פעמים שלש בכל בית; והדבר בדוק ומנוסה כי כרוב היתדות בדלתות כן ירבה כובד המלאכה, ואין משקל קל כמשפט הפשוט, ועוד כי בוא יתד בהפסק מאמר דבר רחוק הוא ברשוננו, והוא אשר הביא אותם להפסיק פעמים רבות את דלתות שיריהם באמצע מאמר וגם באמצע תבה, כמו:

לראות במוכת בחי- ריך ולעלוז בשמ-
חתך בשובך אלי. קדמת נעוריד.

וכאלה לאלפים בציונים, אשר הם קוץ מכאיב וסלון ממאיר לכל קוראיהם הצריכים בעל כרחם להשחית בקריאתם נועם המשקל, או להפסיד הענין מכל וכל. והשנית, כי נוהגים היו בימים ההם לעשות על רוב השיר כלו מראשו לסופו בשמירת חרוז אחד, כמו האזהרות אשר בסוף כל בתיהן יים, וכן תראה בציונים חרוז אחד מתחלה ועד סוף, וכן ברוב מחברות הקדמונים.

שלישית, בענין החרוז היו מחמירים גם כן יותר מדי, כי כאשר תראה בציונים, לא היו חורזים ירך עם רגליך, אבל עם בגדיך, כי מבקשים היו בשיריהם לא תענוג האזן לבדו, כי גם הגוי למראה עין; וזה דבר אין בו צורך כלל, וכבר פרקו האחרונים את העול הזה מעל צוארם.

והרביעית, כי סוף סוף אם בעבור הסבה האמורה למעלה נצטרך להשוות מספר השואים בדלת אחת למספרם בדלת אחרת, הנה מי הכריחנו להשוות גם כן מקומות מושבותם? וראוי היה לנו באמת שנסתפק בעשותנו הדלתות שוות זו לזו במספר התנועות והיתדות, ושלא נחוש אם בדלת זו היתד בראש, ובשלאחריה באמצע, ובשלישית בסוף.

הנה אלה לבדם מקומות התלונה על המשקל, ומי אפוא יעצרנו מהסיר גם אותם?

ראשונה, למה נבחר במשקלים רבי היתדות, ולא בהפך במשקלים הפשוטים או מעטי היתדות? וכבר פשט המנהג בין המשוררים האיטלקים לעשות שיריהם אם פשוטים, ואם על משקל

כל תופשי כנור עגב ונבל.

ביתד אחת בלבד, או על משקל

עת ישערי. רצון להפתח.

בישני יתדות בתוך אחת עשרה נקדות, ושלשתם אין בהם מן הקושי כשיעור להלאית בעל הלשון מהניד רעיונו בשלמות, והקשה בכל המשקלים הנהוגים אצלנו היום, בבחינת קרבת היתדות, הוא משקל ארון עולם; וראוי באמת לכל איש אשר איננו איש מהיר במלאכתו שימשיך ידיו ממנו.

שניה, מי יכריחנו לישור בשידינו חרוז אחד מראש ועד כף רגל? וגם המנהג הזה כבר נתבטל.

שלישית, למה נבקש בענין החרוז, אישר בעבור האזנים נוסד, הגוי גם כן

ולא את האזהרות לבדן תקן רבי שלמה גבירול על המשפט הזה, כי גם בקשות ותחנונות ושירות ותשכחות רבות; גם לא הוא לבדו הלך בדרך הזה, כי גם רוב חשובי משוררי ספרד הלכו בעקבותיו.

כא וראה ראשונה לרבי שלמה גבירול בסליחות לשבעה עשר בתמוז:

שעה נאסר. אשר נמסר. ביד בבל וגם שעיר.

לך יהמה. זה כמה. ויתחנן כבן צעיר.

יום גבר. האויב. ותבקע העיר:

וכן בכל שאר הדלתות שתיים עשרה תנועות. נחלקות ליסודי מערכות, שיש המערכת, בלי שיחוש המשורר כלל על החטפים, לא על מספרם ולא על מקומם, רק כאסם ותחו נחשבו לו.

ועוד לו בסליחות לשחרית יום הכפרים:

שופט כל הארץ. ואותה במשפט יעמיד.

נא חיים וחסד. על עם עני תצמיד.

ואת תפלת השחר. במקום עולה תעמיד.

עולת הבקר אשר לעולת התמיד:

גם זו כמשקל הקודמת, רק נשתנתה ממנה בשני דברים: האחד, כי לא שם חרוז באמצע הדלת, כאשר בראשונה; והשני, כי מקרא קדש אשר חתם בו כל אחד מן הבתים איננו במשקל.

ועוד לו בשחרית ליום הכפרים בסדורי הספרדים:

שנאנים. שאננים. בניצוצים ילהבו.

להמיהם. ומעטיהם. כעין קלל יצהבו.

מול כסא. מתנשא. בקול רעש ירהבו.

הן במחזה. זה לזה. להקדיש אל יאהבו.

הבו לה' בני אלים הבו:

וזו דומה לראשונה בענין החרוז באמצע, ואל השניה להיות המקרא לא במשקל.

ועוד לו בסליחות עשרת ימי תשובה:

שחר קמתי להודות. לך אלהי תהלתי.

וארנן לך בקר. להודיעך חטאתי.

תנתן לי בזה. שכר לשעלתי.

נפשי בשאלתי. ועמי בבקשתי:

ואזכיר מצות עשה
בדת מעוז ומחסה
ועל פשעי יבסה
מגלה נסתרים:

ואיה המשקל? וכבר ראה את הדברים האלה רבי משה בן חביב, ובספרו דרכי
נעם חשב לתפוס בזה על המשורר הנפלא ההוא, כאלו רצה לבלוע חטפים אשר
לא בדת, ומה יאמר כי יראה במשך האזהרות ההנה:

עד אשר לרעד
נתנם נחקריכי,

וכן

ופגול כי יבאש
ישרף באש,

וכן

וקוץ כף מחזקת
במבושי גברים,

וכן

ושכול יולדה
מדמי המקורים;

וכן במצות לא תעשה:

אנכי יי
קראתיך בסיני,

וכן

ועל פה לא תזכיר
שם אלהים אחרים.

ורבות כהנה וכהנה דלתות אשר אין בראשן יתר כלל? כי אמנם לו חשב
רבי שלמה לעשות שירתו במשקל, אפילו תעלה על דעתך שבלע חטפים הרבה,
דבר אשר היו הקדמונים מתירים לעצמם פעמים רבות, הנה לא יאומן בשום פנים
שישמיט מדלתות שירתו היתר אשר קבע עליו לחק, כי כזאת לא התיר לעצמו
שום משורר מעולם.

אך האמת כי לא שם לבו רבי שלמה באזהרותיו כי אם למספר התנועות.
ונתן תמיד בכל דלת ודלת חמש תנועות, והחטפים לא חש להם כלל לא עד
מספרם ולא על מקום מושבם. בהן דברי, ותמצא האזהרות כלן מראש ועד סוף
שומרות הדרך הזה באמונה ואין בהם נפתל ועקש כלל כאשר חשב הרב בן
חביב.

עוד תשוב תראה לרבי משה אבן עזרא, גם הוא שירות הרבה תקן על המשקל הזה אשר אני אומר, כלומר בחשבון התנועות, בלי לחוש אל החמסים: הגה לו במנחה ליום כסוד לספרדים:

אנא כעב זדוני תמחהו.
וסלחת לעוני כי רב הוא:
איך ימחה ונכתב למור אבי.
כי אין בלבו מחשב כמחשבי.
למחות מאשר כתב ליום ריבי.
כי המכתב מכתב אלהים הוא:

זכן עד סוף השיר תשע תנועות בכל דלת, ועוד לו שם:

מקור עיני. על עוני. יתהלך דעותי.
ואוד אשי. עלי כחשי. יקד בין צלעותי.
ודם לבי. עלי חובי. יזל עס דמעותי.
בהזכירי. בהזכירי. פשעי וזדונותי.
נשבר לבי. בקרבי. רחפו כל עצמותי:

זכן בכל השיר שתיים עשרה תנועות בדלת דלת, ועוד לו שם:

מדמי הלבבות. וחלבי הכליות.
שלחנו מנחות. לאל ומניות.
היותם לו ערבות. ולפניו רצויות.
כימי עולם ומשנים קדמוניות:

זכן עד כלה, בכל דלת עשר תנועות, והפסקה בנתיים.

עוד תשוב תראה לרבי יהודה הלוי, כי גם הוא לא טאם ללכת בדרך הזה. וראשונה, הבט נא שירתו היקרה אשר יאמרוה האשכנזים בעשרת ימי תשובה בימים שאין בהם תחנה:

יה שמך. ארוממך. וצדקתך לא אכסה.
האזנתני. והאמנתני. לא אשאל ולא אנסה.
ואיך יאמר. כלי חומר. אלי יוצרו מה תעשה.
דרשתיהו. פגשתיהו. למגדל עז וצור מחסה.
הבהיר. באור מזהיר. באין מסך ורא מכסה.
ישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא:

ועוד לו שם:

שוטמתי ברוב יגוני.
ליום יפקד זדוני.
מה אומר לאדוני:

ועוד לו תוכחה במנחה ליום כפור לספרדים:

שובני בתי חומר. למה תשאו עין.
ומותר האדם. מן הבהמה אין:

ועוד לו מאורה לשבת ראשון של חנוכה:

שני זיתים. נכרתים. בגן נעול יצהירו.
לראש קהתים. ואפרתים. שתי עטרות יכתירו.
ועל מנורה. המהורה. כמו נרות יזהירו.
הן במחנה. אל מול פני. המנורה יאירו:

ועוד לו אהבה לפרשת שלח, אומרים אותה בני פולגיא:

שש מאות. נקראות. בדת הארץ יסודיהם.
דבת מי זאת. נרמזות. על כנפי הדידיהם.
מתקקות. מזקקות. כמו ציצית פקודיהם.
הזהיר אל. לישראל. חק שמור בידיהם.
ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם:

ועוד לו לבני פולגיא אהבה לשבת נחמו:

שתי פעמים. מרוימים. בכל יום עד המתנונו.

ועוד לו לספרדים רשות לסדר העבודה:

ארוממך חזקי. וחזקי.
בבואי ברוב דפקי. ודפקי.
גם בשפכי זעקי. וצעקי.
בקראי עניי אדתי צי-קי:

והיא משונה מן הקודמות במה שדלתותיה בנות שבע, ושהמקרא מתחלק בית
ובית (ואיננו במשקל), וכל החרוזים כפולים משתי מלות דומות, וכבר מצאנוהו
בשירות אחרות רודף אחרי חרוזים כפולים כאלה.

גם הראביע לא היה תמיד מן המקשים עצמם לדעת לכוין מספר היתדות.
זתנה גם לו במנחת יום הכפרים לספרדים תוכחה. זה ראש דבריה:

אין מדה ברשוני. מפני כובד זדוני.
בנבראיך מי אני. כי תבקש לעוני:

והרמב"ם בשיר האחד. אשר כתב לא סר ימין ושמאל מן הדרך הקצרה אשר
סללו לפניו אשר היו מלפניו: הלא כה דברו במנחת יום כפור:

אני מזכיר היום. חסדי אבותי.
לא נורא ואיום. בן מחשבותי.
למצוא במ פדיום. ממשובותי.
ואת פניו אשר. בתשובותי.
יום יפקוד חטאי. עם חובותי.
כי לקבל שבים. יד פותח:

ואני אתמה על רבי משה קמחי, אשר בסוף מהלך שבילי הדעת כתב לאמר:
"והמין הי"ז הוא מרכב משתי תנועות ויתר ושתי תנועות ויתר ושלש תנועות.
והוא מה ששורר הרמב"ם ז"ל ביום הכפורים:

עת שערי רצון להפתח.

[1234567]

"יום בו אהי כפי דאל שוטח:"

והנה השירה אשר הזכיר לא מלאכת הרמב"ם היא, כי שמה בקרבה יהודה
שמואל, ואולי הוא רבי יהודה הלוי אשר היה שם אביו שמואל, והשמים מלת
בן, או אחר הוא; ושירת הרמב"ם תחלתה אני מזכיר היום, והיא בהקדמה לעת
שערי רצון, על כן נהגו הספרדים לומר תחלה הבית הראשון מן העקדה הזאת,
זאחריו אומרים פתיחת הרמב"ם, ואחרי כן חוזרים ואומרים העקדה מראש ועד סוף;
לא שתהיה העקדה מלאכת הרמב"ם.

ובאחרונה יסע משורר מפואר ושמו מכווער, הלא הוא רבי בלעם, אשר כתב
פתיחה לספרדים, זה ראש דבריה:

בזכרי על משכבי. זדון לבי ואשמיו.
אקומה ואבואה. בית אלהי והדומיו.
ואומר בנשאי עין. בתחנוני אלי שמיו.
נסלה נא ביד יי כי רבים רהמיו.

ועתה, אם הספרדים עצמם, עם התנגדות קריאתם, שקלי שדיהם בלי לחש
אל החמסים, על אחת כמה וכמה ראוי היה לבני אשכנז לעשות כן, אחרי אשר
המשקל הזה על קריאתם נוסד! ותנה באמת גם חסח כן עשו לפעמים.

ועוד ראה בקשתו לעת עלות המנחה :

יה שמע אביוניך. המחלים פניך.
אבינו לבניך. אל תעלם אזנך :

ועוד תראה לו לספרדים שם במנחה ליום הכפרים :

יצו האל. לרל שואל. ויהיו דלתיו פתוחות.
המון שיחו. ומר רוחו. לא אל אלהי הרוחות.
אשר יירא. בעת יקרא. משפטים ותכחות.
כי אלהינו הרהמים והסליחות :

ועוד לו שם :

יצרי ראשית צרי. התעני כשכור.
ומה יתרון לדברי. דברי עונות לזכור.
יה אל תגד מסתרי. וחיתי אל תעבור.
חמאת נעורי ופשעי אל תזכור :

ועוד לו מאורה לבני פולוגיא בשבת של עשרת הדברות :

אמרות האל מהורות. מפנינים הן יקרות.
בדבבות הן צהורות. בנפשות הן קשורות :

ועוד לו אופן לשבת שבין יום כפור לסכות :

יחו לשון. חזות אישון. אשר יחזה פלאיך.
כפי כחו. ישו שיחו. ולא כפי מוראך.
לך מעגה. ברום גלגה. והוא לא ישאך :

ועוד לו לבני פולוגיא אהבה לפרשת עקב :

ידיד עדין. שמע הגיון. כאשר אישמיך.
בחן מדין. בדת תפדין. במדת שעשועיך.
וארבעה. הראש קבעה. ונצדם לרגעיך.
וישד היה. יהי אחד. ליד כהה בקבעך.
בחותם על הכך. ובחותם על זרועך :

מלכיהם; גם אנחנו נגזור אומר כי וי"ו ישורק בראש תבה כמו ומותר האדם בחינת חטף יש בה, אחרי שאין החטף נמנע במקום הזה, ויהיה הישורק הזה חטף ישורק, ויסה תחשב כיתד, אך כבוא אחריה שוא כמו ובישכך ובקוטך לא תוכל תהיה עוד חטף, כי איככה יתחברו שני חטפים בראש תבה? ואחרי היות החטף נמנע יתחלף חשוא בתנועה קלה, והנה וי"ו ישורק זאת תנועה יש בה; ועל כן בצדק וכמשמט לא תקרא עוד יתד.

והנך רואה כי זו מאד הדבר הזה, ישתהיה תנועה אחת נחישבת פעמים כחטף ופעמים כתנועה; והוא דבר לא יתישב על הדעת כראוי; על כן זאת עשו המשוררים האלה, משכו את הווי"ו הזאת מסה ומסה כפי צורך הישעה, ולא ישמו לעצמם כוז חק קבוע, כאשר יעשה אדם בכל הלכה רוססת ובכל דבר ישחוא מסקם בו.

ואני מרס אכלה לדבר בענין זה לא אכחד תחת לשוני כי במשך כל הדורות אשר היה משקל חשידים האלה נעלם מעיני המעתיקים והמחוקקים נסיל נסלו בקצתם טעיות בקצת דלתותיהם; ועל הכל בלישונות הלקוחים ממקראי קדש, כי לחכמה היתה בעיני המעתיקים להחזיר המקרא ליושנו, ולא ידעו כי המשורר יונה ^{למנוח החכמה} לשונו בעבור המשקל. הלא תראה בסליחת אלהי העברים:

בתודה לו עברו. והודו והתודו.

איצר הבמים יגידו. ויורו המורים:

מלת אשר מיותרת, והוסיפה המעתיק למען כתוב הכתוב בתקונו.

ופעמים גם כן שנדחק המשורר בעבור המשקל לכתוב מלה בלתי מבייגרת יסה לדקדוק הלשון, והמעתיק אשר לא ידע את המשקל תקן הלשון, והוא פעם קלקל, וכבר קרו כאלה גם בשירים המחוברים במשקל הנהוג, ועל אחת כמה וכמה בשירים האלה אשר היה משקלם נעלם. והארכתי בענין המשקל הזה דברים רבים כאשר הארכתי, ראשונה, לתת כבוד אל המשוררים הגדולים האלה, לדסיר חרפד מעליהם, אם שלא עלה בידם לשמור חקי המשקל, ואם שכתבו שירים רבים בלי משקל כלל; והשנייה, והיא העקרה, כי ראיתי בדור הזה קצת מבני אישכנו יתנו דופי בקריאת אבותיהם, וישימו תפארתם בהרגילם על לשונם הקראת הספרדית; ולא יעלו על דעתם כי אם אמנם הקריאה הקדמונה האמתית כבר אבדה מקרבנו, וכל הקריאות הנוהגות בינינו היום מעורבות מאמת ומשקר¹, יצר קריאת האשכנזים נכונה. כרוכה ומשובשת במיעוטה, וקריאת הספרדים בדפדף.

והנה הקנאה אשר ראוי לי לקנא, לכבוד האמת ראשונה, ושני לבני אבות משפחתי, אשר מאשכנז יצאו, ועל שם להוציאה המדינה נקרא, עדייתנו לגלות אמתת הדבר הזה בראיות לקוחות מפנימיות חכמת הדקדוק.

(1) הלא חלה דברי האגודי בסרק לי: לא החשוב כי אמנו היום בקליטת כהנא הכתוב ובהנוטח האותיות על הדרך שהיה זה חלל הקדומים מאנשי בלשן כסדרה, וזה מה בחייב גלות האומה ועלטולה וההערכה בנזים קצרה בדיעת מרבי הלשון הזה יסודי יאמנו כפי מהם והעלם. הרבה מנזרים השמות והפעלים, וזמן שהחלה, ק המין כזה שמוי יצר קאנו בדיעת אמתת הקריאה והולאם קולות האותיות.

הלא תראה לרבי אפרים בן יצחק מדטיסבונא בסליחות למוסף יום הכפרים.

אני הוא המדבר. וקרבי משתבר.
ואת מלין אחבר. בלב עם מה שוה:

וכן בסליחות למנחה:

אלהי העברים. נקרא בכ' עברים.
בלבות נשברים. לכו נא הגברים:

ועוד לו לבני פולוגיא מאורה לשבת בהעלותך וחנכה:

אשר יצר. אור וצר. נר עורבים לך לפני.
בני יצהר. לך צוהר. הלא ממך מאור עיני.
גבול שמש. לך שמש. ומה יפו לך שמני.
דברך אור. ומה מאור. אשר ערבו לך כהני.
הלא תהקך. אל מקך. בעמוד האש לפני.
ומי יאיר. קך מאיר. ואתה נרי יי:

ועוד זולת אלה שירים רבים לבני פולוגיא המתוקנים במשקל הזה, לר' יצחק.
ולרבי יעקב, ולרבי שמואל, ולרבי מנחם בן מכיר, ולא אדע מקום מולדתם, וגראה
החת רבי יעקב זה הוא רבנו תם, והוא צרפתי.

ודנה כל אלה ידומיהם שירים שקולים במשקל אשר אבד זכו מן האחרונים,
וכלם השבנו בלתי שקולים, או נתנו דופי בבעליהם, כאלו במשקל הנחוג רצו
לשקל שיריהם ולא עלתה בידם, ובשעת הדחק עברו תורות חלפו חק; וזה שקר,
כי אמנם דעי בהבנתם האנשים ההמה כי השוא שוא והבל, וגם החמסים המרכבים
לכלל התנועת לא באו על כן לא חשו אליהם כלל, גם כי לפעמים בשירים
אחרים אשר הבינו יצאו לעצמית נחת רוח לבני מדינתם, ומנו גם היתדות, והנה
אם תתן עיניך ילכך על כל השירים אשר רשמתי לסניך, ראה תראה כי וי"ו בראש
תבה ואשר אצלנו ליתר תחשבו הקדמונים פעמים חשבוה גם הם כחמסא ולא
הביאה במנין, כנראה בדלת

המיוסם, ומעמיהם, בעין קלל יצהבו.

ושערים ייתר בעצמיהם בתנועה ונשאו את ראשה בתוך שאר התנועות כנראה בדלת.

ימיהם האדם מן הבהמה אין.

ודנה למיאר עינים דברי השניה נכונה מן הראשונה, כי איך יהיה השורק נבלע?
וזה אינו השם כלל, אמנם כי נתבונן כי אות הראויה לבוא בשוא ולאחת
המכות לא ייכל שיא לבוא בה יתהפך השוא והוא לאחר החמסים המרכבים, כמו
המסמך יבדני, ולא יתהפך לתנועה רק אם יהיה גם החמס נמנע, כמו נערסו

פתח שהוא באמת ממין הקמץ הרהב? לולא נאמר כי גם הקמץ הרהב קריאתו (o).

אפס כי אולי יענה בעל הדין ויאמר: מה התלום הזה אשר חלמת סן הזווג והשווי בהטפים ובתנועות אשר הוצבו מהן? והלא כמה הטפים מרכבים מצאנו אצל תנועות אשר אינן מטינם כלל, כמו שאלו ונהרו, נחלו מעדו: ושאלה צהלה רחקה בערה; מאים כהנים סחרים בערים; גאלנו אהבו שחמי מועדיה; נאצו מאנה מהרו שחרו ובערו; וכאלה לאלפים תנועות אשר אינן ממין ההטפים.

והנני רואה כי דברי צריכים הרהבת באור.

הלכה פסוקה היא, כי כל שוא נע הראוי לבא תחת אות גרונית באמצע תבה יתחלף תמיד בהטף פתח ולא בהטף אחר, והתנועה הקודמת לא תקבל שום שני; ולא יהיה שם מקום כלל לזווג ההטפים עם התנועות; ומן המין הזה הן כל התבות אשר ישעון עלי בעל הדין.

אמנם כאשר יהיה משפט אותיות הגרון להנקד בשוא נה ויתחלף השוא הנה ההוא להטף מרכב, שמה מקום הזווג והשווי בין ההטף המרכב והתנועה אשר לפניו; הלא תראה: אעמוד הוא בשקל אפקוד, והעין ראויה לשוא נה, ויתחלף השוא הנה להטף מרכב, ומפני הסגול הקודם הומר בהטף סגול ולא בהטף פתח או הטף קמץ; וכן ויעבדו הוא ממשקל ויפקידו, ונתחלף השוא הנה הראוי לבא בעין להטף מרכב, והיה ההטף הזה חטף פתח ולא אחר, כרי לזווגו אל הפתח הקודם. ככה אהלו פעלו הם בפלס קדשו, וגשתנה השוא הנה הראוי לבא בה"א ובעי"ן להטף קמץ ולא להטף אחר בעבור הקמץ הקודם; וכן תארם הוא על משקל ארבים; ביום בחרו הוא כמו וביום פקרו; החרב נחרב, כמו המלח לא המלח; החליתי כמו השברתי; יעמד יחרם כמו תקמר; ובאלה היתה שאלתי, איך השבו בעלי הלשון לזווג חטף קמץ עם קמץ רחב, והרי הם שני קולות מתחלפים? ולמה לא יזווגו הקמץ הרהב עם חטף פתח אשר הוא בן זוגו באמת לפי הקריאה הכפרדית?

וכן בהפך, בתבה שתחלתה חטף מרכב, ובאה בראשה אחת מאותיות וכל"ב הראויות לשוא, ולא יתחברו שני הטפים בראש תבה, ישתנה השוא ההוא אל התנועה אשר ממין ההטף שאחריה; כמו באשר באמת; והנה בראותנו זאני וחללים רעים, בזווג הקמץ הרהב עם חטף קמץ, הלא יש לנו להבין היותו לטינהו, ועל כרחנו גודת כי גם הקמץ הרהב קריאתו (o) בקריאת האשכנזים.

ואולם הנני רואה שנים אריות גבורים שואנים לקראתה, הנה הנם שנים מגדולי מדקדקי אשכנז אשר התנכרו לקריאת אבותיהם, להחזיק בענין הקמץ בקריאת בני ספרד.

האחר הלא הוא נשיא המדקדקים האחרונים רבי שלמה זלמן הענא, אשר בצהר התבה בתחלת התבה השניה כתב בדברים האלה לאמר: "וקראו להתנועות הגדולות אבות ולהתנועות הקטנות קראן תולדות, ולכל תנועה גדולה מיוחדת אחת מן הקטנות הדומה לה בקול הברתה, עד שאין ביניהן הבדל רק

החלופים בין שני מיני המבטא, בין קריאת בני אשכנז לקריאת בני ספרד ואיטליה, הנה יסודו לראשים הרבה, אפס בפעם הזאת לא בחרתי להשיף מלתי כי אם בענין קריאת הקמץ, כי בו ראיתי בעלי הקריאה הספרדית מתעצמים, על בעלי ריבם בראיות אשר היו בעיניהם נוצחות אשר לא יתכן למצוא להן תשובה, ונתפרסם השבוש הזה עד אשר שבו רוב חכמי אשכנז בושים ונכלמים מקריאתם, תחת אשר היה להם להתפאר בה ולהחזיק במעוזה, כי היא לבדה הנכונה והצודקת אשר עמודיה לא ירופפו, ויתדותיה לא תמוטינה.

ועתה פקח נא עינך וראה, כי הקמץ הלזה שמו מורה עליו כי משפטו להיות קמוץ תמיד, כלומר שקריאתו בסגירת השפתים מעט, בהפך מן הפתח שקריאתו בפטירת השפה; כי אמנם שרש קמץ אצל רבותינו זכרונם לברכה ענינו הפך ענין שרש פתח, כאמרם (ילקוט יעקב) פותחין אחת וקומצין אחת, ובסוף תרגום שיר השירים: בעדן דדמיך עינא חדא קמיין ועינא חדא פתית. וזה דבר אשר לחזק הראותו לא יכלו בעלי הקריאה הספרדית להסתיר פניהם ממנו; והנה לפניך שתי כתי עדים המעידים בדבר הזה, והמה מחשובי המדקדקים, שנים מהם ספרדים ושנים איטלקים.

הראשון מן הספרדים הלא הוא הראב"ע, אשר בתחלת ספר צחות כתב כי הקמץ נקרא כן כי: "הפה נקמץ בקריאתו, ואיננו פתוח כמו בפתח גדול, כאשר אנהנו קורין אותו במקומות האלה".

והשני רבי דוד אבן יהייא בלשון למודים שער ראשון פרק המישי כתב בענין הקמץ וזה לשונו: "ובארצות אשכנז הם בקיאים בקריאתה עה היום". והראשון מן העדים האיטלקים הלא הוא בעל לוית הן, אשר כתב בשער שני פרק שני: וקראוהו "קמץ גדול בעבור שנקמץ הפה בקריאתו, אבל אין קורא אותו כראוי רק האשכנזים".

והשני הנה הוא בעל ערוגת הבשם, אשר אלה דבריו בפרק שלישי: ובכן הקמץ נקרא בקמיצת הפה, "לא בפתיחתו בהחלט כמו הפתח".

והנה מלבד הראיה החזקה אשר יש להביא מהוראת השם, כי איך יסכימו המדקדקים כלם לקרוא בשמות הפכיים זה לזה שתי נקודות אשר קריאתם שוה? מלבד זאת יגשו נא המחזיקים בקריאה הספרדית, ויורונו; יאמרו לי למה לפני הטף פתח יבא פתח, כמו בא"ש, ואחר פתח יבא הטף פתח, כמו יעביר; וכן לפני הטף סגול יבא סגול, כמו באמת, ואחר סגול יבא הטף סגול, כמו לחיו; אֲחֻזָּה? הלא זה בלא ספק כדי לזווג אל כל הטף התנועה אשר למינהו, ואל כל תנועה ההטף אשר ממנה הוצב. ועתה מי יתן ואדע מה זה ועל מה זה לפני הטף קמין יבא קמין, כמו ואני והלויים רעים, במתי ארץ, תאמי צביה, קמני עבה; ואחר קמין יבא הטף קמין, כמו יעמד חי, אשר יחרם, אהלל, תמים פעלו, ימי טהרה, משהור תאדם, ביום בחרתי, לכסא מאחזים, כי החליותי, ההרב נהרבו? והלא כל הקמצים האלה הבאים לפני הטף קמין קמצים רחבים הם, ואין קמין רחב ממין הטף קמין, ולא נגזר חטף קמץ מקמין רחב, כי זה קריאתו (o) וזה (a), ואיה אפוא הזווג והשווי? ולמה לא בא בכל אלה חטף

(bella), וקריאת התנועה הקטנה שפלה וצרה ממנה, באשר באיטלקי (stella) וחנה שתי השמות נבדלות זו מזו מאד.

ועלי אמנם לחקור את שתיהן אחת לאחת, כי הנה תצדק שטת רד"ק, או תצדק שטת רז"ה, הצד השווה שבהן כי שתיהן תהרסנה מהשבתי אשר חשבתי על דבר היות הקמין קמין בכל מקום, בלי אתן מקום כלל לחלוק קמין רחב וחטוף.

והנה רד"ק בגלל קדמותו ראוי היה לו לדעת בונת המדקדקים אשר הרשו חלוקת התנועות לגדולות וקטנות, יותר מרז"ה אשר קם אחריו חמש מאות שנה; ועוד נוכל להביא ראיה לשטתו מן הלשון היונית, אשר בה תקרא (o mega), כלומר אף גדולה, תנועה ידועה אשר קריאתה גבוהה ופתוחה, ותקרא (o mieron), כלומר אף קטנה, תנועה אחרת אשר קריאתה שפלה וצרה; והנה גדולה וקטנה האמור על התנועות היה המכוון בו אצל הקדמונים הגבוה והשפלות, לא ההמשה והרהיטות בקריאתן: לכן לשטת רד"ק אפנה ראשונה, להפש ולחקור הבאמת ובתמים כדבריו בן הרבה, כי תנועות לשוננו חמש כנגד חמש, זו רמה בקולה וזו שפלה ממנה.

ואומר ראשונה, כי כל ימי גדלתי בקריאה הספרדית, ועדיין לא למדתי מאחד ממלמדי שתהיה קריאת הקמין הרחב רחבה מקריאת הפתח, ושתהיה קריאת הצירי פתוחה מקריאת הסגול, וקריאת חירק גדול מרווחת מקריאת חירק קטן, וקריאת השורק חזקה מקריאת הקבוץ; גם לא ראיתי ולא שמעתי לאחר מבני ספרד או לאחר מבני איטליאה שיבדיל בקריאתו בין התנועות האלה; והנה חלוקת התנועות הגדולות והקטנות איננו אך דבר שפתיים, ואיננו במבטא שפתיים; וזלתי החולם, שכל בני הגולה, כאשכנזי כספרדי, קוראים אותו רחב יותר מן הקמין החטוף, אך אין הפרט מורה כלל על אמתת הכלל.

ואומר שניה, כי איך יתכן שתהיה קריאת הפתח צרה מקריאת הקמין, ושם קמין יורה סגירה ופתח הפכו? וכן איך תהיה קריאת הצירי רחבה מקריאת הסגול, ושם צירי נגזר מן צר? וכן באמת כל בני המערב קוראים אותו צר מאד, ואומרים אמן ושמע השומע אָמין, וכן הישמעאלים קוראים לישמעאל יִשְׁמָעֵאל.

ואומר שלישית, כי המדקדקים הראשונים, כראב"ע וחבריו, לא הזכירו עשר תנועות, ולא חלקו אותן לגדולות וקטנות, רק קראו לכל התנועות בשם מלכים, והיו המלכים אצלם שבעה בלבד (סימנא ויאמר אליהו), והקבוץ נכלל בשורק, כי משרתו הוא, ובא תחתיו בכל מקום שאין שם וי"ו. הלא זה לשון הראב"ע בתחלת ס' מאונים: "המלכים הם שבעה: האחד חולם, והוא מלך מלכים, בעבור שהוא לבדו גבוה, והוא נקודה למעלה בין שתי אותיות; השני שורק והוא נקודה באמצע האות באות וי"ו או שלש נקודות למטה מהאות; השלישי חירק והוא נקודה למטה מהאות; הרביעי פתח גדול והוא קו למטה מהאות; החמישי פתח קטן, והוא שלש נקודות, שתיים ישרות ואחת ביניהן תחתיהן ונקראת בסתם סגול; חששי קמין גדול והוא קו ונקודה תחת האות; השביעי קמין קטן, והוא שתיים נקודות יושבות, ונקראת בסתם צירי".

„שהתנועה גדולה היא נמשכת במבטא, והתנועה קטנה היא רהוטה במבטא; וקריאת הספרדים נכונה בזה, כי הם קוראים הברת כל תנועה גדולה מעין „התנועה קטנה המיוחדת לה, לא בקריאה האשכנזית. וכן כתב הרד"ק במכלול (דף קס"ו ע"ב) וז"ל: חמש התנועות הגדולות יש להן חמש בנות כנגדן, ותנועתן „קטנה ושפלה מהאמות; והן א ושמח פתח גדול, והיא כתנועת הקמץ, אלא „שהיא שפלה ממנה; א ושמח סגול, והיא כתנועת הצירי, אלא שהיא שפלה „ממנה; א ושמח קמץ חטוף, והיא כתנועת החולם, אלא שהיא שפלה ממנה; „א בלא יו"ד ושמח הירק קטן, והיא כתנועת החירק, אלא שהיא שפלה ממנה; „א בלא וא"ו ושמח קבוץ שפתים, והיא כתנועת השורק, אלא שהיא שפלה „ממנה, עכ"ל.

והשני הנה הוא אחרון המדקדקים בזמן, רבי יהודה ליב, אשר בתלמוד לשון עברי מאמר שני פרק ראשון הערה ראשונה כתב לאמר: „וכל תנועה „קטנה ראוי שתהיה דומה בהברתה ממש לתנועה הגדולה שלה; כי הברות „התנועות העומדות בעצמן אינן יותר מחמש נשימות. רק שכל אחת מהנשימות „יש לה שני סימנים, האחד על אריכות נשימת התנועה, והשני על מהירות „נשימתה. ואם כן אין ספק שצריך להיות הברת הפתח שוה להברת הקמץ „הבא ממנה, רק שהיא בקצור הנשימה. וכן בשאר התנועות. וזאת ראיה, כי „קריאת הספרדים והתוגרמים בהברת התנועות נכונה מאד, במה שדומה בהם „הברת הפתח והברת הקמץ לתנועת (a) ברומי, וכן בשאר התנועות אינם „מברילים בהברתן רק באורך הנשימה ובקצורה. אך האשכנזים והנגזרים מהם „אנשי פולוניה מקלקלים מבטא הברת הקמץ, לקרוא אותה כמו (o) ברומי, „והוא שבוש גדול אצלם, כי אם כן איך יתכן שיהיה הפתח שקריאתו (a) „תולדת הקמץ שקריאתו (o) לרעתם? אבל טעותם נולדה להם, לפי שתמונת „קמץ גדול דומה לקמץ חטוף, והתעה אותם הרמיון לקרות גם הקמץ גדול „בקריאת הקמץ חטוף, והוא טעות שלא ירצו לתקן.

ואל החכמים האלה הנני משיב, כי בענין ההלוק הזה אשר הציבו בין התנועות הגדולות לקטנות, ואשר השבוהו במשכל ראשון אין לפקפק בו, אני בעניי שאלות הרבה יש לי לשאול.

ואומר תחלה לרבי שלמה זלמן, כי המדקדק הגדול הספרדי אשר העמיד על ימינו לתמכו, רהקו מהשבותיו ממהשבותיו מאד; כי הנה הוא, רבי שלמה, גדר את ההפרש אשר בין תנועה גדולה לקטנה במה שזו נמשכת במבטא וזו רהוטה, אולי משפטי הלשון האשכנזית המו לבבו לחשוב כזאת, כי כן בלשון תהיה התנועות עתים נמשכות, כמו במלת (wahl), ועתים רהוטות, כאשר במלת (alle); אמנם רד"ק רזה אחרת היתה. אתו, כי הוא ער חמש פעמים כפל דברו לאמר כי התנועה הקטנה שפלה מן הגדולה, והשפלות איננה הפך ההמשכות והאריכות, כי אם הפך הנובה והרום, וכונתו לומר לא שתהיה הברת התנועה הגדולה נמשכת במבטא באריכות יותר מן התנועה הקטנה, כי אם שתהיה קריאת התנועה הגדולה גבוהה, רחבה ופתוחה, כמו בלשון איטלקי

על כן על כל הדברים האלה לבי אומר לי, כי חלוק התנועות לגדולות וקטנות שוא ידבר כזב הוא, ושאין שם כלל עשר תנועות, אך באמת שבע הנה ולא יותר תנועות לשון הקדש כאשר אמרו ראשוני המדקדקים, וכאשר שבעה המה ולא יותר, בהסכמת גדולי מדקדקי האומות, הקולות אשר יבטא האדם, וכאשר שבע הנה תנועות לשון יוני; ואלה הן: פתח (א), קריאתו (a), והברו בלשון יוני (A); סגול (א), קריאתו (e) רהבה, וכנגדו בלשון יוני (H); צירי (א), קריאתו (e) צרה, וכמהו בלשון יוני (I); הירק (א), קריאתו (i), ורעהו בלשון יוני (I); חולם (א), קריאתו (o) רהבה, ולעמיתו בלשון יוני (Q); קמץ (א), קריאתו (o) צרה, וכן גילו בלשון יוני (O); שורק (א או א), ובלשון יוני (T), קריאתו כאשר יבטאוהו בני אשכנז, כלומר כמו (u) צרפת, לא כמו (u) איטלקי, ויגיד עליו שמו, שורק לשון שריקה, וכן מבטא (u) צרפת, הנה הוא ממין השריקה.

ורב לי אם מתוך דברי יבינו אחינו בני אשכנז כי מנהג אבותיהם אשר בידיהם יש ויש לו על מה שיסמוך, ולא לתהלה תחשב להם ההליפם אותה באהר, אשר לא טוב הוא ממנו.

כי אם בואת אמנם יתהלל המתהלל אשר יכין עצמו לדבר כן, בלמד את לשונו לתת טעם כל תבה על מקומו, ולא יתן הנתנין למטה למעלה ואת הנתנין למעלה למטה, כאשר יעשו בני אשכנז ברוב מלות לשון הקדש, על אף הדקדוק ובהפסד הכונה, ומה נאווה מליצת אחד ממופתי עמנו בדור ההולף, רבנו יהוקאל וצ"ל, אשר כתב בנודע ביהודה סימן ב' על הקוראים שם הארנות בטעם למעלה! אמר: "והאומר שהוא מלעיל הוא עצמו מלרע". והנה ידוע כמה אלפי פעמים בני אשכנז מורידים מעלתם מלרע בהעלותם טעם התבות מלעיל, והוא דבר הצריך תקון.

ואם יקר וגדולה עשו למלאכת השיר היהודים הקדמונים, גם האחרונים לא וזו מהבבה. רבים היו המשוררים בכל דור ודור בכל תפוצות ישראל, ורובם לא דרכו דרך רוב משוררי העמים, אשר עשו מלאכת השיר עטרה להתגדל בה, וכי תפשיט מעליהם מעטה תהלה זו ישארו רקים וערומים, אבל משוררי ישראל כברו את מלאכתם ולא מלאכתם כברה אותם, כי גדולים ונכבדים היו גם בלעדית. ומה יקרו משוררי ישראל, מה עצמו ראשיהם! מי לנו גדול מרב האי גאון, אשר לרבני הראב"ה, לאורו הלכו דורשי התורה ממורה שמש עד מבואו, וכמהו לא היה לפניו בגאונים? והוא לא בזה בעיניו לשלוח יד במלאכת השיר. הוא כתב הבקשה הידועה לספרדים, אשר תהלתה:

שמע קולי אשר ישמע בקולות,

ולו גם כן מהברת ארוכה הנקראת מוסר השכל.

רבי אלעזר הקלירי ורבי שמעון הגדול, בעלי רוב המהזור האשכנזי, אין ספק כי רבנים גדולים ועצומים היו. ומה נאמר על רבנו גרשם מאור הגולה? והוא כתב סליחות איה כל נפלאותיך הגדולות והנוראות, וסליחת אתה מקדם

ואומר רביעית, כי אין בטבע האדם יכולת לבטא בשפתיו שני מיני (u) ושני מיני (i) ושני מיני (u) אחד רחב ואחר צר, כי לעולם התנועות האלה אחת תהיה קריאתן, ולא תקבלנה הרחבה וקמיצה, הרמה והשפלה; כי אמנם שתיים הנה לבדנה התנועות המקבלות שני מיני קריאה, רחבה וצרה, גבוהה ושפלה, והן תנועת (e) ותנועת (o). והנה חלוק התנועות כלן לשתי מחלקות, גדולות וקטנות, רחבות וצרות, גבוהות ושפלות, הוא דבר מתנגד לטבע המבטא האנושי.

ואחרי ראותנו כי לא תכון שטת רד"ק, נפנה נא לשטת רו"ה, ורי"ל ההולך בעקבותיו, האומרים כי קריאת התנועות הגדולות נמשכת ובאריכות הנשימה, וקריאת התנועות הקטנות רהוטה ובמהירות הנשימה, בדבר הנוהג בלשון אשכנז, כמו במלת (wahl) ובמלת (alle).

והנה בעלי השטה הזאת אולי יאמרו כי יש להם על מה שיסמוכו, מאשר אנהנו רואים כי אחרי תנועה גדולה תבאנה האותיות הנחות, ונמצאת התנועה הגדולה עומדת בסוף ההברה, ויש שם מקום להאריך בקריאתה, ובהפך אחר התנועה הקטנה יבא נה נראה, ונמצאת התנועה הקטנה עומדת באמצע ההברה, והיא רהוטה בהברה אחר האות שאחריה, ואין מקום להאריך בה הנשימה.

והנה הסכומים האלה ימוש והראיות המוטינה, אחרי ראותנו אלפי תנועות גדולות העומדות בסוף הברה, כמו בשמות במשקלי פֶּעַל, פָּעַל, פָּעִיל, פָּעוּל, מִפְּעַל, מִפְּעִיל, פִּעְלוֹן, וחבריהם, ובפעלים במשקלי פִּקֵּד, פָּקֵד, פָּקֹד, פָּקֹדֶה, אִפְקֹד, נִפְקֵד, הִפְקֵד, פָּקֵד, מִפְּקֵד, מִפְּקִיד, מִפְּקִיד וזולתם, ואחרי ראותנו אלפי תנועות קטנות העומדות בסוף הברה, כמו עֵינִיד, תִּרְאִינָה, יְרוּשָׁלַיִם, נוֹה, שְׁאֵנָה, וכל המון המלות אשר על אחד מן המשקלים האלה, וגם על משקלים אחרים.

וכי תאמר אלי: אכל, לא תעמוד תנועה גדולה באמצע הברה רק בהיות הטעם עליה, וזה כי הטעם מניח מקום להארכת קריאתה עם היותה באמצע הברה; אף אני אשאלך והוריעני אם היה גם כן מכה הטעם שתעמוד תנועה קטנה בסוף הברה, כנראה במלות עֵינִיד, תִּרְאִינָה, יְרוּשָׁלַיִם, נוֹה; ואיך תהיה רהוטה במבטא תנועה שהטעם עליה ואחריה נה נסתרה, אם הטעם גורם אריכות המבטא גם בתנועה שאחריה נה נראה? הֲכֹה יהיה כה הטעם, לפעול דבר זהפכו? או לא תצדק יותר בדברך אם תאמר שאין לטעם שום כה בענין הזה? כאשר באמת גם מלבדו כמה ותנועות קטנות יש לנו העומדות בסוף הברה, כמו שְׁאֵנָה, יְעֻמֹד, וכל שאחריהן אות גרונה, ומלבד אלה הנה מְלִכִּיהֶם, אֶתְבֶּם, בִּנְךָ, חֲקֵךְ, ואלפים כהנה, אשר השוא בהן נע, בעדות הרפה שאחריה, כמשפט תנועה קלה אשר חדש ברוחב בינתו רו"ה עצמו, ורי"ל גם הוא הסכים עמו; וכן כמה תנועות גדולות יש לנו העומדות באמצע הברה גם בזולת טעם, כמו אִישׁ־דְּמִי, בֶּן־פְּרִיץ, וחבריהם המוקפים, וכן גם בלא מקף בְּלִשְׁמֵאֵצֶר וְשִׁשְׁבַּצֶר אשר הם בשוא נה אחר הצירי, בעדות השוא השני, ובעדות הבי"ת הדגושה, וכן בשוא נה אנהנו קוראים בלשאצר ומאפליה.

אגרות

אוצר החכמה

אח"ח 1234567

שנים אנשים מבני ישראל

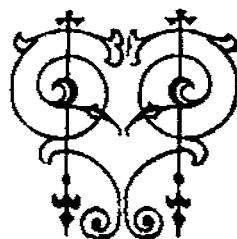
אשר שם האחד

קדמיאל בן עמיהוד התורני

ושם השני

חקרניאל בן אמת הפילוסוף

אשר הריצו זה לזה אחרי הפרדם איש מעל אחיו.

ברך ראשון.

אלהינו ארנינו. והמשורר הנעים רבי שלמה נבירול, חנה ראב"ד ורד"ק קוראים לו בשם חכם גדול. ואביר משוררי בני עמנו רבי יהודה זלוי, מי ראה ספר הכתוב ולא ראה כי חכם ופילוסוף גדול היה? ורבי משה אבן עזרא בעל שירת רבות במחזור ספרדי, חנה ראב"ד יקרא לו בשם חכם גדול בתורה ובחכמה יונית. ורבי אברהם אבן עזרא גם הוא משורר, והבמתו הרחבה מני ים איננה צריכה עדים. וכל שאר המשוררים אשר יזכר שמם במחזור, כלם רבנים גדולים אשר היו בדורם לתהלה ולתפארת, והצעירה במעלותם היותם משוררים. ראה! אם היה השיר מלאכה נמכזה ונמאסת בעיני גדולי ישראל.

גם בדורות הקרובים אלינו, רוב גדולי רבני איטליאה וחכמיה היו משוררים: רבי עזריה בעל מאור עינים, רבי שמואל ארקיוולטי, רבי יהודה אריה מטדינה, מהר"ר יוסף ידידיה קרמי בעל בנף רננים, מהר"ר משה זכות, מהר"ר בנימן הכהן, מהר"ר יוסף פיאמיטה, מהר"ר ישעיה בסאן, מהר"ר שמשון כהן מודון, מהר"ר משה חיים לוצאטו, מהר"ר עמנואל חי ריקי, מהר"ר יעקב חי סראוול, מהר"ר שמחה קליטאני, מהר"ר ישראל בנימן בסאן, מהר"ר אברהם יצחק קסטילו, ורבים מלבד אלו, אנשי המעלה לשם ולתפארת ולתהלה, בתורה בחכמה ובחסידות, כלם נתנו כבוד למלאכת השירה, ויתנו לה חניה בכלל שבתיהם.

אגרת ראשונה.

קדמ'אל לידידו לחקרניאל שלום.

.....

רבת שבעה לה נפשי גילה וחרדה בשלש אגרותיך הנעימות אשר כתבת אלי ידידי אשר אהבתי ויהי דברך לי לששון ולשמחה בפולה ומכובלת.

הלא ראשונה נפשך יודעת מאד, בחירי רצתה נפשי, מה מאד אני מתעלם בנועם חברתך היקרה; והנה אחרי אשר האלהים אמר להרחיקך ממקום מושבי, מה זה בכל מחמדי תכל יעמוד לי תחתך להשביעני טובה. אם לא מכתבי ירך הנחמדים מזהב?

וזאת שנית, בטובתך ידידי אשמח ובשמחתך אתערב, וכל עצמותי תגלנה כראותי מתוך כתביך כי הצליח ה' דרכך, וכי מצאת מנוחה במקום אשר הלכת כאות נפשך וכאות נפשי, וכי הלך לפניך צדקך לתהלה לשם ולתפארת בכל העם אשר באת בקרבנו: יוסף ה' לך כאלה וכאלה ועיני רואות!

ועוד בה שלישיה, שמח לבי ויגל כבודי, כראותי מתוך דברך כי עוד דמות ידידך חרותה על לוח לבך, לא הפרידה הפרידה נפשך מנפשי, לא הרחיק המרחק ללבך מלבבי, ולא מרדוך המרדות מהסב שרעפך לאוהבך הנאמן.

אמנם אם הקשר אמיץ בין נפשך ונפשי ומים רבים לא יוכלו לכבות אהבתנו, לבי ולבך יודעים על מה אדניה הטבעו.

כי לא למען בצוע בצע כרתנו ברית עד מות, ולא לחרוש מחשבות און על אלהים ועל אנשים המתקנו סוד חדר בחדר, ולא לבלע ולהשחית את היקר בנמצאות נועדנו יחדו בקר וצהרים, אף לא ללכת בדרכי חשך יורדות אל חדרי מות סבבנו ברחובות קרת באישון לילה ואפלה. אך זה פרי כל אהבתנו וזאת מגמת כל חברתנו, להאיר איש אל אחיו במהלך שבילי הדעת התורה והחכמה, לחשוב מחשבות ולהעמיק עצה, לברר וללבן אמת נעדרת, לחשוף יערות דבש בדברי נביאי ה', להעמיד טעמים בם כטעם לשד השמן, ולגלות מטמוני מסתרים במעמקי לשון אבותינו, אשר כסתה השכחה את פניהם, בהתפזר בני יהודה מעל אדמתם. איים אפוא ימי ברכה, בהתעלם יחדו נפשי ונפשך? בשוטטנו בשוקים וברחובות חושבי מחשבות, רמות ונשגבות; בדברי לשומע, ובהקשיבי לידע, בהיותי רב דיבי עם איש כלבבי, לא חנף ולא מחרף, וכל רעיוני בכור בינה מצרף; בהיותי

את פני מבין חכמה, ועיני כסיל בקצה ארץ.

בעל העקרים (מזמר ב' סדק כ"ז) בין שקר לכזב, הר"ן בעל הדרשות בין בגלל
ללמען (דרז ט"א), ובין ל' משמשת למלת אל (בסוף הספר), הרב החזקוני בין
בשמים וסמים ובין יום ויוטם, דון יצחק אברבנאל בין גוע מת ונאסף אל עמיו,
האמין לו והאמין בו, רבי עובדיה ספורנו בין גוי ולאום, אפוא ואיפה, ובעל מעשי
ח' בין בומח לחוסה; וכל אלה אמנם אינן רק העולות בזכרוננו בשעה הזאת, וכמה
וכמה אוכל להוסיף עליהן לו אחפש אחריהן! הנה אחרי ראיתי את כל אלה לא
זוה ידי מתוך חקירת חלוקי הלשונות הכאים בספרי הקדש; ובאמת מצאתי ברה
גחת לנפשי, בהתגלות לפני שמים חדשים וארץ חדשה, לא האמנתי עד אשר
ראיתי.

גם אתה ידידי, בהיותך עמרי, הסכמת על ידי וידיים רפות תחזק, גם
פעמים רבות חכמתך עמדה לי להבינני מה שגיתי ולתקן את אשר עויתי. על כן
הנני נותן לפניך היום הכדלה אשר הבדלתי בשבוע הקודם בין שני הלשונות
ענה והעיד אשר היו לעיני עד היום הזה דברים אחדים, והנה המה רחוקים זה
מזה כרחוק מזרח ממערב.

דע ידידי כי המסהיר בבית דין עונה יקרא, לא מעיד; ולא יקרא מעיד רק
המזהיר ומתרה, ככתוב העד העיד בנו האיש, רד העד בעם, והועד בבעלי, העידותי
בכם היום ⁽¹⁾ וכן עד הגל הזה [ע"ן המעך וסוף סדלה מולד כמים האמר לשכח כי
עמוד 74 מורה י"ד — עמוד 75 מורה כ"א].

והנה כל מעיד מזהיר ומזכיר, וזה מעם על היות הלשון הזה נוסל בבנין
הפעיל לא בקל ולא בפיעל; וידוע תדע ידידי כי כן בלשון סודסי אשר הוא לשון
קרוב מאד ללשון הקדש קוראין לזכירה עהדא. ואולם לשון ענה אינו זה מענינו
שהוא ענין תשובת שאלה, כי סתם מעיד אחרים קראוהו שיבא ויעיד.

זאת מצאתי! הכרנא;

אתמלי דין בתבונה.

ולהגיה ולתקן

קום איש דעת; כי על-כן

הראיתך מחשבי

הלאתך בכתבי.

ויצו אל את-ברכתו

לידידי ולחכמתו;

כתשוקת אוהב קדום

הוא הבא על-החתום

קדמיאל בן עמיהוד.

(¹) באגדה "חמוץ 5580 י"ב כאלן: "והנה אין מלה נקרא עד אלא איש מתרה".

מוצא נחת, בקבלי תוכחת, ובהיותי מאושה, בקחתי מוסר, ובהיותי שבע נעימות, כשמעי תעלומות.

ועתה לשוני לחכי תדבק, אחריש אתאמק, בדר אשב מחוץ למחנה, אין קול ואין עונה, דמיתי לקאת מדבר, כי מי אשר יחזיר? ובמי אשתעשע? ובמי אועץ? העם האבן או עם העץ? על זאת אספדה ואיליל, כי מלאה הארץ חכמי איליל, לא נתן ה' להם לב לדעת, ועין רואה ואזן שמעת, ולשונם מדברת גדולות, וקולם יחולל אילות, הכליהם אשמע ואותך אזכור, וזכרון אבדתך לבי יעבור, והמר עליך כהמר על הבכור: אנה פנה דודי? אנה הלך? אני שלך וחלומותי שלך. ועתה מדוע אנחנו מחשים? ומדוע לא נחליץ חושים, ונשלוח ספרים ביד הרצים להעיר ולעורר את האהבה? נקומה נא ונסובבה, בחצרות אדני, לפני ולפני נחתור במחתרת, אחרי אמת נהדרת, וכל דברינו בספר נכתבים, ורחוקים נעשו קרובים, ונתעלסה באהבים, ונתעלזנה כליותי בכתבי ירך, ותעלינה לפניך לרצון אגרות ירדך.

וזכור ה' אשר יעץ עליך הנסיעה (נמני עליון לא תצא רעה), ויאמר להפריד בינינו, למען החיות רעיונינו, כל יהיו עוד אך דבר שפתיים, מהר יסוסו, ובחלום יעופו, מקץ ימים או שנים; כי הלא מעתה בספר יכתבו, יאריכו ימים ולא ירקבו, עוד בשיבה ינובון, ולעפר מות לא ישובון.

הבה נא אבוא אליך, אערכה לפניך דבר אחד או שנים אשר יגעתי ומצאתי במכמני הזהב והכסף, הלא המה ספרי נביאינו הקדושים, אחרי נסעך ידידי. ^{אוצר החכמה} למן היום אשר סתיתני ואפת לדרוש אחרי גדר המלות, לדעת עניניהן בצמצום, ולמצוא הפרש בין המלות והלשונות אשר הוראה משותפת להם ונקראים גרדפים, כי בטוב מעם ודעת אמרת באגזי כי לא יתכן המצא בשום לשון שתיים מלות יהיה ענין זו כענין זו, ואף כי בלשוננו הקדושה והטהורה; ואמרת כי אין אמונת מציאות הגרדפים נמשכת רק מחסרון ידיעתנו בלשון, וכי אין ספק כי מהתבאר אלינו הוראת הלשונות והמליצות אשר בספרי הקדש על בורין, יתבררו ויתלבנו לפנינו, ענינים רבים ונכבדים, ונראה נפלאות מתורתנו, ואחרי ראיתי רוב השתדלות החכמים אשר היו מלפנינו בעניני החקירה הזאת, כי אמנם לא חדוש הוא שנתחדש בדור החולף, ולא רבי נפתלי ורבי יצחק הלוי ברו חמה מלכם בי טוב בעיני האלהים לבקש את נדרך, ודברנו בחיי חמש מאות שנה קודם לכן כבר כתב בפרשת עקב: יש הפרש גדול בין המלות, ויש בחלוקי הלשונות יגיעה מופלאה, חכמה מסוארה; וחכמי המשנה והתלמוד גם המה לא חדלו לפעמים להבדיל בין הלשונות הגרדפים, וכבר מצאנו להם שהבדילו בין נשך לתרביית (פסוק חזקו נכך) בין נדר לנדבה (מגלה נקדאס), בין מורא לכיבוד (קידושין ל"א), בין חליפה לתמורה (פסוק המודה היתה בלש), בין אחר לאחרי (גמדרבי), בין דקיע שחקים ערבות וחבריהם (חגיגה י"ב), בין שוא לישקר (כזעזע ס"ג), ובין רמה בים לירדה בים (מכילה); ואחריהם גדולי חכמי ישראל, גם אותם שלא היתה חכמת הלשון אומנותם, דוכס, אם מעט ואם הרבה, שתו לכם להציל את הגדרה, רבנו חננאל (הביאו רבנו בחיי) הבדיל בין מי למימי, חכמי התוספות (כח ל"ו) הבדילו בין קש לתכן, הרמב"ן חילק בין דיב ותלונה, מקניהם ובהמתם, מוהר ומתן, מות ואסון;

הנה נכח פניו היא והוא לא יראה אותה. ומה רבו ידידי, ומה רבו הכסילים ההולכים בחקירתם דרך עקלתון. עיניהם ישיתו לקצות הארץ!

וואולם הנה בכתוב היקר הזה מקום לשואל שישאל: מה מעם קרא שלמה לאדם חסר לב התועה מדרך השכל, בשם כסיל? יאמר נא אויל, סכל, חסר לב, או סוטה, ושאר תארים כאלה, המורים על קלות הדעת; ואל יאמר כסיל, אשר הוא שם הונח להורות על רוע תכונת הנפש, אשר תשנא ברצונה ובכונה הדעת והתבונה. בכתוב וכסילים שנאו דעת, לא יחפון כסיל בתבונה, ואומר כשחוק לכסיל עשות זמה, ותועבת כסילים סור מרע. והנה הכסיל חוטא בזדון; והתועה מדרך השכל והולך בדרך מרחוק מנקודת האמת, כי לא ידע ללכת בדרך ישרה, למה זה יקרא כסיל?

ראה ידידי, ראה זה דבר גדול דבר אלינו המלך החכם במלה אחת; ומה לנו דבר גדול מזה; והוא יסוד החכמה, ועמוד התוך אשר היכל האמת נכון עליו. בן הוא הדבר, קרמיאל דודי; הכסילים לבדם המה התועים מדרך השכל, בעלי הנפשות הנשחתות הם לבדם בעלי הדעות הנפסדות, המטים עקלקלותם שונאי דרך נכוחה הם המה הנוטים מקו האמת ללכת בדרכי חשך, קרובה האמת לכל מבקשיה, נדרשת לכל חפציה, ינעתי ולא מצאתי אל תאמן.

הן אמת (אמר קונדיליאק) כי יש ויש דברים רבים אשר ידיעתם והשגתם על אמתתם נמנעת בחקנה, אך לא מעני זה יהיה הטעות הכרחי בחקנה. לא, ידידי לא כל האדם כוזב, כאשר יאמרו עם הארץ; אבל החכם המכיר את מקומו ושם בחלקו, ישמח ויגיל במעט המושג מן האמת, ובהגיעו למקום אשר ימצא השערים געולים בפני חקירתו, יעמוד, עד פה יבא ולא יוסיף; והכסיל הגאה יפרוץ הגבול אשר גבל היוצר לבינת האדם, ויתעה כשה אובד ברוב חלומות והבלים; ועל מי תלונותיו לורא על גאותו וכסילותו?

וכאשר ילידי הכסילות הנה הדעות הנפסדות שאדם נפתה אחריתן בדברים הנשגבים משקול דעתנו, כמו כן שאר הדעות הנפסדות כלנה, ושאר המעוות כלן שאדם טועה בחקירותיו כלן מבטן הכסילות יצאו, אחת מהנה לא נעדרה; ובצדק בל אמרי פיו של המלך החכם, כל הנותן עיניו בקצה ארץ, ונוטה ומתרחק מן הדרך הישרה, המביאה אל האמת, כסיל שמו.

לא כל החוקר בדברי חכמה הוא באמת מבקש אמת. יש רודף חדשות ומבקש מקום להתגדר בו, ופעמים רבות יקרה שכבר קדמוהו הראשונים וגלו האמת ולא הניחו לו רק השוא והשקר; אבל עכ"פ הוא צריך לחדש דברים מדעתו והנה יצטרך להחזיק בדברי שוא ושקר כדי לומר דבר חדש, ועל מי תלונותיו? אחר שלא היה המבוקש ממנו הדבר הצודק, אבל הדבר החדש. ואם מאהבת החדשות יתרחק מן האמת, וילך בדרך מרחוק, לא יפה יאמר עליו: ועיני כסיל בקצה ארץ?

וכן בהפך יש לך אדם החוקר בדברי חכמה, והוא שונא החדשות, ומחזיק בכל-סברה אשר ימצאה מקובלת אצל בני עמו ואצל בני דורו, לא ימוש מעליהן. אך יתאמץ לעשות להם סמוכין, ולחזקן במסמרים בל תמוטינה; וכל זה אמנם להנאתו ולתועלתו, למצוא חן בעיני עם הארץ, להיות נכבד באחיו, ולהתנשא

אגרת שניה.

חקרניאל לידיו לקדמיאל שלום.

אחרי ההודאה אל הסבה הראשונה, אשר אהבתו ויראתו חכמה ודעת דרכיו תבונה, ואחרי התחנה אליו להאיר עיני, ולזכך רעיוני, לרצון לפני ה'; אומה ידדי כי שתיקתך הארוכה, כבר השיבה אותי עד דכא, וכמעט עזבני כחי וחילי, כראותי עצמי גר בארץ לא לי, רחוק ממידעי קרובי ומתי אהלי, ושכוח ג"כ מלב ידיד נפשי אלופי ובן גילי, אשר הדבקתי אלי באזור, ואשר היה לכל מכאובי מזור, גבר עמיתי, איש עצתי, בעל בריתי, ראש שמחתי.

ואולם אחרי היות ידיעת ההפכים אחת ואין האור ניכר אלא מתוך החשך, הנה לא יקשה עליך ידידי לשער בלבך השמחה והתענוג אשר הרגשתי בנפשי בבוא אלי מכתבך היקר; אם אמנם ישוער בלבבות דבר אין שיעור לו.

והנה סוף המעשה מעיר על תחלת מחשבתך, כי אמנם לא היתה הסברה לאחור כתיבתך ולהמנעך מהשיב לשתי אגרותי הראשונות, כי אם עוצם דבקותך בתורה ובחכמה, כי לא הפצת להניף ירך ולכתוב אף לא אגרת אחת שתהיה ריקה מהן; וכאשר לא נעלם ממך כי בתחלת מגורי בארץ אחרת לא היה לבי פנוי ודעתי צלולה לחקור במושכלות, בחרת לך השתיקה מהדבור.

וברוך מעמך וברוכה תורתך, אשר רוממה את נפשך עד המעלה הנפלאה הזאת מן השלמות, שלא תסבול היות מכתבך ואף לא דבורך כדבר מן הדברים זולת התורה והחכמה; ואשרי מי שיש לו אוהב שזה תארו!

תבקש ממני ידידי להגיד לך דעתי בענין ההבדלה אשר שמת לפני, ומה אוכל לדבר אליך? אם לא שאמר היותה נכונה וצודקת מכל צדדיה, ושקדעת בכל דברך לנקודת האמת ולא חטאת; וכי רק ידיעתי אותך מקדם להפליתי בעוצם מעלתך זה ימים רבים, והרגילות אשר הורגלתי לשמוע מפיו יום יום אמתיות נפלאות לא שערום אבותינו, היא אשר תמנע ממני הפליאה וההשתוממות על שלמות הבדלתך ועל יושר פירושיך, ועל יקרת תשובותיך אשר חדשת בחזק מה שבא בתורה ומה שבא בקבלה; ועל הכל ראוי להפלא על פשיטות חדושיך אשר תכלים כל שומעם, לאמר: איך לא ראיתי גם אני עד היום הזה הדבר הפשוט הזה? והנה הזכרתני דברי החכם אשר היה בספריו היקרים מורי ורבי מובהק, הלא הוא הפילוסוף המופלא קונדיליאק, שאמר כי האמת פשוטה מאד, ועוצם פשיטותה הוא אשר ישימה נעלמת, הוא שאמר שלמה בחכמתו: את פני מבין חכמה, ועיני כסיל בקצה ארץ. האיש המבין, אשר הוא בעל שכל זך ותבונה ישרה, ימצא החכמה את פניו, קרובה אליו מאד, כי הולך בדרך ישרה, והקו הישר הוא הקצר מכל הקווים; אבל הכסיל אשר רוח בינתו הולך עקלקלות, ישים עיניו בקצה ארץ, יחשוב ההכמה רחוקה ממנו מאד, כאלו בשמים היא או מעבר לים היא, והוא מבקש אותה באשר איננה שם, וכאשר ירבה לרדוף אחריה, כן יוסיף להתרחק ממנה, כי

העבר לשוב אל קדמתם, ואל מעלת אבותם, ולא יבעיסם ההוה לחבוש שברם ולרפא מכתם, ולא יבעתם העתיד ולא יבינו לאהריתם, כי טה מראות עיניהם מחשכיל לבותם.

הלא ידעו כי לנו ראמות וגביש וכל אבן יקרה, והנם טמונים בזווית אהלנו, ואנחנו מחשים מהחיותם מערמות העפר, ולא נשעה לבבור האמת, ואף לא לבבורנו? הטוב לנו כי נהיה כתרנגול המנקר באשפה, המוצא אבן טובה ויסתר פניו ממנה?

אין חכמה ואין תבונה ואין עצה אשר אין להן רועה. אין ככב ברקיע חשמים, אשר כמה יגיעות לא יגעו חבמי דור ודור, עד נגלו אליהם מוצאיו ומובאיו וכל נטיות עקלקלותיו; אין היה בקצה הארץ, אין עוף ואין רמש, אשר לא רצו אחריו אנשים הקרי לב, לדעת תולדותיו וכל העתים אשר יעברו עליו אין לשון מלשונות הגוים הרחוקים מאד אם במקום ואם בזמן, אשר לא שוטטו משכילי עם ועם במעגלותיה, לברר וללבן תעלומותיה; אין ספר סתום, אשר לא דרשו והקרו חכמי לב לבאר סתוריו; וכל זה, לא לתועלת יפקו בדבר, כי אם לבלתי תהיה האמת נעדרת, ובעבור התענוג הנפלא אשר יתענג כל איש לבב בהגלות לפניו דבר חדש אשר לפניו לא נודע.

ואם הדבר כן הוא במדעים אשר לא יוסיפו בהגלותם לא תועלת ולא תענוג מיוחד, כי אם התענוג הזה אשר במציאת האמת; ומה נאמר בהקירות היקרות, אשר גם תענוג מיוחד גם תועלת ויתרון. נמצא בהגלותן? הנרפים הם חבמי התולדות מקדמי ארץ עד היום הזה בחפוש טבעי היצורים, בכל מאמצי כחם ובכל גבורת תבונתם, אולי דבר יקרה לקראתם אם מועיל ואם ערב? ילך אל חכמי התולדות עצל, יראה דרכיהם ויהבם.

מי אסף רוח בחפניה וינתההו לשנים, לרוח היים ולרוח סמית; מי צרר מים בשמלה, ובא עד תכונתם, ועשה לו מים חרישים; זה הוצב להבות אש, ונלאה ברוב עצותיו, ובוא עד קצו לא יוכל; אלה ידרשו אי זה הדרך יחלק אור, על אבן אחת שבעה עינים; ואלה יגילו ברעדה, באש העצור בכפת הירדן; ואלה ואלה על משמרתם ישקודו, בתקות תועלת, אשר היא פעמים רבות מעט מועד לא כביר.

או היש מספר אל חוקרי הספרים (והמה חכמים מחוכמים), אשר הרבו להג הרבה ויגיעת בשר, לפתור דברי המשוררים והפילוסופים הקרמונים? והמה אנשים כמוהם, ואולי פחותים מהם ג"כ.

והנה נא ארבעה ועשרים ספרים אשר אתנו, דברי אלהים היום המה, דברי מליצים נשגבים המה, דברי אנשים ראשוני ראשונים המה; הנעקוטה, הנתרפת, הנתן שנה לעינינו, עד נבא עד תכליתם, ועד נגיע לעמקי סודותם? ובל יאמרו בלבבם האנשים הנרפים אוהבי לנוס: הן לא אלמנים ספרו הקדש ממפרשים רבים ונכבדים, אשר פרשו לפנינו זה כביר שמלת אמרותיהם המחורות; ומה לנו להתיגע עוד עליהם? כי באמת זה הים גהול ורחב ידום, מים שאין להם סוף; פנינים אין מספר. טמונים עוד היום במצולותיו, יד לא מצאתם, עין לא שזפתם, ועדיין כתר תורה מונת ועומת, כל הרוצה לשול יבא

למעלה בעשר ונכסים וכבוד, ואם בעבור כל אלה יתעה מדרך השכל כרחוק מורח ממערב, לא יפה אני קורא עליו: ועיני כסיל בקצה ארץ? כי אמנם הירושה מן האבות איננה מענה מספקת לבנים בענין הדעות הנפסדות, כאשר איננה מענה להם בענין המדות המנוונות; אבל מצאנו הפך זה, כי הבנים נענשים עונש כפול כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, כמה שכתוב פוקד עון אבות על בנים, ועמוס אמר בפירוש בענין האמונות הכוזבות המקובלות מן האבות: על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו על מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו ויתעו כזביהם אשר הלכו אבותם אחריהם.

ויש ג"כ מי שמבקש האמת באמת ובלבב שלם, אבל הוא מתעצל בחקירתו ומקצר בחפשו, יחקור על דבר מרם יחקור על דברים אחרים—שידיעתם קודמת בהכרח להשגת הדבר ההוא, ולהקל מעליו המרח ימנע עצמו מכדיקת כל החורים ודסדקים שאפשר לה לאמת שתהיה ממונה בהם, ולא ישתדל לאסוף אליו האמצעים כלם אשר בכחם להועילו בחקירותיו; ואם אחרי כל אלה לא ישיג האמת, ויכשל בשוא ותפל, לא תצדק בדברך עליו: ועיני כסיל בקצה ארץ?

והפך זה ג"כ תמצא בני אדם החפצים להראות חריצותם וחריפותם, ויבז בעיניהם כל דבר קל ופשוט, בגדולות ובנפלאות יהלכו, ירדפו אחי הדברים הזרים אשר כל שומעם תצלינה שתי אזניו; לא יהיה בעיניהם לחכמה דבר אשר יושג אליהם בחקירה קלה, ואשר יובן לשומעיו ברגע קטן, בלי הצעת הקדמות ארוכות ועיונים מבהילים. ואם בבקשם הדברים הרחוקים, ילכו בדרך רחוקה, סרו מני דרך, נסו מני ארח, ולא יפה אמר שלמה: ועיני כסיל בקצה ארץ? ולא אמת נכון הדבר, כי אדם תועה מדרך השכל בקהל כסילים ינוח? ולא יפה אמרו חכמים: שישגת תלמוד עולה זרון?

אפס כי עדות ברורה מכל אלה על היות האמת נדרשת לכל מבקשיה, ובלתי מסתתרת כי אם מן האנשים אשר לא יבקשוה באמת ובלבב שלם, או לא אותה לבדה יבקשו, כי אם אותה וגם הגאות העוה"ז ידרושו, עדות ברורה על כל זה. הלא אתה הוא, ידידי! מי כמוך, קדמיאל, הרוס תחת כפות רגליך התשוקות כלנה, בו לתענוגות בני אדם שונאי בצע מואם העשר, כורח מן הכבוד, ואויב העצלות, הבמלה, השנה, הצחוק, המיול, וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ, ואוהב החריצות וההשתדלות, היגיע, והעמל, ושוקד בלמודך ובחקירותך בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, פורים ויום הכפורים, לילות וימים שונים, והכל לאהבת האמת, כי מה לך הגאה בארץ הלזו אם לא בה לבדה? ומי כמוך בן עמיהוד, מגלה עמוקות מני חשך, מוציא חמה מגרתקה, ואמת ברה ממצפוניו?

ועתה חזק, קדמיאל ידידי, וחזק, בן עמיהוד; בצדקתך החזקת ואל תרפה, רבות עשית, אחי, ורבות תעשה, עשה תעשה וגם יכול תוכל, וחפץ הי בדרך יצלית, וגלות את האבן מכל פי הכאר, והשקית את העדה ואת בעירם.

הלא נמשל ככהמות כסוס כפרד אין הבין העם החולכים בחשך המטים עקלקלותם, הנרדמים בשנת אולתם, המשליכים אחרי גוס נזר תפארתם, ולא יניעם הכבוד לגול מעליהם הרפתם, ולא יעזעם פחד אלהים לעשות חובתם, ולא יקניאם

רבי דוד קמחי, ר' יוסף אלבו, ר' יצחק עראמה, דון יצחק אברבנאל, ואחרים רבים, גדולים היו בכל דבר חכמת בינה מן החכמות התיצוניות, למדויות, טבעיות, ואלהיות, ולבם ג"כ עמוק עמוק לדרוש ולחקור בכל דבר בטוב טעם ידעת, ולבחון האמת מן השקר, ועם כל זה לבם נבון עם אל, והמה שלמי אמוני ישראל, החזיקו בתורת ה' ברוב עז ותעצומות, ויהיו למאורות בקרב עמם, כושל יקיסון מליהם וברכים כורעות אמצו. ועתה (עלי תשתפך נפשי) אך בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע, בהשליכו יראת אלהים אחרי גוו, בפרקו עול האמונה מעל צוארו, וברברו עתק על ה' ועל עבריו.

אפס כי אכיר מעבריהם ואחקור דרכם ומעלליהם, ואראה שהם בהמה חמה להם, ביון שגו ובשכר תעו, את ה' עזבו לשמור זנות ויין ותירוש, ויעשו להם אלהי כסף ואלהי זהב, אין בפייהם נכונה קרבם הוות, בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרביו ישים ארבו, לצון חמדו להם, ואך מהתלות יענו לכל אשר יטעון עליהם בדברים של טעם, והם מלבר כל זה מתהפכים מדעה אל דעה כיום ליום ומחדש לחדש, ולא דבריהם בגדולתם כדלותיהם בגדלותם, ולא סברותיהם בבריותם כסברותיהם על ערש דוי, ולא מהשבותם בעור אביהם חי כמהשכותם בימי אבלם, ולא דעותם בשבתם על אדמתם כדעותם אחרי ראותם ארצות רחוקות, ולא דרכיהם בימי בחורותיהם כדרכיהם בימי שובתם. הלא כראותי כל אלה יתעורר בתוך לבי ספק עצום, לאמר, אולי לא הפילוסופיה היא אשר תנהגם, ולא התבונה היא אשר תנהלם, אך היצר הוא המושל בם, ואחרי שרירות לבם הרע המה הולכים, ואולי צדק המשורר באמרו: אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עליה אין עושה טוב.

אבל הספק יתהפך לודאי בלב כל איש אשר ידע אותך, הקרניאל ידידי, כי אות אתה ומופת כי התורה והחכמה היראה והפילוסופיאה, לא צרות הנה זו לזו, כי אחיות הנה, וקשורות אשה אל אחותה בקשר אהבה אשר לא ינתק. מי כמוך, הקרניאל, העמיק החקירה בכל מכתבי הפילוסופים הראשונים והאחרונים ויבא בהיכל התבונה הדר בחדר לפניו. ולפני? מי כמוך אמיץ לבו בגבורה, לא ישא שמע שוא, ולא נפתה אחרי ההבל? מי כמוך התנשא על גבי החמר, התרומם על התשוקות הבהמיות, והתעלה על המדות ההמוניות? וסוף דבר, מי כמוך פילוסוף במחשבה, פילוסוף בדבור, פילוסוף במעשה? ועם כל זה מי כמוך מאמין, מי כמוך מכבד תורה, מי כמוך ירא הטא, מי כמוך יהודי? ידעת מאז ידעתני, ידידי, כי שפת חלקות שפת לא ידעתי, אך באמת ובלבב שלם אומר אני, כי עדות ברורה אתה לכל באי עולם, כי הפילוסוף יתן כבוד לה ולמשה עברו, וכי הכסיל לברו הבוזה חכמה הוא יהיה בווה תורה.

הנה ברבר ה' מאסו, וחכמת מה להם? אמר ירמיהו. הם מואסים דבר ה', דבר ה' שנא בעיניהם, כי מהנגר הוא ליצר לבבם הזונה; כחשו אין כתוב באן, רק מאסו; אין שכלם מבחיש דבר ה', אבל לבם מואס בו; והנה חכמת מה להם? ואיך יקראו חכמים, ואינם כי אם כסילים ובוזי חכמה? ועתה הסכת, הקרניאל דודי, המשך הפרשה הזאת מתחלתה, כי נכוחים דבריה מאד לעמת הדור הרע הזה.

ויטול. וכי זה אפוא מאנשי בינה, מדי הגותו בספרי הקדש, לא מצא פעמים רבות כתובים וענינים שלמים, סתומים והתומים, גלאו המפרשים לגלותם, ונבלה שם שפתם, ואין פותר אותם, פתרון המתישב על הדעת, ומתקבל לאון שומעת? וכבר דבר ברוחב לבבו ובעומק תבונתו החכם הנכבד ר' יצחק עראמה (עקדה ע"ה מ"ח), כי הקושי והזרות הנפולים בדברים היוצאים מפי שלמי הדעת, הערה גדולה המה לגדל ערכם ועוצם תועלתם.

ומה נאמר על הלשון? הלשון היקרה הזאת, אם הלשוניות, מקץ שמנה מאות שנה אשר שמו גדולי החכמים עיניהם ולבם עליה, רב מאד עוד היום מה שמכוסה ממנה ונעלם ממה שגלוי וידוע לנו; כי אמנם גם כי הרבה יגיעות יגעו בה הקדמונים וזכר כלם לברכה, הנה לא היו רוב הקירות רק בחיצוניותה ובלבושה, וכמעט נוכל לומר כי רק זה בחמישים שנה החלו חכמי אשכנז לגשת לפנימיותה ולגעת אל עצמה ואל בשרה, וגם המה לא הסרו עדיין מן המעין המתגבר הזה אלא ככלב המלקק מן הים; מלבד מה שהלכו פעמים רבות בדרך רחוקה מן האמת, ובפרט הזקנים שבהם כרבי נפתלי ורבי יצחק הלוי אשר היו נהרי תבונתם רחבים ועמוקים ולא תמיד צלולים וזכים. וכמה וכמה פליאות חכמה ממונות עד הנה בחררי לשוננו; וכבר הראיתני ידירי אלפי פעמים דברים כאלה אשר הדשת בתבונתך, הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים. לכן אל ירפו יריך, קדמיאל ידירי, עשה והצלח, כי לכך נוצרת; ואל תהדל לעשות נחת רוח לבעל בריתך, כי תתן לנגד עיני רעיוני לבבך, פרי תבונתך; ואעשה כן גם אני, בכל אשר ירחש לבי דבר טוב, בעט סופר מהיר אערכה דברי לפניך, ושפמתי צדק. אהבני, כאשר אהבתני, וכאשר אהבתיך; ואתה שלום וביתך שלום.

חקרניאל בן אמת.

אגרת שלישית.

קדמיאל לידידו לחקרניאל שלום.

כמל כאת ה', אשר יולו שהקים, לחדש פני ארמה, ולהשביע נפש שוקקה, ככה נמפו אמרותיך המהורות על נפשי העיפה על פרידתך, ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי, להניח לי מעצבי ומרגזי, מפראח עיני אשר אני רואה, אם אפנה על ימין או על שמאל, כי סבבני כסילים, בזוי תורה מואסי מוסר, על כל דבר שבקדושה שופכים בוז, ובילדיו נכרים ישפיקו, ויבו בעיניהם לשלוח יד בלמודי ה', ותהי להם להרפה לאיש אשר עיניו פקוחות שישים עיניו ולבו להבלי הזקנים ההולכים בהשך. ראה ידירי, והשתומם, מה מאד נשתנו הדורות! בימים הראשונים, גדולי הפילוסופים היו עמוד ברזל לתורה ולתעודה: רבנו סעדיה, רבי יהודה הלוי, ר' אברהם אבן עזרא, רבנו בחיי הזקן, רבנו משה בן מיימון,

אגרת רביעית:

חקרניאל לידידו לקדמיאל שלום.

התורה וההכמה, היראה והפילוסופיה, יפה דנת ירדך, כי לא צרות הנה זו לזו, הלילה. אבל שתי אהיות הנה הקשורות זו לזו בקשר אהבה אשר לא ינתק. ומה היא הפילוסופיה, אם לא הקירית מעשי הבורא? ומי יכיר גדולת האלהים ויראנו ויאהבנו, יותר מן הפילוסוף? ומי יכיר עומק מהשבות היוצרת וקצור השגת האדם, מבעלי המחקר? ראה מה כתב הפילוסוף הגדול רבנו משה בן מיימון זצ"ל: והיאך היא הדרך לאהבנו וליראה אותנו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם הכמות שאין לה ערך ולא קוץ, מיד הוא אוהב ומשבה ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי, וכשמהשב בדברים האלו עצמה, מיד הוא נרתע לאחוריו ויירא ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפילה, עומדת ברעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך, מה אנוש כי תזכרנו. ראה אם הפילוסופיה צרתה של תורה היא, או רעותה המתוקת בידה. ואולם באמת לא הפילוסופיה, ולא ההכמה היא צרתה של תורה: אך צרתה של פילוסופיה וצרתה של הכמה היא לבדה צרתה של תורה. ואי זו היא צרתה של הכמה? — הפך ההכם הוא הלץ: אם הכמת הכמת לך, ולצת לכרך תשא; בן הכם מוסר אב, ולץ לא שמע גערה: וצרתה של הכמה וצרתה של פילוסופיה היא הלצון, והיא היא צרתה של תורה, וצרתה של יראת ה'. האיש אשר בכל מעשיו, בכל דבריו ובכל מהשבותיו, בכל עת ובכל מקום, הוא נשמע תמיד אל השכל והדעת, המתנהג בכל דרכיו בזהירות והתבוננות, למאוס ברע ובהור בטוב, אשר לא ירים את ידו ואת רגלו במקרה והזדמן, אשר לא יעשה קטנה או גדולה לבטלה, או בפחזות ובהלה, האיש אשר מעשיו ותנועותיו כלנה שקולות תמיד במאזני השכל, שהוא יקרא הכם. ואשר לא שם לבו אל דבריו השכל, והולך אחרי שרירות לבו, אין מעצור לרוחו בעיי פרוצה אין הוסה, בכל דבריו ובכל מעשיו פחו כמים, וכל אשר ישאלו עיניו לא אצל מהם, אל כל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילך, כסוס שוטף במלחמה, לא השכל מושל בו לפלס מעגלותיו ולהורות לפניו אי זה יבשר הזה או זה, אך הוא מושל בשכלו ומעבירו כעבד עולם למלא משאלות לבו. והוא בדבור פעם יקיים סברה זו ופעם אחרת יקיים הסברה שבגדרה, לפי המקום ולפי הזמן: וכאשר יאמר לו אדם דברים של טעם, ירחמו מעליו במתחלות ודברים של תהו או ג"כ בלעג וקלס, איש אשר כזה שמו השחוק (כח נפל מסלה ימים) הוא מאבד את לב האדם, עד שכבר אין הטעם והדעה מישלת בו. והרי היא בשכור או שומה, אשרי א"א לתת להם ערמה, או להנהיגם, כי אינם מקבלים הנהגה; לפי שבמו שכל מציאות הוהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, בן כל

ואמרת אליהם כה אמר ה' היפלו ולא יקומו? אם ישוב ולא ישוב?
הנביא שואל בדבר ה': היפלו ולא יקומו? איך נהיה הדבר הגדול הזה, שיפלו
במצולת העין, ולא יקומו. אחר כן מפללת? אם ישוב ולא ישוב? ואיך היה
הדבר שהם הולכים שובב בדרך לבם, ולא ישובו לדרך הטובה?
מרוע שובבה העם הזה ירושלים משובה נצחת, החזיקו בתרמית, מאנו
לשוב? והנה הוא משיב אמרים אמת לשאלתו: הקשבתי ואשמע, לא כן ידברו.
ידוע ההפרש אשר בין המאמין ובין הכופר; כי המאמין, גם אם יהטא, יכיר
הטאתו, ולא ידבר סרה לאמר מה עשיתי? ובכן קרוב הוא להנחם ולשוב
מדרכי הרעה; אך הכופר מדבר סרה, ויתברך בלבבו לאמר אין רע, וכל הישר
בעיניו יעשה, ולא ינחם. והנה אמר הנביא. כי שמע דברי בני דורה, והמה לא
כן ידברו, ידברו רברים אשר לא כן, ידברו סרה, ואין פחד אלהים לנגד עיניהם;
ע"כ אין איש נחם על דעתו לאמר מה עשיתי, כלו שב במרוצתם, בסוס שיטף
במלחמה: כאשר הוא באמת דרך הכופרים. והנה הנביא מוכיחם ואומר עליהם:
גם חסידה בשמים ידעה מועדיה, ותור וסיס ועגור שטרו את עת בואנה, גם
כי אין להם תורה, הנה הם הולכים אחרי טבעם, ועושים כאשר הטביע בהם
יוצרם; ועמי לא ידעו את משפט ה', גם התורה טבעית אינם שומרים; כי זה
דרך הכופרים, יאמרו כי די לו לאדם בשטרו תורת הטבע, והמה באמת לא
זו ולא זו ישמרו. א"כ אפוא (יאמר הנביא) איכה תאמרו חכמים אנהנו ע"כ
לא נאמין בתורה, כי הכמה היא בעיניהם הכפירה, ותורת ה' אתנו, היא התורה
הטבעית, אשר הם מתפארים שהיא אתם וכתובה על לוח לבם, אכן הנה לשקר
עשה, לפי דבריהם, עט שקר סופרים, כלומר שהם אומרים כי חכמי ישראל
הנקראים סופרים, הכה בקלמוס בדאי כתבו מלבם את ספר התורה. הובישו
הכמים התו וידברו, הנה בדבר ה' מאסו, לא שכחשו בו אחרי הבריקה והחקירה,
בישוב הדעת, בצדק ובמשפט ומישרים, אך מאסו בו, להיותו מתנגד ללבבם
הערל, וא"כ חכמת כה להם? כי גם תורה טבעית אין להם, רק על הפצם
ללכת במועצות לבם הרע, ע"כ שברו עול נתקו מוסרות. רב לנו יגון ואנחה,
יגוהו על משכבותם האנשים ההטאים האלה בנפשותם, אסתירה פני מהם, ועל
משכבותי אעמודה לעשות נחת רוח לירידי אשר אהבתי. והנני נותן לפניך היום
הברלה אשר הברלתי בימים שעברו בין ארבעת הפעלים הנרדפים אסף קבץ
צבר קזה (עין די גדלות האלה צניה האורג לזכה כי עמוד 78 מספר כ"ע—עמוד 82
סוכה ט"ז). ונשלמה ההברלה, ואתה בצדק תשפוט עמיתך.

ובליותי צמאות לך וגונות
וזכור אזכרה מאין הפגות
לרע: ואמן ראשית מלוישי.
אהבני ידיד נזר לראשי
ואל טאהבה תעלים שגונות
ורב שלם לך לעד כנפשי.

קדמיאל בן עמיהוד.

יוכל למלא בהם צרכיו, ואשר בהעדרם היה נפסד ובטל מן העולם; ובראותו
 עוד כי כל הדברים הרבים האלה הצריכים אלינו, אין הרכבת הלקיהם פשוטה
 וקלה, אבל הורכבו בכל כך מן התכמה, שיצטרך אדם להכמה נפלאה ולחקירה
 עמוקה מאד מרם יבין הרכבתם, איככה לא נשמע הטבע כלו מגיד בשפה
 ברורה תבונת יוצרו? הלא באמת אין שם שום יחס טבעי בין צרכי בעל החיים,
 ובין הדברים אשר הוצה לו המזומנים למלא אותם; אין הצורך סבה טבעית
 כלל למציאות האמצעים הראויים למלא אותה, ולא ג"כ הצורך ואופני הפקתו
 שניהם מסובבים יחדיו מסבה טבעית אחת; לדוגמא, צורך בעלי החיים למזון
 איננו הוא סבה טבעית למציאות הצמחים; ולא ג"כ הצורך למזון מציאות
 הצמחים נמשכו יחדיו מסבה טבעית אחת; והנה בהכרח אין זה כי אם כעשה
 ידי אמן, המכוין האמצעים לעמת תכליתם. והאדם אשר עינים לו ולא יראה
 את זאת, מה נאמר עליו? המשורר ההבס (Young) אומר היותו איש פרו
 המאמין לכל דבר. אמר (לילה עשרים): כמה נמנעות צריך להאמין, כדי לכפור
 במציאות הכזב! לא יגיע אדם להיות כופר, כי אם אחרי היותו פתח ואמין
 לכל דבר. ואולם אני לא בן ארמה, ולא יחרף לבבי מימי את המין האנושי עד
 השיעור הזה, לומר שתמצא אפילו באחד מאישיו כמו הפתיות הזאת; אבל מה
 שהוא בעיני המשורר הנזכר פתיות והוסר לב, לצון הוא בעיני. ועתה ראה
 קרמיאל גם ראה הודאת בעל דין אשר היא כמאה עדים. כתב הכופר
 (le Marquis d'Argens) באגרותיו היהודיות אגרת ארבעים ושאה וזה לשונו:
 הלא זאת העצה היעוצה בין המכתישים בה, כל הימים אשר שלום בעצמיהם
 ועם אדם לא ינוגע, כחשו בה ויאמרו לא הוא; או ישתדלו בכל מאמצי כחם
 לעקר מלבם האמונה הזאת, למען יוכלו להטמא לבטה בכל התועבות. ואולם
 בבוא יומם ותקרב לשהת נפשם, אברה הכמת שקר, אשר התפארו בה לפנים.
 ואתה קרמיאל ידירי לכה נא ואקחך אל מקום אחר, והתבוננת התבוננות
 פשוטה וקלה מאד, אשר לא אדע איך נתעלמה מקהל עדת המכתישים בה,
 לולא ידעתי כל הלצון אשר ישמן לבם ועיניהם ישע, כי הנה בפעם הזאת
 אענה בסיל באולתו ואודה לו בפי, ואם לא בלבבי, כי באפשרי רחוק מאד
 נתקבצו במקרה קצת מחלקי ההמון ויהיו לאדם וקצתם היו לשור וקצתם להמור
 וכן כלם; גם אסכים עמו לשעה קלה כי באפשרי רחוק עוד יותר מזה קרה
 מקרה שנודמן לכל אחד מן המינים האלה בת זוגו הראויה לו לקיום המין.
 אבל דבר אחר אני רואה בענין בעלי החיים אשר לא יניחני בשום פנים להסכים
 עם בעל דיני. החיים ההולכים על הארץ והמעופפים על פני הרקיע והשוהים
 בתוך המים, מינים ממינים שונים למאות ולאלפים, ועם כל זה (ראה זה פלא!)
 קיום כל המינים האלה המשוונים זה מזה מאד הוא בכלם על דרך אחד: בכלם
 זכר ונקבה, אין מין אחד שיתקיים באיש אחד; כל החיים מתהווים מן הזרע,
 אין אחד שיתהווה באופן אחר; הלא כמה וכמה דרכים מדרכים שונים היו
 אפשריים לקיום המין, ולא יצא למציאות אלא דרך אחד בלבד, וקרה המקרה
 הזה שימצא האיש והאשה השור והפרה ההמור והאתון וכאלה אלף פעמים,
 כלם זכר ונקבה, זה מוליד וזו יולדת, וגם פעם אחת לא קרה המקרה שימצא

עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הישרות והעיוניות; כי כמו המגן המשוה בשמן, אשר ישמיט ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ, ולא יניח אותם שיוציאו אל גוף האדם, כן הלצון בפני התוכחה והמרדות, כי בליצנות אחת ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו רבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שמעו ענינים שיעירוהו אל ההשבון והפשפוש במעשים, ובכה הליצנות יפיל הכל לארץ, ולא יעשה בו רושם כלל, ולא מפני חולשת הענינים, ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כה הלצון, ההורס כל עניני המוסר והיראה. אלה דברי ר' משה חיים.

והנה קרמיאל ידידי, כי תקום ותבדוק אחד לאחד האנשים האלה אשר אין יראת אלהים על פניהם, תמצאם כלם אנשי לצון; לא אחד בהם שיהקור הקידה בישוב הרעת (בדבר שאינו נוגע להנאתו ולתענוגיו), ויצדד על כל אחד מהלקי האפשר ויהיה מתון בדין עד אשר ירד לעומקו של דבר; אבל כלם אך למראה עינים ישפוטו לפי מה שיראה להם בהשקפה ראשונה, אשר מזה ימשך בדבריהם ההתנגדות והסתירה משעה לשעה ומרגע לרגע, ומלבד כל זה תמצאם תמיד אוהבי התול, רודפי לצון, יעמוד בדבריהם השחוק במקום הראיה, והמתהללות במקום העדים. ועדים נאמנים על דברי אלה הלא הם שני נשיאיהם הגדולים (Bayle, Voltaire), וכל אחיהם על פיהם.

ואחר שהדבר כן הוא, כי הלצון דבק עם הכפירה, הנה מאליו ימשך שתהיה ההכמה אשר היא הפך הלצון רבקה עם התורה אשר היא הפך הכפירה. אם לא אפוא מי הוא אם לא הלצון, המעורר עיניהם של כופרים ומפילים מדהי אל דהי, עד אשר יקיימו בעו פנים הבטול הגדול מכל הבטולים, וההוללות העצומה מכל ההוללות, ויאמרו ולא יבושו, כי מהלקים דקים של חמה, אשר נפלו זה על זה במקרה, נהייתה העין, נהייתה האוזן, נהיו הכלים הנפלאים אשר לא הגיעו גדולי החוקרים להבין ההכמה הנסתרת בהם כי אם אחרי מאות זאלפים מן השנים; נהיו הצמחים, נהיו בעלי החיים, ונהיה האדם, הכלי המפואר אשר אולי לא יגיע לעולמים להשיג את עצמו בשלמות; נהייתה הארץ וכל אשר בה, נהיו השמים וכל צבאם, ונהיה הטבע בכללו, הטבע הנפלא הזה, המראה לחוקריו בכל דור ודור נפלאות חדשות? ומה תאמר על מי שיקיים כי תבה של אותיות נשפכה במקרה על מכבש הרפוס, ויצא משם מזמור של תהלים? גם כי אמנם הלא יהיה הדבר הזה דבר בטל במיעוטו לעמת הטבע בכללו.

מי אשר לא יראה, כי העולם איננו קבוצת חלקים פשוטים המפוזרים הנה והנה במקרה, אבל הוא כולל כלים מכלים שונים אשר לא יספרו מרוב, וכל חלקיהם, גם הקטנים שבהם, לתכלית אחת הם מתוקנים בהכמה בתבונה וברעת? האם מצער היא ההכמה הנראית בשכלול אברי האיש הכופר, וקלה היא מן ההכמה הנראית בחלקי כלי השעות? ואלמלא לא היה בעולם זולתי אדם אחד וגם הוא אפיקורוס, האם לא תהיה גזיתו עד נאמן על מציאות היוצר, גם כי בשפתו בכל כחו יכחישוהו? ומלבד זאת, בראותנו כי הגוף הזה אשר בטבעו הוא צריך תמיד לדברים הרבה, יסובבוהו מכל צד כל הדברים אשר

ממין האנגלי הנמצא בארץ (Surinam), אשר הוא בקי בתהלוכות האילוקטרי-
ציטס כמו הפילוסופים ויותר מהם? וכבר בהנהו גם ראו פעלו, וישתוממו על
המראה ואין מבין. אמנם האם בעבור זאת יכהישו המוהש? לא כן, כי לא
תהיה להם לתכמה, אבל יניחו המדה הזאת לכת לצים. ואולם מניה אני, כאשר
אמרתי מתחלה, את התשובה הזאת, ואענה לקטני אמנה, כי אמנם לו היה
בהם לב לרעת ועינים לראות, רואים היו בבירור, כי אין בספוריו של משה
ענין זר ותמוה הרחוק משקול הרעת, כאשר יאמרו בפהוותם. והנני מסכים עמהם,
כי אין ראוי לאיש חכם לב למחר להאמין ספורים מבהילים מענינים נפלאים
אשר נהיו מעצמם במקרה, כמו מה שספרו על אשה אהת (Margherita)
(Contepa d' Olanda) שילדה שלש מאות ושישים בנים בחרם אחר; ואולם לא
כאלה ספורי משה, רק הוא אומר כי האלהים (אשר מציאותו וכוה וגבורתו ידועות
לכל אשר עיניו בראשו) עשה בידו החזקה דברים היוצאים ממנהו של עולם,
למען הודיע ליצוריו הדרך הטובה אשר ילכו בה; דבר אשר אין בו כאומה כן
הזרות והפלא ולפלא יחשב אם לא היה האלהים עושה אותו.

אבל הם אומרים כי גם שאר העמים כלם אין אחד מהם שלא יתפאר באותות
ומופתים שנעשו על ידי נביאיו, והנה האותות והמופתים אשר הם יסודות האמונה
בתורת משה הם כמו כן יסודות שאר האמונות כלנה, ואחרי שלא יתכן שתהיינה
האמונות כלן אמת, א"כ כלן שקר וכזב, ומה הפרש בין זו לזו? ועל אבן אחרת
כלן נוסדות. — ראה קדמיאל, ראה זה לצון צחוק ומהתלות, להבל עניים באמרי
שקר, ולצודר אפרוחים אשר לא נסקחו עיניהם, היתמשלו האותות והמופתים
המסופרים אצל האומות כלן, אל הנסים המסופרים אצל בני ישראל? איה הגוי
למקצה השמים ועד קצה השמים, איה הגוי אשר יגיד לנו מופת המתנגד למנהגו
של עולם, אשר נעשה על ידי נביא לעיני חזי כל? לך נא ושוב בארץ, ודרוש
זחקור כל הנסים המסופרים אצל האומות כלן, ולא תמצא אצלם כי אם מעשים
הנעשים בסתר לעיני אנשים מתי מספר, ואם תמצא קצת מהם שנעשו ברבים לא
תמצא התנגדותם לדרכי הטבע מבוררת, ועיניך יראו בקלות אופני התחבולה בהם;
כי אמנם עדות הרבים נאמנת היא על חרוב בענין מציאות המעשים, ואולם מספקת
היא מאד בענין הסכות אשר נמשך מהן המעשה, כי חנה לא רבים יחכמו והפתיים
הרואים ואינם יודעים מה רואים רבו מארבה ותמלא הארץ אותם. ואתה רואה כי
לא יתכן לאומה שלמה שתתעור ותאמין שהיא עצמה גזונה במשך ארבעים שנה
בלחם היוורד מן השמים אשר היה יורד ששה ימים ופוסק כיום השביעי, כדבר אשר דבר
לה נביאה מלפנים, וכיוצא בדברים האלה אשר חיו בתכלית הפרסום ואשר אין צורך
בהבנתם כי אם לעינים לראות; אבל אפשר ואפשר להטעות קהל של אנשים
עד שיאמינו כי זה האיש אשר הוא היום בריא וחזק היה קודם לכן חגר או סומא
או ג"כ מת, או שיתפתה חיל גדול אחרי תמונה מה הנראית לעמים ברקיע, ותחשוב
שהוא בנס ולא תדע שהוא בטבע, וכן ברבות כאלה ומי שיערבב הדברים
וידמיה דבר הרחוק ממנו כרחוק מזרח ממערב, איככה לא יתחשב בכרת
לצים?

ואחרי אשר עד כה משכני הדבור בדברים אשר לא יתנו ולא יוסיפו, כי מה

מין אחד אשר יתקיים באחד מרבוא רבבות דרכים אחרים אשר היו באפשר. הבה משפט המקרה? מי שמע כזאת? מי ראה כאלה? ראה זה מקרה אשר הוא פלא! אם לא שנאמר כי כדרך שהארמא לרעת אפיקורוס בימים האלה זבוסן הזה, כבר הוקינה ולא תוסיף תת כחה לנו להוליד מבטנה בהמות וחיות באשר בראשונה, ככה קרה מקרה גם למקרה עצמו כי ברוב הימים נסרתה חכמתו ובשגעון ינהג, מה שלא היה בן בימים הראשונים.

וכן בשעה שהם כופרים בשליחות נשיא הנביאים מרע"ה, מה מעשיהם אם לא מעשי לצון? הלא כלם מאמינים בספורי דברי הימים הקדמונים, וסומכים ביושר לבב על ספרים אשר ימצאו בהם ספור הקורות ההנה, גם כי רבים מן הספרים האלה אין לנו עדים כלל על אמתת דבריהם, וגם יתכן שנכתבו מאהבה או משנאה, ולאחת משאר סבות מבלעדי אהבת האמת; ובהפך הם כופרים בספורי משה, ולא יאבו לקבל עדות הספר אשר גבר על כל הספרים שבעולם ברבוי הערים המקיימים את כל הכתוב בו. כי הנה נא הספר הזה כולל ספורי התחלת אומה אחת מן האומות, והאומה הזאת בכללה קיימה וקבלה עליה אמונת הספורים ההמה, וכל מנהגיה וחוקותיה ביהוד ובצביר בגלוי ובסתר גם דבריה וגם מחשבותיה מיוסדים על דברי הספר הזה, ספר אשר הוא אצלם לא ספר אמתי בלבד, אבל ספר קדוש, ספר אלהי, ספר אין ערוך אליו בכל הספרים, זכרברי (Racine)

Dans ce livre pareux de tout tems révére

Le nombre des mots même est un nombre sacré.

וכן יאמרו בלבבם כי האומה הזאת תתן כבוד לספר הזה מפני שהספר הזה הוא תהלתה המעיד על גדולתה אשר אבדה ממנה, לא מפני שהתאמתה אצלם—אמתתו;—הנה בהפך, הספר הזה מלא דברים אשר המה להם לחרפה ולקלם ועדות על סכלותם ועל כסילותם, וכמו שאמר ג"כ המשורר הנזכר:

Et leur historien ne leur déguise pas

Qu'ils sont murmurateurs, séditeux, ingrats.

ואמר Oaseal: הספר הזה המראה קלוגם, הנם שומרים אותו בסכנת נפשם, וזה דבר אשר אין לנו דוגמתו בכל העולם כלו, ולא יתכן כלל לפי הטבע. ועתה מה ראו האנשים האלה, שיביאם להכחיש ספורים מאומתים הרבה יותר מכל שאר ספורים שבעולם? הסבת ושמע קרמיאל ירדני: הם מכחישים אותם בעבור היותם דברים היוצאים ממנהגו של עולם, ועל כן אין ראוי להכנס לב לקבלם, אפילו יאמרו לו כל באי עולם כי בעיניהם ראו הרברים ההם. הראית בן אדם עוצם ליצנותם, איך מה מראות עיניהם מהשכיל לבותם? ואנית בעת כמה וכמה דברים אשר הכמי הטבע רואים יום יום, ויראו ולא יבינו, ואף גם זאת להכחיש הכוחש לא יוכלו. ומי הבין איך האבן השואבת מושכת אליה הברזל ופונה קצותיה לקטבי הארץ? ומי הבין סבת הכח המושך, אשר הוא סבת קיום העולמות וכל צבאם? ומי הבין מי נתן לבעלי היים בינה לעשות כל אחד מהם עבודתו אשר הוטבע אליה בשלמות נפלאה? ומה נאמר על הדג

והמאמר השני דברי צופר הנעמתי: יברח מנישק ברזל תחלפהו קשת נחושתה, שלף ויצא מגיה וברק ממרורתו יהלוך עליו אימים, כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נוסח ירע שריד באהלה יגלו שמים עונו וכו'. וקושי הבנת המאמר הזה על בוריו גלוי לעינים, והנה לפניך הנראה בעיני אם יברח וכו' [עיין למעלה עמוד 15 סורה ל"ז — עמוד 16 סורה ל"ח].

והמאמר השלישי הוא, יראוך עם שמש וכו' [עיין למעלה עמוד 16 סורה כ"ז — ל"ח].

והמאמר הרביעי הוא, נכספה וכו'. [עיין למעלה עמוד 16 סורה ל"ז — עמוד 18 סורה י"].

ועך אשר כנפשוך

קדמיאל בן עמיהוד.

אגרת ישית.

חקרניאל ידידו לקדמיאל שלום.

יקרה ידידי היקר, יקרה אגרתך מאד, אין בה מום ודפי רק אחד בלבד, וגדול הוא אמנם בעיני. והוא היותה קצרה מחברותיה אשר לפניו, ולא הגיעה אל השיעור אשר אותה נפשי למען רוות צמאי ברעיוני לבבך. משמחי לבב; אך בזאת תתנחם נפשי, אוחילה לרעי, כאח לי, כי עוד ישיב אלך את הגולה אשר גזל, ושלום ישלם פעם אחרת, את העושק אשר עשק ממני בפעם הזאת. אל נא, קדמיאל ידידי, אל נא יסיתך לבבך לאמר, יקרת דברי האגרת תעמוד לי חלף אורך הידיעה; לא כן, בן עמיהוד, לא כן תעשה, אך תוסיף ועוד תוסיף לערוך לפני באגרותיך חדשות יקרות ונכבדות, וכן תרכה וכן תוסיף להאריך ארכן ולהרחיב רחבן, ולהגדיל ולהעצים לרעך אשר כנפשוך נחת רוח ותענוג נפש.

ועתה שמע קדמיאל ידידי, רעיון חדש אשר הוליד והצמיח בלבי אחד מרעיוניך אשר כתבת אלי. אמרת ידידי כי מזמור ע"ב אחד מהמשווררים כתב, ולא דוד בעצמו, והנה סוף המזמור כלו תפלות דוד בן ישי מורה למראה עינים חלוף הרברים, אשר על כן סרו מאחרי דרכך רוב המבארים, והנה ראיתי לרבי יואל ברי"ל שהלך בדרך אשר הלכת בו, ואמר: הנכון כמו שאמר הראב"ע ז"ל שהוא גבואת אחד מהמשווררים על שלמה, ובפירוש כלו תפלות דוד בן ישי כרתב בהקדמה כי דברי המאסף המה, אשר אסף וקבץ מאשרי האיש עד סוף מזמור ע"ב וחתם המחברת ואמר כלו תפלות דוד, אחרי שרובם שלו, ואם לא כלם, אפס כי אחרי אשר לדעתו כבר עמדו אח"כ מאספים אחרים אשר לקמו שאר המזמורים אשר משם עד סוף הספר, עד שבאו אנשי הכנסת הגדולה וחברו חמש המחברות ההנה בספר אחד, מי יתן ואדע איך נבלעה חכמת החכמים ההמה, והניחו המלות ההנה כלו תפלות דוד בן ישי, ולא מחקו אותן מן המחברת הגדולה אשר חברו אחרי שכבר נמצאו בה אחר סימן ע"ב תפלות אחרות לדוד בעצמו, בדרך שאמר

תועלת להתוכח עם אנשי לצון, ויוסר לך לוקח לו קלון; הנה אשיבה ידידי לענין אנרתך הנעימה ואומר כי יאריך הדבור מאד אם אצא לספר שבחה בכל פרטיה, כי באמת אין חלק מחלקיה ומאמר ממאמריה שלא יכלול אמתיות חדשות תאוה לעינים ונחמדות להשכיל, כי זו אמנם סגולה יקרה אשר בחנתי כך מיום דעתי אותך, סגולה אשר לא תמצא באחד מני אלף בקהל עדת דורשי החכמה, והוא לחשוב מחשבות אשר עם היותן נכונות וברורות לא תהיינה ישנות נושנות, ועם היותן חדשות לא תהיינה שוא והבל. אבל מה שלא יתכן לי בשום פנים לעבור עליו בשתיקה הלא הוא רעיוןך הנחמד אשר חדשת בתבונתך בתשובת השאלה אשר נבוכו בה הראשונים והאחרונים, למה לא נתבאר בתורה בפירוש ענין השארת הנפש והשכר והעונש אחר המות, ומה לנו דבר פשוט ממה שאמרת בו? ואיך הניחוהו לך אבותיך?

הוסף קדמיאל ידידי הוסף והוסף שלוח אלי רעיונים חדשים רבים ונכבדים כאלה, ויוסף ה' לך ימים ושנים דשנים ורעננים.

חקרניאר בן אמת.

אנרת חמישית.

קדמיאל לידידו לחקרניאל שלום.

אם אמרתי אשיב לך כגמולך ואשום לפניך פליאות חכמה משמחות לב מאירות עינים ככל הדברים אשר ערכת לפני ידידי חביבי באנרתך המסולאה כפז, הנה ידעתי כי לא תעשינה ידי תושיה, אחרי אשר לא נסתה כף רגלי ללכת בגדולות ובנפלאות כמון; ואולם כי ידעתך מאז ומקדם אוהב מזה לב לתורה ולתעודרה, ודורש בנפש חפצה תעלומות דברי נביאינו, ומתעלס בשמחת לבב בהדרת מליצות משוררינו, אשר ישליכו אותן אחרי גום, לצים לצון חמדו להם, אמרתי בלבבי אערכה נא לפני חביבי ארבעה מאמרים ממאמרי נביאינו ומשוררינו, אשר נראו עד היום תפלים בלי מלח, והמה מתוקים מדבש לנפש תדרשם. ואמת אגיד לך ידידי כי שמחת נפש שמח לבי כמוצאי שלל רב בהוציאי ממחשך המאמרים היקרים אשר אנכי נותן לפניך היום מכוארים, אפס כי אחרית שמחתי היתה תוגה, ולא מצאתי לכעסי פוגה, בהעלותי על לבבי הדבר אשר דברת אלי באחת מאגרותיך כי זה הים גדול ורחב ידים, מים שאין להם סוף, פנינים אין מספר טמונים עוד היום במצולותיו יד לא מצאתם, עין לא שופתם, ועדיין כתר תורה מונח ועומד, כל הרוצה ליטול יבא ויטול — ואין דורש ואין מבקש. —

והנה לפניך חקרניאל ידידי ארבעת המאמרים אשר אמרתי, הראשון דבר מיכה: הנני חושב על המשפחה הזאת וכו' [עין למעלה עמוד 14 סוף לשו — עמוד 15 סוף ליה].

ישראל: חשב מדרגת המשורר קרובה במעלתה למדרגת משיח ה' כי אמנם בכמה מלאכות ובכמה חכמות אחרות אין ספק שהיה המלך הגדול הזה בקי וחכם, ומכלן לא הזכיר אלא זו בלבד, ומה תאמר ידידי? המעט יקר וגדולה למלאכת המשורר? או המעט בזיון וקצף אל הכסילים אשר לא ראו את כבודתו, ולא טעמו מתק דבישה ותקל בעיניהם?

ויהי אך יצוא יצא לפני המקרא הזה, וארא הכבוד והגדולה אשר נעשה למלאכת השיר על שאר מלאכות ועל שאר חכמות, סניתי אני לדרוש ולתור בחכמה האם באמת ימצא למלאכה הזאת יתרון על יתר המלאכות ועל יתר החכמות, ולא יגעתי ומצאתי, ויותר ממה שקויתי מצאתי ראיתי.

התבשר ידידי ידיד הזמרה, התבשר כי על המלאכות כלנה וגם על החכמות כלנה עלתה המלאכה הזאת; וביאור הדבר הזה איננו ממה שיקשה ואפתח חקירותי במלאכות, ואבא אח"כ אל החכמות, ותראה כי לא בשקר דברתי.

הלא ידענו כי המלאכות כלן לשתי משפחות נפלגו וכו'. ויש חכמים אחרים אשר לא קנו וכו' [עיין למעלה עמוד 28 זכר ל"ח — עמוד 34 זכר ל"ב].

לכל הדברים והחקירות האלה העירוני מעט המלות ההנה: משיח אלהי יעקב ונעים ומירות ישראל, וכלם ענינים זרים ונכרים לאומנותי, ואולם אחרי אשר הבאתי רגלי בחצרות ההיכל הנכבד הזה, היכל הזמרה, לא אשוב אחור עד אשר אשביע עיני כהודו וחדרו, ותתענג נפשי במחמדיו הטובים, וכבר מלאתי מלים ממלים שונים, לא שיערתי מקדם ולא דמיתי לפני, אמסרם אליך ידידי בנשך ובמרבית, כי השב תשיב לי כהנה וכנהנה שבעתים, כרוחך הנדיבה וכחכמתך הרחבה.

חקרניאר בן אמת.

אגרת ישיבועית.

קדמיאר לידידו לחקרניאל שרום.

בשבח פירושך הנחמדים לא אאריך לשון, כי ראויים הדברים למי שאמרם ולא תשובח חלקה טובה אם יהיו פירותיה טובים ומתוקים, אבל מה שאין ראוי להגיד בלא ברכה ותהלה הלא הוא גבר חכם לב ואמין כח אשר יפרוץ את גבולו ויסליא לעשות בדבר לא נסתר בו מקדם וכדרך לא עבר בה לפני; זאת המעלה אשר ראוי להללה, וזאת הגבורה, אשר יאות לפארה! הן אמת, ידידי החוקר, כאשר נבאת כן היתה, שמח לבי ויגל כבודי, כראותי דגל מחנה המשוררים מתרומם ומתעלה על יתר המלאכות והחכמות כלנה: שמחת, ידיך נפשי, אך רגע קטן שמחת, כי אמנם היתה לי שמחתי הפוכה כמו רגע למעצבה ויגון, בהעלותי על לבבי מה יקרו מאד ומה מאד מעמו האנשים השלמים האלה אשר יאות להם באמת וצדק להקרא בשם הנכבד והנורא הזה משוררים, ועל הכל כראותי בנפשי גם אני כמת אני רחוק מן המעלה הזאת, וכמה אני חסר מן המעלות הטובות אשר הראיתני

הוא ה' יואל, שכבר יתכן שנמצאו במחברות הקטנות אשר חברו, מתחלה על ידי אנשים שונים, מזמורים רבים הכתובים שתיים ושלוש פעמים, ואנשי הכנסת הגדולה לא העתיקו אותם בספר תהלים רק פעם אחת בלבד?

ועתה שמע נא את הדבר אשר עלה בלבי בתרוץ המבוכה הזאת, אומר אני כי המלות הללו כלו תפלות דוד בן ישי לא דברי המלך המה, אף לא דברי המחבר המה, אבל הם דברי דוד אשר איננו אמנם בעל המזמור ההוא, והנה אחשוב כי אחרי אשר קבל דוד מיד אחד מן המשוררים אשר בימיו את המזמור ההוא מנחה, אשר בו יתפלל המשורר להצלחת בנו המולך תחתיו, עמד דוד וכתב בסוף המזמור את המלות האלה כלו תפלות דוד בן ישי, כלומר, בזה נשלם כל מה שיש לי לשאול מאת האלהים, יקם ה' את הדברים האלה ושוב אין עוד מלה בלשוני לבקש ממנו דבר, והמעם, כבר הצילני ה' מיד כל אויבי וכבר הביאני לימי הוקנה בשלום מכל סביבי, ומה יש לי עוד לזעוק לפניו כי אם שיברך גיב בברכתו את בני היושב על כסאי? כלו תפלות דוד, בן ישי, דוד אשר היה בחסד בוראו מלך רם ונשא, והוא בן ישי איש רש ונקלה, לא ידע מה ישאל עוד.

והנה התבאר בצמצום מעם מלות בן ישי הנראות כיתרות לגמרי, כי מי לא ידע מי דוד? ומה יוסיף לו כבוד היותו בן ישי? והוא המעם בעצמו למה שאמר במקום אחר נאום דוד בן ישי ונאום הגבר הוקם על, ואין הדבר צריך ביאור.

ואחרי אשר בא לידי המקרא הזה נאום דוד בן ישי, אמרתי לא אכחד ממך ידידי, פירוש המקרא הבא אחריו: אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים, אשר רבו בו הפירושים, ולא אחד בהם שיתן בו מעם לשבח; וראה זה מצאתי, אחרי אשר הגיד לנו איך ממדרגת בן ישי איש רש ונקלה הוקם על והיה משיח אלהי יעקב, שב להגיד לנו המעם למה נבחר לעלות מעלה רמה כזאת, ואמר: אמר אלהי ישראל, וכנגד מי אמר? לי דבר צור ישראל, עלי דבר; ומה דבר? מושל באדם; צדיק, מושל יראת אלהים; האדם צריך למושל, ובלעדי מושל לא תכון החברה; ועם כל זה, האיש הצדיק איננו צריך למושל; צדיק מושל יראת אלהים, הצדיק מושלו בקרבו, יראת אלהים התקועה בלבו היא המושלת בו, והנה איננו צריך למושל, ועל כן יוכל להיות הוא המושל על חבריו, עד שלא יהיה עליו אלא ה' אלהיו; והנה זה נותן מעם למה היה הוא משיח אלהי יעקב? מפני שהיה צדיק, והצדיק ראוי למלוכה, מפני שאיננו צריך הוא עצמו למושל אחר שימשול בו, כי יראת אלהים היא המושלת בו, והיא אשר תנחנו בכל מעשיו בדרך אמת, ועודני מדבר על אלה דברי דוד האחרונים, לא אוכל להסתיר ממך קרמיאל ידידי התבוננות קלה אשר התבוננתי בכתוב הראשון מהם, אחרי אשר ידעתי נאמנה כי לשמחה ולששון תהיה לך, ידידי, הלא משורר אתה, ואזהב המליצה והצחות היית מעורך, ולא פגית אל רהבים ושמי כזב, אשר לא הכירו מעלת הדבור ויבוזהו; הלא תעלוזנה כליותיך אם אשים לנגד עיניך מפורש בכתבי הקדש כי מעלת המשורר הנעים קרובה למעלת משיח האלהים?

הלא תראה המלך המרוסס הזה דוד, בהגידו שבחי עצמו, אחרי אשר הזכיר מעלתו הרמה מצד היותו האיש אשר בחר בו האלהים להמליכו על עם סגלרתו, לא בוש מהזכיר כי רב כחו גיב במלאכת השיר; משיח אלהי יעקב, ונעים זמירות

מדה ומשקל, ומשקלו שמנה תנועות בכל דלת בהבלעת החמפים כלם מקמנם
ועד גדולם.

אדומם אלהי אבי ואלי
אנוה אלהי צורי וגאלי
איחד אלהי השמים
והארץ בכל יום פעמים
אל תי אחד הוא כראנו
אביר יעקב אב לכלנו וכו'.

והנך רואה בדלת הזאת האחרונה כי מלת אביר עולה במספר שתי תנועות
אף על פי שהיא מנקדת במקרא בחמף פתח, ומה תדין על כמה וכמה דלתות
אחרות מן השירים ההם הלכות מלשון המקרא כי נדחק המשורר לשנות בהם
שניים מלשון הכתוב כפי אשר הציקתהו רוח השיר, והמעתיקים, והמדפיסים התחכמו
להניח הדלתות ההנה על פי לשון הכתוב וקלקלו משקלן. בא וראה בתחלת השיר:

אשירה ואזמרה לאלהי בעודי
האלהים הרועה אותי מעודי
עד היום הזה החזקת בידי
חיים וחסד עשית עמדי.

ואין ספק אצלי כי לא כן יצאו הדלתות האלה מתחת ידי המשורר אלא כן:

אשירה לאלהי בעודי
הרועה אותי מעודי
עד היום החזקת בידי
חסד עשית עמדי.

וכן שיר הכבוד על הדרך הזה ילך גם הוא מראשו לסופו:

אנעים זמירות ושירם אארוג
כי אליך נפשי הערוג
נפשי חמדה בצל יריך
לדעת כל רז סודך וכו' וכו'.

והסתכל יידי בסוף השיר הזה:

ובברכתי תנענע לי ראש
ואותה קח לך כבישמים ראש

בי מלת תנענע לשתי תנועות בלבד תחשב כי הפתח הגנובה גנובה מ

הכרחיות למלאכת השירה. המדע וההשכל לאגודה אחת, הנקל זאת בעיניך? לזאת יחרד לבי, מלאו מתני. חלחלה; נחמתי על שירי הקודמים, נבהלתי על העתידים, וכמעט שאני קופץ וגשבע לבלתי אלך עוד אחרי השירים, נאלמתי דומיה, וכאבי נעבר. אהה! ידידי הכרע הכרעתני, ואתה היית בעוכרי.

זאת תעשה, רעי כאח לי, אם חפצת בשלותי ואת טובתי תדרוש, זאת תעשה, חקור תחקור ועוד תוסיף ברוח בינתך החושפת תעלומות, ודרשת וחקרת בפנימיות דרכי השיר, ומצאת דברים טובים דברים נחומים, אשר יוציאו למרחב לבי, יתנו ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבו; והבאת לאחריך ואכל, בעבור אשר יברכך.

ועתה ידידי, קח נא גם אתה ברכה מאת רעך אשר כנפשוך, הלוקח מן הבא בירו מנחה, דברים אחרים בענין הברכה; ושמעת וסלחת ידידי אם טבע הענינים יבחיני להקדים אל הברכה הקללה.

שני שרשים מצאנו בענין הזה: קלל וארה, וחלוק רב ביניהם. הקללה בדבור בלבד וכו' [עין בית סמוך לסדה כי עמוד 86 שורה כ"ח—סוף כבלה עמוד 143 שורה ל"ב — עמוד 144 שורה כ"ח]. ושלוש רב לידיד מעתה ועד עולם יברכך אלהים לעולם

קדמיאל בן עמיהוד.

אגרת ימינית.

חקרניאל לידידו לקדמיאל שלום.

בזאת ידעתי כי חפצת בי ידידי חביבי, כי חסה עינך עלי לחמלה להשביעני ששון וגילה, לברך על הנהנין על מקרא מגלה, על הברכה ועל הקללה היטבת אשר עשית היטבת כי הארכת מגלתך וכי הרחבת, ואת הגולה אשר גזלת ואת העשק אשר עשקת השבת, לידריך יחידך אשר אהבת, מי יתן אפוא וכן תעשה וכן תוסיף לעולמים, לבלות ימי בטוב ושנותי בנעימים, ואעשה כן גם אני לשלם לך כגמולך ולעשות נחת רוח לפניך, אדברה וירוח לך במראכת תפיך ונקביו, כלי תפארתך ונחל עדניך, לברך וללכך מעלת החרוז והמשקל, אשר ישפוט משפט מעקל, האוילים אשר לא ראו את כבודם ולא כחזו את ערכם, ואשיבה להם שבעתים אל חיקם, חרפתם אשר חרפו נופת מתוק על חכם; ואקצר בפתיחתי כי רבו עניני בחנני ידידי וגמני צרפה רעיוני.

החרוז הוא בלא ספק דבר אשר ינעם וכו' [עין למגלה עמוד 40 שורה ס' — סוף עמוד 46].

ועתה ידידי גפשי ראה תראה חרשה עתה תצטח אשר לא ראו אבותיך ואבות אבותיך. כי שיר היחיד המיוחס לרבי יהודה החסיד גם הוא מתחלתו עד סופו בעל

אֲתוּ שֶׁמָּה נָקִיָּה, תִּכְבַּד הָעֲבוּדָה עַל שׁוֹמְעֵי וּתְכַבֵּד הָעֲבוּדָה עָלָיו לְדַבֵּר דְּבָרָיו
שֶׁבַע סַעֲמִים וְעוֹד כֹּה עֲשִׂירִיהָ, וְאַף כִּי כִּיּוֹם יָקוּם לַחֲקוֹר חֲקִירָה עֲמוּקָה וּפְלִיאָה,
כָּל אוֹיֵל יִתְנַלֵּעַ, וְכָל חֲכָמָתוֹ תִּתְבַּלֵּעַ, וְלֹא תַעֲשִׂינָה יָדָיו תּוֹשִׁיָּה, יֵאֱפִיל עַל
חֲגִלוּיֹת וַיִּתְסָאֵר שֶׁכֶּבֶד גָּלָה הִנֵּעֵלָם, וְזֶה כָּל פְּרִי לְהַרְבוֹת מַחְלֻקָּת בְּעוֹלָם, יִמְלֹא
סִיו שַׁחֲוָה עֲלֵיהֶן הַמִּשְׁכִּיל אֲשֶׁר לָבוּ בִּסְתָחוֹ שֶׁל אוֹלָם, אֲשֶׁר בָּא אֶל הַיֵּכֶל הָאֵמֶת
וַיֵּרָא סִנְיָה וְחַי לְעוֹלָם.

¹²³⁴⁵⁶⁷ רַב לִי יִדְיָי בַּעֲנִין הַזֶּה, אֲשֶׁמֶדָּה לִפְנֵי מַחֲסוֹם מֵרֵם אֶפְתָּח שִׁפְתֵי וְלֹא אֵאֱלֹם
עוֹד, כִּי מִלֵּאֲתֵי מַלְאִים, אֵךְ אֶעֱרֹכָה נֶאֱלָסְנִי בַּחֲנִיתֶךָ הַיִּשְׁרָה הַהִבְדֵּלָה אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי
בֵּין לְשׁוֹנוֹת הַיְּהוּדִים הַלֵּל, שַׁבָּת, פֶּאֶר, הוֹד וְהַדָּר וְכַבֻּד, בְּכָל בְּנֵינֵיהֶם, בְּכָל מִשְׁקָלֵיהֶם,
וּבְכָל דְּרָכֵי שְׁמוֹשָׁם, וְאַתָּה יִדְיָי תַּעֲרוֹךְ לִפְנֵי מִשְׁפָּט וְהוֹדַעְתָּנִי הַחֲסָאֵת וְהָאֲשָׁם,
בְּאֲשֶׁר הוּא שֵׁם.

שֶׁרֶשׁ מִלֵּת הַיְּהוּדִים וְכוּ' [עֵינִי בִּים הַמֶּלֶךְ לִשְׁכֵּה בִּי הַבְּלֹחֹת ז' — יָד עֲמוּד ל'ג' —
אֲמִינָה]. וּבִכֵּן אֲשִׁים לְמַלְיָ קִנְצִי, וְאַשְׁתַּחֲוֶה וְאֶצֵּא.

קִדְמִיָּאל בֶּן עֲמִיהוּד.

אֲגֵרַת עֲשִׂירִית.

חֲקִירָתוֹ לִידְיוֹ לְקִדְמִיָּאל שְׁלוֹם.

לְהוֹדוֹת לַהֲלֵל לְשַׁבָּת וְלִפְאֹר לְרֹמֶם לְהַדָּר לְבָרֵךְ לַעֲלָה וּלְקַלֵּם לְכִי שַׁעֲשֵׂה
לָנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֶּה, הוֹצִיאֵנוּ מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה בַּהֲבַדֵּלָה יִקְרָה לָא יִשְׁקַל כֶּסֶף
מִהִירָה, אִמְרָתִי אֶעֱרֹכָה לִפְנֵיךְ אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָדַם וְכָתַב בַּהֲבַדֵּלָת הַלְּשׁוֹנוֹת
הָאֵלֶּה בְּעֶצְמָם אַחֵר מִנְּכַבְדֵי הַהוֹקֵרִים אֲשֶׁר קָמוּ בְּעַמְּנוּ בְּדוֹר הַהוּלָף בְּאַרְץ אֲשַׁכְנוּ
הֵלֵא הוּא רַבִּי יִצְחָק סְטֵנֶאב בְּקוֹנְטֵרַס שִׁיָּה יִצְחָק עַל הַגְּדָת פֶּסַח; וְאַתָּה אֵל
תִּירָא כִּי לֹא תִבוֹשֶׁה, וְאֵל תִּכְלֹם כִּי לֹא תִהְיֶה, וְתַעֲלֹזְנָה כְּלִיּוֹתֶיךָ בְּדַבֵּר שִׁפְתֶיךָ
מִיִּשְׂרָאֵל. "לְהוֹדוֹת שְׁרָשׁוֹ יִרְהָ שֶׁלֹּשׁ הוֹרָאוֹת לוֹ: (א) הַפֶּלָה זִירִיָּה כִּמּוֹ וַיְדוּ אֲבָן
בִּי, יְדוּ אֵלֶיהָ אֵל תַּחֲמִלּוּ אֵל הֵן; (ב) הוֹדָאָה יוֹדָה לִדְיָי הַסְרוּ; (ג) וַיְדוּ דְּבָרִים
וְהַתְּוֹדוּ אֶת עוֹנָם. הֵנָּה שְׁתּוּף הוֹרָאוֹתָם וְהַמּוֹבֵן מִשְׁלֹשְׁתָּם הוּא הַפֶּלָה וְשִׁפְיָכָה.
הֵנָּה (ד) מִבּוֹאֵר שִׁירִיָּת הַחֲצִים הוּא עֶצֶם פּוֹעֵל הַהִפְלָה וְהַשִּׁפְיָכָה, אֲשֶׁר עַל כֵּן הַמִּטָּר
בְּעֵבֶר שִׁפְיָכָהוּ אֶרֶץ יִתְאַרְהוּ מִנִּיהַ הַלֶּשֶׁן בְּשֶׁרֶד הִירִיָּה וְהַנִּפְלָה כִּמּוֹ יוֹדָה
וְ"מִלְקוֹשׁ", וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יִשְׁכִּיב פִּירוֹשׁ מִי יוֹרִיד גְּשָׁמִים הַנּוֹפְלִים כֵּן הַשָּׁמַיִם,
וְכִכָּה מִבּוֹל מִים כִּמּוֹ מִפּוֹל בִּפְ' עֵינֵי רַד"ק שֶׁרֶשׁ נִבְלָה; (ז) הוֹדָאָה עֲנִיָּה גַם כֵּן
שִׁפְיָכָה שִׁיָּהָ בְּרוּהֵן לִידַע וְלְהוֹדוּעַ מוֹבֵת הַמִּטָּיִב וְהַסְרוּ, כִּי מִבּוֹאֵר הוּא
שִׁלְשׁוֹן שִׁפְיָכָה וְהַפֶּלָה נּוֹפֶלֶת עַל כָּל רֵנָה וְתַהֲלָה כִּמּוֹ וּלְפָנֵי ד' יִשְׁפּוֹךְ שִׁיָּהָ,
כִּיפִיל אֲנִי תַהֲנִתִּי; (ח) הַמִּתְוֹדָה שׁוֹפֵךְ שִׁיָּהָ מוֹדָה לְהַמִּטָּיִב הַסְרוּ וְעִיּוֹב יַעֲזֹב
אֲשֶׁר לֹא כִּגְמוּל עָלָיו הַשִּׁיב, וַיְהִי טַעַם וְאַתְּוֹדָה כְּטַעַם וְאַתְּנַפֵּל לְפָנֵי ד',
שִׁמְעִיָּה כְּטַעַם וְאַתְּנַפֵּל, וְנִבְנֵנוּ שְׁלֹשְׁתָּם בַּהֲתַפְעֵל בְּעֵבֶר שֶׁהַפּוֹעֵל וְהַפְּעוּל בָּהֶם
עֶצֶם אַחֵר וְזֶה כִּי מִפִּיל הַשִּׁיחָה הוּא עֶצֶם הַמּוֹסֵל וְהַמִּפְלֵל רּוֹצֵה לּוֹמֵר הַשִּׁפְטָה

המספר, וזה דרך פרטי ומיוחד לשיר הכבוד ולשיר היחוד כאשר תראה בשיר
היחוד ליום ראשון:

ולב נשבר ממנחה מהורה
זבחי אלהים רוח נשברה.

הפתח שבמלח רוח במספר תנועות לא תבא, וכן ביום השני:

כי כל אלהי העמים הם
אלילים אלמים רוח אין בהם.

וכאלה רבות, אף על פי שלפעמים גם הפתח הזאת עולה מן המנין כאשר תראה:
בבית הקודם לזה:

דורשי בכל לב לרוח אין בו
וקרוב ה' אל עם קרובו.

וזה היה המשורר הזה גוהג בפתח הגנובה אשר בסוף התבה כמנהג משוררים אחרים:
בויו שורק בראש תבה.

ואתה תשא אריבית לחשי
והשבת לי גמולי בראשי.

חקרניאל בן אמת.

אגרת תשיעית.

קדמיאל לידידו לחקרניאל שלום.

היה דברך לי לשמחה ולששון, טוב הסרך האחרון מן הראשון, כאשר
עמדת לימין החרון והמשקל, להושיעם מיד השופטים אותם משפט מעקל, ומר
טוב ומה ישר בעיני המשקל החדש אשר חדשת בתבונתך בשמירת הכוון במספר
היתדות ולא במקום מושבותם, ומתי יבא לידי לשיר שיר חדש ואקיימנו. אך
נוראות נפלאתי על המשקל האחר אשר גלית ממצפונים, אשר נחבא שם מימים
ושנים, עין לא ראתה, ידידי, זולתך, ואתה השפתה, ואצל משוררים רבים ונכבדים
מצאתה, ואתה אינך משורר, וסודות המשוררים תלבן ותברר. ראה זו עדות עצומה
ברה בחמה, כי אחת היא החכמה, לא תתחלק ולא תתפרד, ומי שעלה לא ירד,
ואשר לא עלה אל הר כרום החכמה האמתית הכוללת החכמות כלן, גם אל
אחת מהן לא יגש רק ברחוב ילין, ואשר בא אליה, וירמוס חצריה, הוא בכל אשר
יפנה ישיביל, ואלף חכמות יכיל, כבר התעלה על כל משנה ופעולה, ה' אלהים
נתן לו לשון למודים לדעת לעות, וכמה יתאונן אדם מת, אשר לא ידע מעגלי
האמת, ומה יתרון לו בכל עמלו ישעמול לרוח, והוא גם באומנותו אינו בטוח,
פליטת ברואה ולסוק פליליה, גם כי יבא להגיד לזולתו מה ישדע אין ישפתו

„בתפלתו להנתן שאלתו הוא עצם הנשפט והמפולל, וכן המורה ועוזב הוא עצם הנורה בהתורותו לאמר שעוד ישיב להתחסר עם המטיב לכל אחרי אשר הרע „ולא כנמול עליו השיב, אשר הוא זה גדר הנורה כאמור בקודם. והכלל כל לשון „הוראה האמור בכתובים גדרו הוא קול דברים לידע ולהודיע הסרי המטיב וכוה „יברל משאר לשונות של תהלה.

„הלל ג' הוראות לו: ה) זריחה, אם אראה אור כי יהל; ז) התלוצצות „אמרתי להוללים אל תהלו; נ) תהלה ושבת, ויהללו בשערים מעשיה. הנה „שלשתם ישמשו במובן אחר והוא גילוי הדבר והראותו. ה) גילוי האור והראות „והרו; ז) גילוי הקלון שהוא הפך כוסה קלון, לשחוק אמרתי מהולל פירוש „מגולה וקלון רוצה לומר נקלה, על דרך הכתוב כהגלות נגלות אחר הדיקים „ג) גילוי אושר כבוד שלמות המהולל, וכל תהלה הבאה בבורא יתברך ענינה „גילוי שלמות פעולותיו ונוראות עלילותיו יתברך אשר בהם יצדק ויתהלל כמו „שתקנו מתקני התפלה יהללך ד' כל מעשיך כי כל פועל יצדק ויתהלל במעשיו „כמה שאמר הכתוב ויהללו בשערים מעשיה; וכוה יברל לשון תהלה משאר „לשונות המשמשים אתו במובנו.

„שבה ב' הוראות לו: ה) יתרון המעלה אם בערך אל-הזולת כמו ושבת „אני את המתים שכבר מתו, ואם בערכו אל עצמו מן המאוחר אל הקודם על „דרך אמרם ז"ל שבה פירות נכסים שהשביחו; ז) גריעות המעלה והשפלתה „בשוא גלוי אתה תשבהם, פירוש תורידם ותשפילם. וזה השרש משמש דבר „והפכו כמו ישרש ושרשך המשמש נמיעה ועקירה ורבים כמה, ואחשוב שזה „השרש מובן אחר לו עם שרש השב והוא הפכו כבש כשב, שמלה שלמה וזולתם, „אשר גם הוא יורה יתרון ההשיבות כמו ונהשב לכם תרומתכם, ובדברי „רבותינו ז"ל דבר השיב, וכל לשון שבה שבא בבורא יתברך ענינו יתרון התהלה „מן המאוחר אל הקודם בעבור יתרון הכרת טובותיו כמו שבהי ירושלים את ד' „בי חזק בריחי שערך, שבהוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו ובמובן היתרון „יברל זה הלשון משאר לשונות של תהלה.

„פאר ב' הוראות לו: ה) ענפים ותשלה פארות; ז) יופי ובית הפארתי „אפאר; הנה שניהם ישמשו במובן אחר כי יורו על השלמות הנוספים על העצם „כמו ענפי הפארות על הנוף שהם פארו וככה פירשו המפרשים לא תפאר אהריך „שפירושו לא תשהית פארו, וכל פאר שבא בו יתברך הוא כפי מהשבת בני „אדם במיני השלמיות הנוספים על עצמותם, וכל יודע מבין שכל שלמיותו „יתברך אינם מעולם ועד עולם במציאות?